

KONYA

*Konya Halkevi tarafından - şimdilik - iki ayda bir çıkarılır, ve Anadolu-
nun ve daha ziyade Konya vilâyetinin tarih ve coğrafyasına, jeoloji
ve etnoğrafyasına, halkiyat ve ihsaiyatına ait yazıları ihtiva eder*

YIL : III

EYLÜL 1939

SAYI 30

İçindeki yazılar

- Anadolu kaplıcaları tarihi: Dr. SÜHEYL ÜNVER
- Konya: Pelasgi-Luviler: NACİ FİKRET BAŞTAK
- Tevarih-i âl-i Karaman üzerine bir kaç söz: . . FERİD UĞUR
- Hasan Fehmi Turğal hakkında hatıralar: . . . İ. HAKKI KOMAN
- " " " " : FERİD UĞUR
- " " " " : MES'UD KOMAN
- Mevlevî velileri: [Eflâki'den] NACİ FİKRET BAŞTAK
- Birdi bey han ve bir yazma eser: MES'UD KOMAN
- Obruklar (Géomorphogénie'den): ZİYA ÇALIK
- Konya [İslâm Ansiklopedisinden]: NACİ FİKRET BAŞTAK
- İlim ve Siyaset: ZİYAEDDİN FAHRİ
- Anadoluda coğrafi keşfiyat NACİ FİKRET BAŞTAK
- Silleli Fiğanî (Halk şairi): KEMAL AKÇA
- Mecmuanın umumî fihristi: [Sayı: 1 - 30]
- Konya Halk evinde verilen konferansların cedveli
- Halk evlerinin çıkardıkları dergiler

KONYA

Konya Halkevi tarafından - şimdilik - iki ayda bir çıkarılır, ve Anadolunun ve daha ziyade Konya vilâyetinin tarih ve coğrafyasına, jeoloji ve etnoğrafyasına, halkiyat ve ihsaiyatına ait yazıları ihtiva eder

YIL III

EYLÜL 1939

SAYI 30

SELÇUKLULAR ZAMANINDA VE SONRA ANADOLU KAPLICALARI TARİHİ

Yazan

Prof. Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

Tıp Tarihi Enstitüsü Direktörü

Anadolu kaplıca ve şifalı sularının tarihlerini tetkik edersek ta Etiler zamanından beri bir çok mukaddes su kaynaklarına tesadüf ediyoruz. (26) Meselâ Haymana kaplıcaları etrafında Etilerden kalma Höyükler, Anıtlar ve harabelere müsadif oluyoruz. Aynı kaplıca ve civarları tetkik olursa sırasile bu millete, Romalılara ve Selçuklulara aid izlere tesadüf olunur. Zira kaplıcalar tarihimiz bunlar arasında teselsül eder.

Su mefhumunun Şarkta eskiden büyük mevkii vardır. Orta Asyadan muhaceret eden Türkler gittikleri yerlerde hep sulak yerleri aramışlar ve oralarda yeni mamureler kurmuşlardır. İşte Mezopotamya halkları Fırat ve Dicle kenarlarında yerleşmişlerdir. Ta eski tarihlerden beri bilhassa medeniyetin tabii devrelerde yeni inkişafa başladığı zamanlarda yerden çıkan

sıcak ve soğuk ve muhtelif lezzetde suların civarlarında mamureler vücuda getirmişlerdir. Su mukaddes itibar olunmuştur.

Tarihin bu eski zamanlarına gitmeyüb yakın asırlara kadar gelirse Anadolu da Romalıların yerden fıskıran sıcak sulara ehemmiyet verdiklerine ve vücut inkişafında büyük tesirleri görülen bu suları adeta takdis ettiklerine şahid oluyoruz. (33) Anadolu muzun en eski kaplıcaları üzerinde bu devirlerden kalma eski binaların harabeleri buna misaldir.

Türkler nazarında çok büyük mevkii ve şöreti olan bu sıcak sulara ehemmiyet vermelerine en büyük misâl Anadoluya yerleştiklerinde menbalarında vücuda getirdikleri tesisattır. Türkler bu eski hamamları ihya etmişler ve bir çoklarını da yeniden yapmışlardır

Anadolu kaplıcalarını da alâkadar eden

neşriyatta bir çok kaplıcaların Selçuklulara aid olduklarını anlıyoruz.

Yalnız bu menbaların üzerinde kaplıca binası yapmakla kalmamışlar ve her konakladıkları yerlerde yaptıkları hanların bir köşesine de hamam kurmuşlardır.

Sıcak kaynakların olmadığı yerlerde de yapılan bu temizlenme yerleri Türklerin temizliğe İslâm dinine girmeden ve girdikten sonra ne itina ettiklerini gösterir.

Anadoluda kaplıca ve şifalı içme sularının yekûnu resmî istatistiklere nazaren iki yüzü çok geçer. (7) Bunların haricinde mahallinden ve oradan İstanbul'a gelen hastalarımızdan topladığımız malûmat bu mikdarın daha çok olduğunu bize gösteriyor. (21)

Bunların bugün hepsinden civar ve uzaklardan gelen vatandaşlarımız istifade ediyorlar. Üzerlerinde basit ve bazen iptidai binaları bile vardır. Fazla tehacüm olursa halk kurmak mecburiyetinde kaldıkları çadırlarda muayyen bir zaman kahrılar. Bu suların her asırda iptidai ve an'anevi usullerle istifade edilmiştir. Yani eskiden kalma, belki bugün çoğunda mevcut olmayan binalar vardı. Bu sular hiç bir zaman atıl kalmamışlardır. Her asır kullanıldıklarına harabeleri şahiddir. O halde bu suların çoğundan Anadolunun selef, ve halef halklarının istifade ettiklerini öğreniyoruz. Yine bunlara tekrar binalar yapılarak Selçukluların da kullandıklarını anlıyoruz. Binaları mevcut olmayan veya harabeleri duran yerlerden de diğer suların hepsinde Selçuklular devrinde Anadolu Türklerinin istifade ettiklerini kabul etmeliyiz.

An'ane tarihten ve tarihin rivayet ve nakillerinden çok kuvvetlidir. Bu kaplıcaların efsaneleri tahmin edemeyeceğimiz kadar eski tarihlere uzanmaktadır. Bu an'aneler burada gösterdiğimiz misallerden görüleceği veçhile hala yaşamaktadır.

Bu canlı suları bu an'aneler aynı tarzda asırlarca sonra yaşatacaktır.

Burada canlı su tabirini kullandım. Eskiler bu tabirini kullanmadılar ve belki bu

suların canlı olacaklarını bilmiyorlardı. Fakat bunları canlandıran yalnız bu yeni ve eski efsaneler değildir. Asıl bu günkü Fen ve Biyoloji ilimlerinin tetkikleriyle bu tabiri çok yerinde bulabiliriz.

Biz topraktan çıkıp tıbbî bir maksad için kullandığımız sulara atel'itlak maden suyu deriz. Bu suların madenlerin hemen % 98 i İyon halinde bulunur. Bir cismin tesir etmesi için İyon haline girmesi lâzımdır. Bu cihetle maden suları vücudda iyi tesirler yapmak için hazırlanmış bir halde dir. (34) Asıl maden sularını canlandıran onları hayatta insan gibi diri yapan kolloidlerdir. Kolloidlerin buldukları mahalluler canlı sayılırlar. Çünkü hayat kolloidal halin devamından ibarettir. İyonlar tamamen parçalanmış madenlerdir. Bir kısmı da parçalanmayıp zerrelere halinde bir araya toplanırlar ki ondan miceller husule gelir. İşte bu miceller bulunduğu mahalle kolloid vasfını verir. Bunlar suda durmayıp boyuna oynarlar ve hepsi de aynı elektiriki yüklüdürler. Bunlar birleşip ufak kümeler halinde suyun dibine çökerlerse o su ölür.

İşte bununla kaplıca sularının ayağına gitmemiz zarureti bundan doğar. Bu suları diri olarak mahallinde yakalamalıdır. Yoksa bir çok vasıtalarla bu suları evlerimize taşıy bulduğumuz yerde banyo yapardık. Bunlar o zaman tesirsiz su haline geçer. Faide vermezler. Bunların sun'î yapılarında mahallindeki tabii sudaki tesiri yoktur. Suların bir takım oksidaslar vardır ki vücudumuzda zararlı maddelerin yanmasına yardım eder. Ancak bunlar suyun kaynağında bulunur. keza canlı hassalardır.

Maden sularının canlılığını tamamlayan diğer hassa da Radyo aktivite dediğimiz faaliyettir. Madenlerin sularındaki atomları parçalandıkça bir kuvvet doğar. Biz buna bugün Radyo emanasyonları diyoruz. İşte bu radyo aktivitedir. Bununla vücud hücreleri büyür., lökositler dediğimiz vücudun müdafaa anası artar, ağrılar azalır, şişler ve iltihablar dağılır, ve daha vak'alarına göre bir çok iyi ve yerinde tesirler görülür.

Sularımızın efsanelerinde bunlardan bitabi bahis yoktur. Fakat burada sıraladığım bazı hikâyelerden meselâ sarı kızın macerası bize halkın ne saf ve olgun duygularını anlatır. İşte bu bilinmeyen neticeleri fen bugün bu suretle izah ediyor.

Anadolu kaplıcalarının bu kadar şöretine yardım eden bilhassa Türk kadınıdır.

Zira kadınlar bu tabii kaynaklara çok inanmışlardır.

Ayrıca serdettiğimiz mütaleada görüleceği veçhile kendilerini ve başkalarını güzel telkinler tesiri altında bırakmışlardır, ve bütün bu efsaneleri ortaya çıkarmış ve yaymışlardır. Efsaneler onlara büyük telkinler yapmıştır.

Anadolu Kaplıcaları büyük Selçuklular zamanında olduğu gibi Osmanlılar Bursa ve diğer büyük merkezlerde ve oralara civar yerlerde iptidai ve bazen daha mütakâmil bir tarzda bu suların bu güne kadar istifade etmişlerdir.

Hamamların bir kısmında Selçukluların binaları yanında Osmanlıların ilâve ettikleri de kısmen mevcuttur. Fakat bir kısım binaların şimdilik mahallen her biri tetkik olununcaya kadar hangi devirlere aid olduklarını tayin güçtür. Aynı bahislerde bu şüphelerimizi de ilâve ettik.

Kaplıcalar hakkında efsanelerimiz daha çok olmalıdır. Bunlar toplanmalıdır. Darbı mesellerimizin çok olacağını tahmin ediyorum. Ben ancak burada bir kaç misal verebildim.

Kaplıcalar hakkında Folklorumuz da mühim bir yekûna varabilir. Eğer bunlar mahallerinde toplanacak olursa. Bunların nelerden ibaret olabileceklerine dair bazı kısa misaller arzettik, daha bunlar çoktur.

Anadoluda kaplıcalarımız ve içme suları bir çok yerlerde çeşid çeşid isimler almıştır. Diğ' bakımından bunlar da ehemmiyetlidir. Bir kısmını veriyorum. Fakat bunların daha çok olabileceği muhakkaktır.

Halen bu kaplıcaların şehirlerde olanları ve şehirlere yakın bulunanlarının kısmı azâmı oldukça mamur sayılabilirler. Fakat şehirlerden uzakda kalanlar gitmek ve istifade etmek için yol bulunamayan kaplıcalar çok bakımsız ve iptidaidir. Yalnız bu suların pek iptidai surette civar halk müstefit olurlar. Bunların eski binalarile tarihleri tesbit olunarak yeniden ihya olunmalıdır.

Bunları yalnız ihya etmek de kâfi değildir. Bizde bu kaplıcaların hangi hastalıklara iyi gelebilecekleri hekimlerimizin toplayacakları müşahedelerle tesbit olunarak bu suretle kaplıcalarımızın Spesialisasyon'una ehemmiyet verilmelidir. Zira halk rast gele suya rast gele hastalığı için giriyor. Bu sular Avrupada tasnif olunmuştur. Bizde bu fenni esaslarla yapılacak olursa halk muhtaç olduğu suya girer, ve bunun memleketimize dahil ve hariçten iktisadî iyilikleri dokunur.

Kaplıcalarımızın ne kadar eski bir tarihe malik olduklarını bu gün tamamen anlıyoruz. Fakat bu günkü asrî vesait ile buraları ihya edilir ve bu efsanelerden vücutta getirilecek heykel ve Kabartma resimlerle ve Tablolarla süslenirse bizi her hangi bir vesile ile Avrupa kaplıcalarına müracaata hacet bırakmaz. Zira her memlekette o memlekette yaşayanların ihtiyaçlarını temin edecek sıcak sular ve bir çok tesirli içme suları vardır. İpokrat da her marize kendi diyarının ilâçlarıyla müdavat gerektir tavsiyesinde bulunmuştur. (35) hastalarımızın artık harice gitmelerine lüzum kalmamıştır. Memleketimizde de temizlik konforile ve rahatla bu suların istifade olunmak zamanı gelmiştir.

Kaplıcalarımızın tarihte ne kadar ehemmiyetli olduğu görülüyor. Halen de bütün memleketler kendi müesseselerini çok terakki ettirmişlerdir.

Biz bu asrî tesisata Bursada ve Yalovada da şahid oluyoruz. Bu konforlu tesisat çok rağbet görmektedir. Bu tesisatımız diğer yerlere örnek olmalıdır. Sula-

rımızın ehemmiyetini gören cumhuriyet hükümetimiz büyük ilim müessesemiz olan İstanbul Üniversitesinde idroloji kürsüsünü bizim memleket için çok lâzım klimatoloji ite beraber ihdas etmiş ve Avrupada senelerce su şehirlerinde bilfiil çalışıp icrayı tababet eden doktor Nihad Reşad Belger'e vermiştir.

Kaplıcalarımız tarihinin zenginliği istikbal için en ümid verecek mahiyettedir.

NOTLAR :

1 — Anadolu'da bazı eski kaplıcalara bir bakış :

— Haymana kaplıcaları Romalılar zamanından beri tanınmıştır. [*]

— Beke ılıcası. Burada Rumca kitabe bulunmakta olduğundan (4) başka yapılışı da Bizans tarzında küçük bir havuz. Beyzi büyük havuz.

— Yalova kaplıcaları. Çok eski bir tarihi vardır. Pythia hamamları derler veya Pylepythia da diyorlar. Hercule himayesinde farzolunur. Bizanslılar inşa etmişlerdir ve Aesculape'e bir Sanktuer yapılmıştır.

— Eskişehir. Bir Bizans hamamı vardır. [1]

— Havzada. Tepenin üstünde Bizans devrinde yapıldığı tahmin edilen mahrutu nakıs şeklinde bir su deposu vardır. Kaplıcaya aiddir. (8)

— Armudlu kaplıcası. İlk binası çok eskidir. 50 metre civarında ve şimdiki otelin bulunduğu yerde Kral kızı namile bir çukur vardır. Daha geçen seneye kadar kadınlar buraya bezler, paçavralar bağlarlarmış. Bu bezler sıtma üzerine tesir edermiş. Kaplıca Bizanslılar tarafından yapılmıştır. (11)

— Tamuk kale - Pamuk kale ılıcası.

[*] Eski Romalıların ateşe ibadet zamanlarından kalma bir anane vardır. Bu cihetle onlar Termo Klimatizme ehemmiyet vermişlerdir.

[1] 1931 senesi 29 Nisanındaki tetkikime aiddir.

Burada meşhur Hierapolis harabeleri var. Zehirli gaz çıkan bir cin deliği var. Burada otlayan hayvanlar buna tesadüf ederlerse ölürlermiş. eskiden keşişler girer nefes almadan gezerler, halk da bunlara bir şey olmuyor, ilâhî insanlar der ve 7 meşhur mucizeden birisi addederlermiş. Hierapolis, Romalılarından evvelki zamanlara aiddir. Ege medeniyetine malederler. İlca binası da Ege medeniyetinden kalmadır, derler. Bu eski binaları oldukça iyi muhafaza etmişlerdir. (Akça Koca - Pamuk kale ve suları eserine müracaat)

— Ağa - memnon ılıcası veya (Balçık ova) Romalılarından kalma. Truva muharebesinden sonra Ağamemnon buradan istifade etmiştir. Güzel bir efsanesi de vardır. (22) Kokar Yalıya bir çeyrek mesafededir. Elyevm mevcut ve harab olan binası Ağamemnon tarafından Mabud Apollona yapılmıştır. Buraya Lydia ılıcası da derler.

— Bergamada Aeskulape mabedinde ŞİFA KAYNAĞI. Eski Yunan medeniyetine aiddir.

— Paşa ılıcası. Bergama şarkında. Romalıların zamanından kalmadır. 10-15 metre boyunda mozayık ve mermer havuzlar olduğu ve bir çok harab büyük binaların mevcudiyeti rivayet olunuyor. (20)

— Edremidde ılıca. İlca iskelesindedir Diğeri de Edremid yakınında tren yolu üzerindedir. Burada Romalılarına aid Mozaikler, Lahit, Sütun başlıkları kazılırken çıkmıştır. Hatta bu devre aid bir mezarda tam bir kadın iskeleti bulunmuştur.

— Kuş adası ılıcası. Kasaba derununda asarı atikadan bir kemer ile beş metre murabbaında ve bir buçuk metre derinliğinde havuz şeklinde bir mahaldir.

— Kestanbolu (Ksanthopolis) ılıcası. Romalıları da istifade etmişlerdi. (28)

— Bursa kaplıcaları. Esası çok eski zamanlara kadar varır.

Pausanias tarafından kurulanlardır. (28)

— Urla ve Çeşme ılıcaları (27)

— Klisrede İn Hamamı : Eskiden suyu

varmış. Şimdi yok. Konyaya 8-9 saat mesafededir. Kayalar içindedir. (Muallim Gaffar)

Ve saire... Bu eski binaların yerinde bir takım yeni ilâveler vardır. Bunların mühim bir kısmı Osmanlılara aiddir.

2 — Anadolu'da Selçuklulara ve daha evvellere veya her iki devre aid olduğunu henüz tesbit edemeyeceğimiz kaplıcaların bir kaçı (1)

— Yoncalı - Kütahyaya 15 kilometre mesafede YONCALI kaplıcası. Eski tarzda iki hamam vardır. (3)

— Bartın : Cinevizlilerden kalma İlca var. Hamam şekline geçirmişler. (2)

— Karamanın Kasaba (Gafriyad) köyünde de şayanı tetkik ve dikkat eski bir hamam vardır.

— Pozantı : Kaplıcası (Niğde vilâyeti) eski bir hamamdır. 8 X 4 havuz vardır.

— Günan - kaplıcada temeller kazılırken pek eski zamana aid bir çok kıymet tar asarı atika çıkmaktadır.

— Hasırca kaplıcaları : (Eskişehir) hamam pek eski zamanda inşa edilmiştir. Büyük havuzu vardır. (12)

— Erzurumun Ova kazasının merkezi İlca : Bu bina kadimdir. Osmanlılardan evvelki devreye aiddir Bina bunu göstermektedir. (M. Mes'ud Koman)

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde :

— Evsafı germabı kudret : Erzurum kazasının canibi garbinde ibretnüma bir ılıcadır. Her sene içinde elbette bir adam boğulacaktır. Amma gayet nafidir. Suyu sühnet üzere ise karıştırılarak sermab vasıtasile mutedil olur. Cereb illetine gayet nafidir. Padişahanı selefden biri üzerine bir âzim kubbe, camekân içine bir havzu kebir inşa etmiştir. Abu havası gayet lâtiftir

Cild II. S. 203 (M. Mes'ud Koman)

— Terzili ılıcası : Boğazlıyana 10 kilometre mesafededir. Belki Romalıları ve

belki Selçuklulardan kalmadır. Muntazam bir havuzu vardır. Evvelce inşa edildiği anlaşılan muhteşem binanın yalnız garb cephesi var. Cephe serapa beyaz mermerdendir. Peneereler var, Pencereleer arası inek başları ve sair kabartma çiçeklerle müzeyyen. Kaplıca civarında bi haddü hesab direk başlıklarına ve yazılı taşlara tesadüf edilmiş ve kaplıca civarında bir şehir olduğu tahakkuk etmiştir. Kaplıcaya yakın bir mevkide, ufak lâkin gayet cesim ve yekpare taşdan yapılmış bir mabed var.

— Tek gözlü köprü civarında İlca : (Kayseri. Kalkancık karyesi) üzerinde kârgir bir kubbe var.

— Yakıcı hamamı : (Mihalıcık - Kuyucuk kasabası) birisi harapca iki kârgir kaplıca var.

— Çardak hamamı : (Sivrihisar) asarı atikadan maduddur. (21)

— Hasankalede kaplıcalar : Büyük bir hamamdır. Eski bir binadır. Kubbelidir. (20)

— Seydi şehir kaplıcası. Kasaba garbinde bağlık sırtlarında ve üzerlerinde Cinevizlilerden kalma kârgir harap kubbeleleri bulunan iki kaplıcadır.

— Yenişehirde iki kaplıca (Evelden halk bunları bir şifahane tanıır) Evelden kelimesi pek eski devirlerden kalma demektir. Binanın tarzı mimarisi Selçuk tarzını andırmaktadır. Kitabesi yokdur. Kubbesi yıkılmıştır. İlgin ve Çifte Han kaplıcaları

[1] Eski vilâyet salnamelerinde asarı atikadan maduddur diye yazılı ılıcaların mühim bir kısmının Selçuklular ve daha evvellere raci olup olmadığının tahkiki icabeder. Meselâ bu meyanda Akdağ nahiyesinde Terzili karyesindeki ılıca ya Selçuklulardan veya Romalılarından kalmadır. Sonra bir çok kaplıcalar civarında bir çok eski harabeler vardır. Romenlere mi, Selçuklulara mı veyahud daha eski zamanlara mı ait olduğu şayanı tetkiktir. Bunlar bize vaktile bu su başlarının birer mamure olduğunu gösterir.

[2] Cineviz tabiri Anadolu'da ve İstanbul'da Romalıları ve Bizanslılardan eski devre işaretir. İstanbul'da Kostantinden kalma demek Bizanslılara aiddir. Anadolu'da Sultan Alâeddin dinden kalma derlerse Selçuklulara alâmetdir.

gibi fazla şöhret kazanmamıştır. Burası yeniden imâr görmüştür. (26)

— Çifte Han kaplıcası : Niğde vilâyetindedir. Gülek boğazı içinde Çifte Han civarındadır. Şimal tarafı insanlar çıkamıyacak kadar yüksek kayalardan ibarettir. Binasının ne zaman yapıldığı malûm değildir. [Kiepert'in Küçük Asya haritasında bu kaplıca AQUAE CALIDAE yani «kaynar sular» tabirile gösterilmiş olduğuna nazaran burası Romalılar zamanından beri malûm olmalıdır. — Naci Fikret Baştaç]

Vesaire...

Bunlar bu kadardan ibaret değildir. Biz burada ancak bir kaçını zikredebildik. Bu kaplıcaların eski binaları yanlarında veya tamir vesilesile üstlerinde Osmanlılara aid binalar vardır.

3 — Anadolu'da Selçuklular Zamanında İhya Olunan Kaplıcalardan Bazıları [1]

Selçuklular muhtelif hastalıkların tedavisi için kaplıcalara çok ehemmiyet vermişlerdir.

— Havzada büyük hamam. Sultan Mesud bin Kılınc Arslan ? 510 (1116) zamanı yapısıdır. Eski hamam da derler. Büyük hamam diyorlar. Halk dilince Sazi paşa hamamı da diyorlar. daha önceleri Sultan Mesud hamamı derlermiş. (8)

— Havzada küçük hamam. Selçuklulardan kalmadır. Yürgüç zade Mustafa beyindir. Arslan ağzından su akar. (8)

— Kırşehirde iki saat mesafede Karakurt hamamı. Selçuklulardan Kılınc Arslan tarafından 530 (1135) de Karakurt baba namındaki bir zatın namına izafeten yapılmıştır. Bu büyük eser maâlesef haraptır. (25, 26 ve 32) Karakurt Selçuk emirlerindedir.

— Karakurt ılıcası kapı sağ yanında bir hamam var. Hamamın medrese odaları tarzında yapılmış yerleri var. Murabbaidir.

[1] Eski vilâyet salnamelerinde asarı atıkadan maduddur diye mevzuubahs ılıcaların mühim bir kısmının Selçuklulara aid olması muhtemeldir.

Eski bir türbe şimalinde büyük ve yüksek bir kapı hamamın ortası havuzludur. Güzel bir efsanesi vardır.

— Ilgın kaplıcası. Ilgına 2 saat mesafede. Daimi değildir. Ilicık vakti dahi olur. Bunun gibi zamanı salis volkanlarının indifai bakayasından olan kaplıcalar Konya havâlisinde nadir değildir. Bu kaplıca kırmızı limonit tabakaları arasından mürür eden ve zamanı salis bakayayı indifaiyesindendir. (24)

İlk banisi 633 (1236) da Selçuklu hükümdarı Alâeddin Keykubaddır. (26) ikinci defa Giyaseddin Keyhusrev II zamanında Sahib Ata Ali bin Hüseyin tarafından 666 (1267) de yapılmıştır. Çifte hamamdır. Evliya Çelebinin verdiği izahata göre Sultan Alâeddin Nıkrıs marazına müptelâ olduktan sonra burada ifakat bulduğu için yaptırmıştır. (29) Selçuklular devrinde Abigerm diye marufdur. Sonradan Ilgın adını almıştır. Sebebi tesmiyesi ya Ilicası veya etrafında yetişen Ilgın ağaççıklarıdır (30) Evliya Çelebi Ilgın tesmiyesine sebep Ilicadır. Çünkü Ilicaya kudretten yapılmış ıssı su manasına olarak Ilgın derler demektir. (31) Çifte hamamdır. Mimarı Konyada doğmuş Selçuk mimar ve nakkaşı Kâlüyandır. Arabca mühim bir kitabesi vardır.

— Konyada Hamidiye kazası. 3,5 saat mesafede Çermik hamamı. Tarzı inşası Selçuk eseri. Rasin bir bin. Lâkin haraptır. (6)

— Yoncalı Ilicası (Kütahya - Tavşanlı şosası üzerinde ve Kütahyaya 15 kilometre mesafede). Kitabeden anlaşıldığı üzere bu hamam Anadolu Selçuklu hükümdarlarından birinci Alâeddin Keykubad zamanında Hacib (perdedar - mabeyinci) olan Ramazan isminde birbirinin kızı Güneş veya Gülsüm isminde bir hanım tarafından 631 (1233) senesinde yaptırılmıştır. Sonradan tamir gören cami de ihtimal bu devre aiddir. [1]

[1] Anadolu'da Cinevizlilerden kalma demek Romalılar ve Bizanslılar veya eski zamanından kalma manasına gelir.

(Kütahya tarihi S. 21) meşhur göz hekimi ve şair Kermeyanlı Şeyhînin kabri de bu civarda Çifte pınar köyü kıyısındadır. Erenler başı diye tanılır. (16)

— Hasankale ılıcası ; kitabesinde :

- 1 — Zülkadriye beylerinden
- 2 — Şah beyin bina eylediği
- 3 — Tarihi 763
- 4 — İkinci tamiri tarihi
- 5 — 1310 yazılıdır.

Bu kitabe muhtacı tetkikdir. Zülkadriye beylerinden bir Şah Budak bey vardır ki buda iki defa saltanat sürmüştür. Birinci defa (H. 870), ikinci defa (H. 877) dir. Vefatı (H. 895) den sonradır. Kitabede bahsi geçen zat bu olamaz. Bu adda başka bir zülkadriye beyini de bilmiyoruz. Esasen Hasankale hiç bir vakit zülkadriye hududları içine girmemiştir (M. Mes'ud Koman notu).

Maamafih ayrıca burasını yaptırmış olabilir.

Evliya Çelebi seyahatnamesinde :

Evsafı germabe . Bu aşağı rıbatın kible canibindeki duvarın önünde yedi adet ılıca vardır. Suları gayet itidâl üzeredir. Kubbe muhtasaralarla mebni germablardır. Sekiz aded de üstü açık kaynar ılıcalar vardır. Her biri birer guna hayvanata nafidir. Yani hayvanatı ehliyeden birisi marazlara giriftar olduğu vakit bunda gasletseler şifayab olur. Bu germabelerin sularını develer ile götürüp cereb ve cüzam marazına müptelâ olanlara içirirler, sıhhat bulur, meşhur ufak ılıcalardır.

Cild II. S. 223 (M. Mes'ud Koman)

— Hasankale kaplıcası : Bu kaplıcalarda bir kaç çeşid su vardır. Kalenin bulunduğu tepenin zeminindedir.

Vesaire...

Selçuklular zamanındaki kaplıca binaları bundan ibaret değildir. Daha pek çok vardır. Kısmen üzerlerinde Osmanlıların ilâve ettikleri binalar ve müştamilât da vardır.

Osmanlılar devrindeki kaplıcalar ayrıca

toplanmadı. Bunlardan maada diğerleri hep Osmanlıların binalarını ihtiva eder.

Türkiye Cumhuriyeti Anadolu'da kaplıcaların inkişafına çok ehemmiyet vermektedir. Kaplıca sularımızın çoğu tahlil edilmiştir. Yalova kaplıcası başda olmak üzere diğer kaplıcalarımızın binalarının asri ihtiyaçları karşılmasına gayret edilmektedir. Bu bize Anadolu'daki sularımızın istikbalinin çok açık olduğunu göstermektedir.

— 4 — Anadolu kaplıcaları ve suları hakkında yaşayan ve kaybolan şayanı dikkat efsanelerden bazıları

1 — SULAR HAKKINDA

— Mersin: Gözne kalesinde vaktile bir prenses varmış. Bunun nur topu gibi bir kız çocuğu dünyaya gelmiş. Lâkin zamanında yürüyememiş. Vücutü sui şekil almış ve kötürüm olmuş. İyi etmek için maddi ve manevî her türlü çareye baş vurulmuş. Kaleye avdet ederlerken yolda bu çocuk def'i hacet etmiş. Temizlenmesi için burada içme suyunda yıkanırken büsbütün kaskatı kesilmiş ; bunu hayra yorumarak bir müddet daha suda bırakmışlar. Az zamanda bu tedavi ile iyi olmuş. Validesi burasını imâr etmiş. Buradaki içme suyu şöhreti o zamandan gelirmiş. (15)

— İzmir (Çeşme) : Çeşme ılıcalarına giderken gül bahçe yanında içmeler ve zaman kadimden kalma bir heykel var. Uzun saçlı bir kız elile karnını gösteriyor. Efsanesi budur. Vesaiti nakliyenin en az bir zamanında zengin ailelerden birisi kızını o yerden geçirerek götürüyor. Kız susuyor. Etrafta su bulamıyorlar. Yahud bir kız midesinden hasta oluyor, hekime gidiyor. O gül bahçeden geçerken susuyor. O kayalıkdan sızan tuzlu sulardan içiriyorlar. İçinde mide ağrısı kalmıyor ve iyi oluyor ve heykeli de orada duruyor.

— Karamürsel (Şifalı Akpınar suyu hakkında yeni bir efsane) : (1)

Fatma adında bir kızcağız vereme tutul-

(1) Son posta gazetesi 22 Eylül 1934

muş, ağırlaşmış. «İstanbulda tedavi ettirin» demişler. İstanbula gelmişler. (Hekim (Ak) ciğeri yaralı ve cerahatlı bulmuş. İlaçlar yazılmış, geri dönmüşler. Babası Akpınar suyunun şifalı hassasını duymuş. Kızını oraya götürmüş. Dört gün kalmışlar. Tekrar İstanbula gelmişler, aynı doktor görmüş. Doktor, kızda büyük bir değişiklik ve iltihabın zail olduğunu görmüş. Tekrar Akpınara dönmüş. 15 gün zarfında kız iyi olmuş; harareti de düşmüş (18)

Bu efsane yeniden efsane tasniine bir misaldir. Muhakkak ki burada olduğu gibi eski efsanelerin de bir esası vardır.

II — KAPLICALAR HAKKINDA

- Beke ılıcası efsanesi:

Bir Cabi kızı varmış. çok kuvvetli imiş, Bir gün su çıkarmak için külünkü atmış, buraya düşmüş. İlcanın karşısındaki kayaya çarpmış. Su çıkmazmış. Her sene bir parça düşsün demiş. Onun için bu kayanın her sene bir katmeri dökülüyor. Sonra şimdiki ılıcanın çıktığı kayaya çarpmış, su çıkmış. Halbuki anası kızı aramış. Tam kayayı yardığı vakit yakalamış. Kız «açıl kayam açıl» demiş ve yarıktan içeri girerek saçları dışarda takılmış. İşte hamamın şifalı suyu bu ağlayan saçlardan akar. (4)

- Karakurt kaplıcası efsanesi:

Vaktile bir Padişahın bir kızı varmış; uyuz olmuş; baba ve annesi ondan istikrah etmişler. Kız dağlara düşmüş. Oralarda dolaşırken bir uyuz kurt görmüş. Bu su vaktile kuytu mahalden çıkar bir çirkef halinde imiş. Kurt buna düşmüş. Kız da o civrada imiş. Kurt çıkınca iyileştiğini görünce kendisi de gitmiş yıkanmış. Kız da iyileşmiş vechi tesmiyesi bundan dolayı olduğu halkca söyleniyor.

- Yoncalı ılıcası efsanesi (Kütahya - Tavşanlı şosasında): Kütahyada (Selçuklular zamanında) Valinin bir kızı çok fena bir hastalığa tutulur. İğrenç ve bulaşık olan bu hastalık tedavi edilemez. Sağlığından ümid kesilir, ve bulaşma korkusu ile bunun, kimsesiz boş bir yere bırakılması düşünülür. Bir gün Yoncalının bulunduğu yere ya-

kın bir çadır kurulur; ve kız oraya bırakılır. Yemeği gönderilmek suretile bir müddet yapa yalnız orada yaşayan kız bir gün tüyleri dökülmüş cılız bir kurt görür. Kurt hergün ikindi serinliğinde çayırın yanından geçerek bir yere kadar gider ve döner. Bir müddet geçince kurt düzelmeye ve tüylerini düzmeğe başlar. Kız buna merak eder. Sürünerek onun izinden gider. Birde bakar ki: Çayırıklar arasında bataklıklar var. Kurt bir batağa girip debeleniyor Buradan ikinci bir batağa giriyor ve nihayet bir suda durulup çıkıyor. Kızda aynı minval üzere bataklara girib çıkmaya başlar ve gündün güne iyileşir. Tam iyileştiği sırada bataklar içinden çıkarken bir çoban bunu görür, sever, İnmis? cinmi? olduğunu sorar ve bunu babasına götürür.

Bu vaziyet karşısında çok sevinen baba çobana: «dile benden ne dersen?» der. Mutad olduğu üzere bir kaç defa sağlığını diledikten sonra kızının kendisine verilmesini diler ve bu kız çoban ile evlenir. Buranın şifa hassasından fevkalade memnun baba, buraya bir hamam ile bir cami yaptırır. (16)

Sarı kız ılıcası efsanesi. (Kütahya Vilâyeti dahilinde)

Evvel zaman içinde insanlar kaya kovuklarında, inlerde otururken (1) şimdi hamam olan mağara bir koca ninenin evi, Boyalık denen inde samanlığı idi. Ninenin sarı saçlı, çakır gözlü, bal tenli bir kızı vardı. Kızın vücudu kadar içi de güzel ve temizdi. Elinde büyüttüğü sarı ineğe bütün sevgisini bağlayan kız, bunun akşam sabah yemini, suyunu kendi elile verirdi. Bir gece ineğine saman almak üzere içeriye girdi Buradan kulağına uğultular geldi. Çok derinden gelen bu sesleri bir sese benzemedi. Kulak verdi. Kendine sesleniyordu:

- Güzel kız, melek kız geliyorum, geliyorum. Harlayarak mı geleyim, gürlereyem mi? O ane kadar korku nedir bilmeyen ceylan yapılı, dağların kızı ilk defa bu giz-

(1) Bu efsane de Anadolumuzun en eski sakinlerinden Hetilerin höyükleri hatıra gelmektedir.) (SÜHEYL ÜNVER)

li ses karşısında irkildi. İlk defa bu ses ile ürperdi, sarsıldı ve hemen nineciğine koştu. Heyecanını onun sıcak koynunda söndürdükten sonra ona anlattı,

Nine, kız bir hayli düşündüler. Ne idi bu? Dağ anasını? Orman ejderhasını, Cinmi? Haydudmu? Yoksa gönül vermiş sevdalımı? Ya harlaması gurlemesi ne oluyordu. Bunu bir türlü çözemediler. Kimselere diyemediler. Her iyi ve kötü gün gibi o gön de sabah oldu. Gündüz gözü ile köşeyi bucağı aradılar, taradılar, in, cin yok idi.

Ertesi gece nedense vakti gelince kız yerinde duramadı, yine samanlığa koştu. Bu ses daha açık geliyordu. İne girince susan kız yalnız kalınca beliren ve benliğini saran bu sese o gece de bir şey diyemediler. Üçüncü gün karar verdiler. Bu kapıdan gelen sesin sahibi kim ise, ne ise çıkarsın meydana dediler. O gece de kız karanlıkların derinliğine yine bir ay parçası gibi süzüldü. Kulak verdi. Uğultular dirildi. Kayalar dile geldi. Yine:

- Güzel kız, sarı kız geliyorum, geliyorum, izin ver. Kızın güzel göğsünden şu cevap bir çığlık gibi çıktı.

- İnmisin? Cinnisin ne isen gel görüyüm. Ses soruyordu:

- Harlayayım mı? Gürlereyem mi? Kız son cesaretini toplayarak:

- Harla ey mubarek dedi. Bu ses her oyukdan fıskıran suların harlıtısını takibetti İne dolan sıcak sular birden ay parçasını sardılar.

Koca nine ile sarı inek ne oldu bilmem. Fakat o gündünberi hamama giden ince duygulu, temiz içli genç kızlar, hamamın loşluğu içinde harlıyarak akan suların anasında sarı saçlı, altın tenli, melek çehreli bir kızın gülümsediğini görmüşler.

Akışın orkestrasında bunun şakıyan sesini duymuşlar. Onun sıcaklığında sarı kızın gönül ateşini bulmuşlardır. O gel gel der ve suyun yüzü yarı çıplak vücudlarla, sırma saçlarla örtülür.

Kendisi murada ermeyen sarı kızdan her kes murad diler. Genç sunalar kendilerine eş, çocuğu olmiyanlar evlad ister; hasretine kavuşmak, derdine derman bulmak isteyenler ona baş vurur.

Gelecek yıl yine buraya gelmek için yalvaranlar bulunur. Binlerce yıldünberi durmadan aynı hızla, aynı kayıtsızlıkla akan suların mübhem uğultusu içinden kendine yarayacak bir cevap çıkarabilen saf yürekli bu bunun ile çok avunur. Dilekler o luğa asılarak:

- Sarı kız. Allah her kesin muradı ile benimkini de versin mukaddimesile yapılır. Daha eskiden uzun zaman iyileşmeyen hastayı: Ya dirilsin dirilere, ya ölsün ölümlere karışsın. İki rahmetten birisine kavuşsun, der ve hastayı gece hamama bırakırlarmış. Hamamdan el, ayak kesilince sarı kız çıkar, iyi olacak hasta ise havanda türlü baharlar döğür, (1) vücuduna sürer ve hasta sabahleyin dip diri kalkardı. İyi olmayacak ise sarı kız; Kollarından tutup suya çeker ve sabahleyin hasta suyun yüzünde bulunurdu ve diğer efsaneler: . .

- Eskişehir kaplıcaları efsanesi:

Halen Eskişehirin sıcak sular tabir edilen mahalli çok seneler evvel bir ormanlık imiş. O zaman kralın kızı mübtelâ olduğu bir cild hastalığını bir türlü tedavi ettiremezmiş. Günün birinde maiyetile bu hamamların bulunduğu mahalle gelmiş ve ağaçlar altında istirahat etmeye başlamış ve bir yerden sıcak suyun kaynadığını görmüş vücudunu bu su ile yıkamak ihtiyacını duymuş. Suda yıkandıkça vücudunun tamamen iyileştiğini görmüş. Mücevherat ile bu hamamı yaptırmış, servetinden bir kısmı da eski hamamın direklerinden birisinin altına bilahere hamamın tamirine sarfolunmak üzere konulmuş, lâkin bunun hangi direk binde olduğu bilinmemiştir.

Kaplıcalar ve sularımız hakkındaki efsaneler bu kadar değildir. Daha bir çokdur,

(1) Sular gecenin sessizliğinde havan döğür gibi güm güm diye sesler çıkardığında bunu akisleri sarı kızın havan döğmesi şeklinde bir vehim uyandırmış olacak. (16)

ve içinde çok lâtif ve hisli olanları vardır. Bunlardan biz ancak bir kaç misal verebildik. Bu efsaneler imar olunacak kaplıcaları süsleyecek san'atkârlara birer ilham menbaı olacak kadar hoş ve güzeldir.

Bizim bu efsanelerimizin Avrupa kaplıcaları efsanelerine nazaran başka hususiyetleri vardır. Bizde efsanelerin esası çok eskidir. Bunlardan bazı cihetlerin eski milletlerin Mitolojisine geçmiş olduğu doğrudur.

5 — Kaplıcaların ve içme sularının Anadolu'da aldığı isimlere misal:

İli su
İlica
İçme suyu
Dağ hamamı
Cermik (1)
Kaplıca
İlıkca
Germili
Hamam
Hamamlı
Hamamlı kızık
İçme
Kaynar
Kaynar pınar
Soğuk Çermik
Terme
Kudret hamamı
Terme kaplıcası (Kırşehirde)
Germab kaplıcası
Kınarca kaplıcası
Akarca »
Kaya »
Ekşi su »
Hüdai hamam
Kaynarca
Çerme
Çermişek
Çermik özü
Çermik su

(1) Diyarbakır, Elazığ, Sivas, Beyazıt, Erzurum, Kars, Tokat, Malatya, Van havalsindeki kaplıcaların ekserisine halk Çermik der. (5) Buldukları yere göre Tepe Çermiği, Sıcak Çermik gibi isimler alırlar. Açıkta kaplıca manasına da geliyor.

İlica pınar
İlica su
İlicak - İlicik
Sulusaray kaplıcası
Abigerm
Gazlı göl kaplıcası
Tuzluca
Hamam ayağı kaplıcası
İssı suyu
Kızık
Sıcak su hamamı
Kaynak
Acı pınar (13)
Eşme dere
Germeyik
Germik
İlık
İli su
İlisılık
İlicalı
ve saire...

Şüphesizki daha bunlardan başka isimler mevcut olmalıdır. Çoğu tam Türkçedir. Lâkin başka dillerden karışmış isimlere de tesadüf olunmaktadır. Bir memlekette sulara verilen bu isimlerin zenginliği bize gösterir ki halk bu sularla çok alâkadar olmuştur.

6 — Kaplıcalar ve hamamlarımıza ait Folklorumuza bir kaç misal

Bursada Kara Mustafa kaplıcasına çocuğu olmayan kadınlar gelip sıcak akan suyun içerisine otururlar ve içerisinden ne çıkarsa onu yerler. Meselâ bir solucan çıkmış yemişler (muradları hasıl olmuş) (1)

— Bursada Hüdavendigâr kaplıcasında Çekirge hamamına hastalık için giderler. Hastayı banyo ettirirler. Hasta iyi olamazsa mum sönmez. İyi olmayacaksa mum söner. Bu kaplıcaya gelen kimseler eshabı maaştan ise maaşlarından olurlar. Onlara maaş alanlar gelmezler. Adak Horozdur. Hamamın kapısında keserler ve hamamcıya verirler. Kendileri yemezler. Adak adayan kimse mutlaka banyo almalıdır.

Çekirgede Servinaz. Hastayı getirip burada banyoya bırakırlar. Burada hasta

iyi olmayacaksa hevan sedasına müşabih bir ses gelir. (2)

— Ayaşda kasabaya bir saat mesafede İlhan karyesinden neb'an eden su, ağızlarına sülük yapışan insan ve hayvanlara içirilirse derhal sülükleri düşürmek hassasına maliktir. (21)

Olti kazasında Tavusker nahiyesinde Yılanlı Çermik. Yılan yukarıdan düşmüş halk arasında yılan gelir, tam ağrıyan yeri ısırır ve hastalık çıkarmış itikadı var. Etrafında mevcut yılanlar gündüzleri suya da girerlermiş.

— Kangalda yılanlı çermik. Ortası açıktır. Derununda yılan ve kayabalığı var. Yaralıları buraya girerlermiş. Yılanlar bu yaralara çarparak kabuklarını çıkarır ve bir nevi pansuman yaparlarmış. Gündüzleri buraya çok yılan girdiğinden geceleri girilirmiş. (5)

Ve saire...

Hamamlarımız hakkında halk rivayet ve tedavileri bundan ibaret değildir. Daha pek çok vardır. Bunlar kısmen toplanmıştır. Diğerlerinin de toplanması, bu misallerin artık azalması hasebile, çok lâzımdır. Bu yılan efsanelerile Eskülap mabedlerindeki yılan hikâyeleri arasında müşabehetler şayanı dikkattir.

7 — Hamam ve su darbı mesellerine bir kaç misal

— İki çıplak bir hamamda yakışır.

— Bir akça ile dokuz kubbeli hamam yapılmaz

— Eski hamam eski tas

— Acı acıyı keser, su da sancıyı

— Halvet hamama girdim diye terk etme edeb. Camlar gözler, seni gözler her köşeden

— İyi adamın karısı kurna başında belli olur.

— İnsanın söylemezinden, suyun şarlamaından korkulur.

— İç dedilerse çeşmeyi kurut demediler ya

— Anan anam dediği hamam anası kel Fatma değilmi?

— Suyu içen arkasını kuyuya çevirir
— İnsanın yere bakanından, suyun oğuz akanından korkmalı

— Ördek değilsin, kaz değilsin, ne ararsın topuğundan yukarı suda?

— Hak deyince akan su durur

— Hamama giren terler de çıkar

— Hamamda türkü çağırması, gürbette öğünmesi kolay olur

— Hamam duvarına benzer söz tesir etmez. Vesaire...

Hamamlarımız ve sularımızdan misal alınarak yapılmış darbı meseller daha pek çok olmalıdır. Bunlar o kadar veciz sözlerdir ki her birisini okurken insan bir çok sathî ve derin manalara intikal eder ve bu sözlerin üzerindeki doğruluğa şahit olur.

8 — Hamamlarımız hakkında şayanı dikkat notlar

1 — Efsaneler hep kadınlar üzerindedir.

2 — Tabii kaynakların şifabahş tesirlerine, bu efsanelerle en çok inananlar ve kendilerine yaptıkları iyi telkinler sayesinde iyi olanlar kadınlardır. Netekim Bursalı Ali 1170 (1757) de Bedaatül mübtedi eserinde aluzeni ilâhiden bahsederken (Aslında Abızenne idi.)

Edviyeden bu nev'e nisa taifesi mail olup her derde devadır deyu mabeyinlerinde şöhret şiar olmakla abı zenne tabir olunmuştur. Bu nevi devanın sair envai edviye gibi esnafı kesiresi vardır.) demektedir. (23)

3 — Anadoludaki tıbbî çamurlar kıymetce Avrupalınlardan aşağı değildir. Bu çamurların hepsi kaynak üzerinde sıcak maden sularile olmaktadır. (10) Çamurlu kaplıcalar cilt hastalıklarına çok kullanılır. Cilde nafi olanlarda Sulfat ve karbonatlı sularıdır. (7) Bu çamurlardan Romalılar, eski Yunanlılar (14), Selçuklular ve Osmanlılar kullanmışlardır.

4 — Kaplıca olmayan yerlerde bu su

lardan nakil ile veyahut bilâhara Avrupada kurunu cedidede meşhur olduğu zamanlarda bilhassa *مذخات* nam hekimin tarifi üzere Abzeni sınıailer de yapılmıştır. Bu suretle kudret hamamları tabir olunan ılıcaların mevcut olmadığı yerlerde bir çok hastalıkları bu suretle de tedavi etmek için misal göstermek istemişlerdir. (17)

5 — Bizde kaplıcalara ve içmelere yalnız hastalar değil, bir çok insanlar dinlenmeğe, gezmeğe ve oturmağa ve yazı geçirmeğe de giderler. Diğer memleketler ılıca ve su şehirlerinde de vaziyet böyledir. Bizde bütün ılıcalar aşağıda sayacağımız hastalıklar için hemen hepsine rast gele girerler. Bu hal kaplıcalarımızın inkişafına bir mani teşkil edecektir. Diğer memleketlerde olduğu gibi bizdeki kaplıcaların hangi hastalıklara yarayabileceğini tayin ettirmelidir. Bunun için bu suların fizik vazifeleri, kimyevi vasıfları ve biyolojik ve klinik tetkikleri yapılmalıdır. Muhtelif kaplıcaların hangi hastalıklara iyi gelebileceği anlaşılmalıdır ve ılıcalarda birer hekim bulundurulmalıdır. (19) Şimdiki halde memleketimizde bilhassa bir çok aljili, Nevraljik hastalar, romatizmalı ve nikrisliler, müzmin adale hastalıklarına düçar olanlar, sıtmalılar ve uyuz hastalığına düçar olanlar, guvatr, midesinden müşteki olanlar ve diğer bir çok hastalıklara düçar olanlar, Bursa ve Yalova gibi su şehirlerimiz müstesna, rastgele ve ananeye bağlı Ampirik usullerle bu sulara girip çıkarlar.

6 — Anadolu da bir çok sıcak kaynaklara ve çamurlara hayvanları da sokarak tedavi etmişlerdir. Bilhassa Anadolu da atların girdiği ve halâ meşhur olan sıcak menbalar vardır. Bazı içme sularından hayvanlara da tedavi için içirmişlerdir.

9 — Bibliyografi

- 1 — Halk bilgisi haberleri koleksiyonu No. 1 - 85
- 2 — Bursa Vilâyeti. 1310 (1894) senesi salnamesi ve eski vilâyetler salnameleri.

3 — Kütahya Vilâyet gazetesi Koleksiyonu

4 — Doktor M. Şükrü. Orta Anadolu da bir dolaşma. Hakimiyeti Milliye matbaası 1934 Ankara. S. 58

5 — Dr. A. Süheyl, Dr. Cevad İsmail. Sivas çermikleri, Tıp dünyası. Sivas sıhhi coğrafyası (Sihhat Vekâleti neşriyatından)

6 — Konya salnamesi 1322

7 — Maadin istatistiki 1323 - 221, maden suları ve menabi'i harre hakkında malûmatı hâvidir. 1325. Mehmed bey matbaası

8 — Kerim Ömer. Havza kaplıcası hakkındaki raporu

9 — Behcetül'menazil 1277 .T, Üniversite kütüphanesi, 1751. Edebiyat kısmı A. 5 Müellif Mehmed Edib (Hacı) bin Mehmed Derviş 1193

10 — Dr. Nüzhet Şakir. Ilıca, 1935 ; No. 1 (Tıbbî çamurlar hakkında)

11 — Son Posta. Armudlu mektubu 1935

12 — Akşam gazetesi, 17 Temmuz 1932 Eskişehirde Hasırca Kaplıcaları

13 — Sabık Maarif Vekili Dr. Reşid Galib'in Profesör Akil Muhtar Özden'e 18/2/1934 tarihli kaplıca isimlerinden bahis mektubu

14 — Haydar Gaspralı. Sağıtma çamurları, Kayseri 1936

15 — Cevdet Tahsin, 1933 senesinde gönderdiği mektub (Gözne içme suyu)

16 — Halil Kadri Erdem Kütahya mesireleri. Kütahya 1938

17 — Risalei tıbbiye Harfülelif. Üniversite kütüphanesi 2982

18 — Kara Mürselde şifalı su (yeni bir efsane) Son Posta gazetesi, 22 eylül, 1934

19 — Akil Muhtar Özden, İçmeler, Maden suları, kaplıcalar ve devai tatbikatı. Ankarada 1933 de toplanan beşinci milli Tıp kongresine tevdi olunan rapor.

20 — Tıp Tarihi Enstitüsünde Anadolu kaplıcalar dosyası.

21 — Hususî kütüphanemde mevcut ve profesör Akil Muhtar Özden ile beraber topladığımız notlar mecmuası (2 defter)

22 — Aydın Vilâyeti 1307 (1891) senesi salnamesi.

23 — Bidaatülmübtedi. Bursalı Ali 1170 (1757) Murad Molla kütüphanesinde Hamid I kitaplarından numara 1069 Babülelif, Abizeni ilâhi

24 — Konya vilâyeti sıhhi coğrafyası Nazmi

25 — Kırşehir vilâyeti sıhhi coğrafyası Dr. İbrahim İsmail

26 — Konyada Muallim Gaffar beyin mektupları (Hususî dosyalarından) 26-8 1934 tarihli mektup

27 — Urla ve Çeşme ılıcaları hakkında Charles Texier, L. VII, ch. V

28 — Stassinopoulos makalesi Fransızca Cumhuriyet 1933.28 Nisan: Les eaux minérales et thermales en Turquie

29 — A. Süheyl ve H. Fehmi. Selçuk Türkleri zamanında Anadolu da kaplıcalar; Beşinci milli Türk Tıp kongresine tebliğ. Les stations Thermales d'Anatolie à l'époque seldjoudice, Rumanya tıp tarihi cemiyetine tebliğ, 1934

30 — M. Ferid ve M. Mesud Koman. Selçuk Veziri Sahib Ata ile oğullarının hayat ve eserleri. Konya halkevi neşriyatından, aded 4 1934

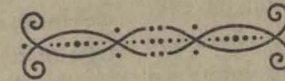
31 — Evliya Çelebi seyyahatnamesi cilt 2 S 17

32 — Dr. Asıl Mukbil: İlgin kaplıcası hakkında mütemmim malûmat veren mektubu, 1933

33 — Dr. Nüzhet Şakir Dirisu: Türk hamamı. Ilıca, numara 1 - 3 1936

34 — Dr. Necmeddin Rifat. İçme ve kaplıca tedavisi. Tedavi kliniği ve Laboratuvarı mecmuası, numara 17. 1935

35 — Kanunüddünya Şeyh, Ahmed Mahalli Mısri. Topkapı Sarayı. Revan odası kütüphanesi. Numara 1638

KONYA

Neolitik devirde Konya — Hittite medeniyeti ve Konya — Pelasgi-Luviler — Deniz akvami — Kilikyalılar, Pisidyalılar, Lykyalılar, Karyalılar, Lydyalılar, Phrygyalılar ve Turşa=Etrüsklerin Konya hıttasile olan münasebet ve alâkaları — İraniler zamanında Konya — İskender ve halefleri zamanı ve Hellénistik devir — Romalılar zamanı — Bizanslılar devri — Selçukiler ve Karaman oğulları zamanında Konya — Osmanlı İmparatorluğu zamanında Konya

Yazan:

NACİ FİKRET BAŞTAK

III

PELASGİLER — LUVİLER

Monoğrafimizin ilk kısımlarında şu ciheti arzetmiştik ki: [Anadolu] nun en eski ahali *Asiyanique* lerdir. *Asiyanik* diye, son zamanın âlimleri tarafından: Anadolunun ve Garbi Asyanın en eski ahali olup ırkan da ne aryen ve ne de sami olmayan kavimlere denmektedir. İşte Sümerler Asyaniklerden olduğu gibi Anadolunun yerli veyahut binnisbe pek eski ahalişini teşkil eden «İlk Hititler» «*Les Proto-Hittites*» de öyle *Asiyanikler* dir; Ve binaenaleyh bunların da Sümerler gibi Türk ırkına mensub olmaları pek kuvvetli bir ihtimal dahilindedir.

Birde «*Nesite* ler» denilen bir kavim vardır ki bıraktıkları abideler ve levhacıklarda kullandıkları lisanı nazaran hittitologue lar tarafından *hindo-evropaî* bir kavim oldukları ileri sürülen bu zümre, İlsâdan iki bin sene evvel Thrakyadan, ağlebi ihtimale göre, Çanakale boğazı vasıtasile, Anadoluya geçerek evvelâ Kızılırmak hal-

kasının Garbi cenubi taraflarında ve daha sonra Kappadokyadaki (Boğazköy-Hatuş) da kuvvetli bir devlet tesis etmiş ve yerlilerin ismi olan *Hittite* kelimesini kendi devletlerine vermişlerdir. Alimlerin, yanlışlığa mahal vermemek için «*Nesite*» dedikleri bu devlet pek parlak fütühat ile İlsâdan evvel 2000 den 1200 e kadar devam etmiş ve gerek *Gasgasların* ve gerek *Phrygya*, hıların muhacemeleri neticesinde nihayet munkariz olmuştur. Bundan evvelki yazılarımız hep bu devlete ait vak'aların tafsilâtını arzeder. Bunların inkirazını müteakip şimdiki Niğde hittasında, Kilikyada ve Şimali Suriyede bir devlet teessüs etmiş ve bu da İlsâdan evvel yedinci asra kadar paydâr olabilmışdir ki bunlar da âlimler tarafından «Yeni Hititler = *Les Néo-Hittites* ve «Surye Hititleri» «*Les Syro-Hittites*» unvanını almışlardır; Bunlardan bir az sonra bahsedeceğimiz. [Bor] ve [lvriz] ve [Bulgar maden] abideleri bunların zamanında vücuda getirilmiştir.

Hitit levhacıklarının halli neticesinde

birde *Luvi* lerin mevcudiyeti meydana çıkmıştır; Aceba bu *Luvi* ler kimlerdir? Bunların keşfolunması vaktile çok mübhem ve karanlık kalmış olan bir ismi tenvire medar olmuştur, ki o da «Pelâsgi = *Les Pélasges*» kavminin ismidir. Yunanlıların kendilerinden evvel Yunanistanın ahalişini olmak üzere bahsettikleri bu Pelâsgileri bir çok müverrihler hakikaten yaşamış bir kavim olmak üzere tanımak istemiyorlar ve bunu adeta efsaneler silsilesine idhal eylemek istiyorlardı. İşte yeni keşfiyat neticesinde anlaşılmışdir ki Yunanlıların bahsettikleri bu Pelâsgiler, şimdiki tabletlerin meydana çıkardığı *Luvi* lerden başkası değildir. Bu kavim, yahut bu ırk, âlimlerden bazılarına göre Hindo-evropai lerin Anadoluya gelmiş olan en eski zümresidir; Âlimlerden diğer bazılarına göre ise bunlar ne arien, ne de sami değildir, şu halde *Asiyanik* dir. Bunların Anadoluya gelmesi, yahut orada kendilerini göstermeleri bazılarına göre İlsâdan 2500 sene. diğer bazılarına göre ise 3000 sene evveldir. Bıraktıkları cesim âsârın delâletile o vakitler bu kavmin tek mil garbi Anadolu ile Ege denizindeki adaları, Giridi ve Yunanistanı ve hatta İtalyadaki *Etruria* yı ve İspanyanın bile bir kısmını işgal eyledikleri anlaşılmaktadır. İlsâdan dokuz asır kadar evvel Anadoludan İtalyaya muhaceret etmiş olan *Etrusque* lerin bir rivayete göre Lydyadan, yeni diğer bir takım tahminlere nazaran da Konya Vilâyetinin cenup taraflarından: *Tauros* lar mıntakasından gitmiş oldukları anlaşılmaktadır. Zaten Anadolunun diğer bir çok yerlerinde Pelâsgilerden kalma şehirler, isimlerinin şeklinden anlaşılmaktadır. Bu kısmın sonlarında uzun uzadıya tafsil edeceğimiz veçhile Pelâsgiler ovalardan ziyade münbit dereleri tercih ediyorlar ve şehir ve kasabalarını da böyle derelerin yalçın yamaçlarında vücuda getiriyorlardı: Vilâyetimizdeki [Sille] kasabasile Akşehirin ve daha emsalinin Pelâsgiler zamanından kalmış olmaları pek muhtemeldir.

Konya vilâyetindeki bazı şehirler, meselâ *Laranda* (Karaman) ve *Sagalassos* (Is-

partanın biraz cenubundaki Aglasun nahiyesi) ve burada tahattür edemediğimiz daha diğer bir takım şehir ve kasabalar, isimlerinin [...*anda*] ve [...*ssos*] lâhikalarile nihayet bulması hasebile menşelerinin Pelâsgilere yükselmekte olduğunu göstermektedirler. Bundan dolayı Pelâsgilerin hey'eti umumiyesi hakkında biraz tafsilât vermek icabetmektedir. Son zamanlarda Anadoluda yapılmış ve yapılmakta bulunmuş olan hafriyat neticesinde çıkan levhacıkların okunması ile bir çok yeni ve mühim hakikatler meydana çıkmış ve pelâsgiler hakkında eskiden mevcut kanaatların, fikirlerin tashihe muhtaç olduğu anlaşılmıştır. İşte aradaki bu farkları göstermek için evveli emirde meşhur *helleniste* lerden. *G. Perrot*'nun *Histoire de l'art dans l'antiquité* isimli eserinde Pelâsgilerden bahsederken yazdığı satırlara atfı nazar edelim:

«Kendilerini Yunanistana getirmiş olan uzun muhaceretten ve bu seyahatin merhalelerinden hiç bir hatırayı muhafaza etmedikleri cihetle, Yunanlılar bu nahiyede kendilerinin selefleri olmak üzere, *Pelasgi* «*Pélasges*» ismile tefrik ettikleri bir kavmin mevcut bulunmuş olduğunu, ve müteharrik, faal ve çalışkan olan bu kavmin, ormanları açmak, kayalıkları tesviye etmek ve bataklıkları kurutmak suretile, araziye kendilerine hazırlamış olduğunu zannediyorlardı. *Hérodote* zamanında halâ (Semendirek = *Samothrace* adası ile etrafındaki adalarda ve oraya mücavir olan Anadolu sahillerinde *Pelasgi* kümeleri mevcut bulunuyordu. Bunların konuşdukları dilin yunanca ile münasebettar olduğu asla görünmüyordu; Fakat o vakit bu lehceyi tayine çalışmak için icabeden kolaylıklara ve vasıtalara malik bulunulmuyordu, ve onlardan bize kalmış olduğu görünen yegâne abide yalnız bir kaç kelimeyi ihtiva eden kısa bir kitabeden başka bir şey değildir. Merak uyandıran bu metin, şayanı dikkat bir takım zan ve tahminlere meydan vermiştir; Fakat, lisanın tabiat ve mahiyetini oldukça sıhhat ve vüsuk ile tayine müsaid olamamıştır. Her şey bu ademi müşabeheti isbat

ederken *Hérodote* ve *Thukydide* gibi en ciddi müverrihler, *Pelasgiler* ile *Helléne* ler arasında aslâ hakiki bir ırk farkı bulunmadığını itikada mütemayil buluyorlardı. Bunlar, Hellenlerin, bir nevi ıstıfa tesirile *Pelasgi* aslından çıkmış ve yüksek bir medeniyet vücuda getirebilecek kadar yükselmiş bazı kabilelerden ibaret olduklarını kabule meyyal idiler. Bu faraziye pek mümkün görünmektedir. Hiç bir tarafta, ne bir efsanede, ne de tarihî bir hikâyede, *Pelasgi* lerin mabutlarının yerine *Hellen* lerin mabudlarını ikame etmiş olan bir mubarezenin en küçük bir aksi sadası mevcut değildir. Yunan mabudlarının en büyüğü olan *Zeus*: *Achille* tarafından *Pelasgi* lerin ve *Dodone* hıların *Zeusi* ismile kendisinden istimdat edilmiştir. *Homere*'nin bu suretle şahadet ettiği bir hususa kendisinden sonra gelen bir çok muharrirler de aynı surette şahadet ederlerki o da *Dodone*'daki *Zeus* ibadetinin bir *Pelasgi* ibadeti olduğu ve bu meşhur mabedin *Pelasgi*'ler tarafından tesis edilmiş olduğu, ve Yunanlıların buraya karşı hörmet ve riayet göstermekte daima sadık kaldıkları ve hatta *Olympia*'da ve daha başka yerlerde bu mabud için daha güzel ve daha muhteşem diğer mabedler bina ettikleri halde bile *Dodone* mabedine karşı hörmetkârlıkta devam ettikleri hususudur. *Dodone* hatifi, pek eski zamanlardan beri mevcut olan şöhreti sayesinde kendisini müdafaa ve nüfuzı manevisini muhafaza ediyordu. Mabudun, ilk ikametgâhının bulunduğu yerde yapılan dua ve ibadetleri daha iyi işidüp daha iyi kabul etmesi lâzım geliyordu. Zaten *Pelasgi*'lerin hatırası yalnız *Epire*'lilerin hafızasında canlı bir halde kalmış değildi. *Arcadia*'da *Argolide*'de, *Atik* = *Attique*'de, velhasıl Yunanistan = *Hellade*'nin daha bir çok aksamında, onların mururlarına delalet edecek bir takım izler gösterilirdi. Bilhassa *Atinada*, *Acropole*'in dairen madar etrafında, sünger taşından yahut mermerden olan temel taşlarını örtememiş oldukları bazı mahallerde halâ mer'i olan, bir suru gösterirlerdi ki bunun kaba olan manzarai

hariciyesi, çamir ile birbirine rabtedilmiş ve işlenmemiş kaya parçaları Hisarlık ve *Tirynthe*'nininkileri hatırlatır. Bu, *Pelasgi suru* denilen divar idi, ve yeni hafriyat kayaya kadar zemini açmak suretile bu eserin azim parçalarını meydana çıkarmış, ve eski Yunanlıların *Pelasgi*'lere attettikleri işlerin mahiyeti ne olduğunu bu suretle bize öğretmiştir. Bu *Pelasgi*'ler kendilerini mahir yapıcılar olmak azere tanıtmışlardı, ve bazı kerre *Pelasgi* tesmiyesinin yerine ikame veyahut ona ilsak edilen *Tyrrhenoi* veyahut *Tyrshenoi* isminin ifade ettiği mana da bu idi; bu kelimelerin cezrinde, Yunanca ile *İtalyot*'ların dilinde müşterek olan bir lafz görülür; bu kelime her ne kadar, mahallî bazı lehcelerden başka yunanistanda muhafaza edilmemiş ve orada edebi lisanda kullanılmamış ise de onu lâtince, *Turris* kelimesinde muhafaza etmiştir. *Les Pélasges Tyrrhéniens* diye maruf olan bu kavim, bu itibarla, *Tour* yani «kuleler, burçlar yapıcısı» idiler. Buna mukabil, «*Leylekler*» manasına olan «*Pelargoi, Pelargi*» şeklinde ise ki buna da bazan tesadüf olunmaktadır, anenin bu kabilelere atf ve isnad ettiği müteaddit ve uzak seyahatlere muahharen yapılmış olan bir imadan başka hemen bir şey görülemez. Anane onları *Thrakya* dan ve *Péloponese*'den Adriyatik Denizinin şimal kıyılarına ve hatta İtalyanın ortasına kadar adım adım takip ediyordu.

Tyrrhene yahut *Tyrsene* denilen *Pelasgi*'lerin muhaceretlerinin ve kendilerindeki teşebbüs meyil ve kabiliyetinin izleri, pek kuvvetli olarak zannedildiğine göre, Mısırın yeni imparatorluk devrine ait olup mevcut vesikaların en eskileri olan tarihî metinlerde yeniden bulunmuş ve bunlar tam ve kat'i olmasa bile hiç olmazsa takribî bir kronolojinin esaslarını vermekte bulunmuşlardır; *Ramses II* zamanından itibaren Afrika sahilinde karaya çıkanlar ve Mısır'a hücum etmek için *Libya* lılar ile itifak edenler bu *Turşa* lardan başkası olamazdır. Mısırlılar tarafından püskürtüldükleri halde, taarruzlarında ısrar ile, *Ram*

ses in halefleri olan *Méneptah I* ve daha sonra da *Ramses III* zamanlarında tekrar gelmişlerdir. Eğer bu hususta biraz şüphe mevcut bulunuyorsa, Mısırlıların «*Deniz akvamı* = *Peuples de la mer*» ve yahut «*Deniz memleketleri*» «*des Pays de la mer*» tesmiye ettikleri ve on dokuzuncu ve yirminci sülâle firavınlarının kendileri ile o kadar şiddetli muharebelere girişmeğe mecbur oldukları bu kavimler arasında hiç olmazsa bir defa kendini gösteren *Akayuşa* larda, yunanlıların doğrudan doğruya ecdadı olan ve *Homere* tarafından pek çok zikri geçen *Achéen* lerin fark ve teşhisinde tereddüt etmek mümkün değildir. *Akayuşa* = *Aqaiousha* lar yalnız *Méneptah I* zamanında zikrolunmuşlardır. Bunlar, bu hükümdarın zamanı saltanatının beşinci senesinde *Libya* lılar, ve *Turşa*, *Leka*, *Şardana* ve *Şakaluşa* fırkaları ile birlikte *Libya* hududundan Mısra hücum ederler. Bunlar *Prosopis* de mağlup ve Deltayı tahliyeye mecbur olmuşlardır.

Hatta bu akınların tekerrürü de bunların azimet noktalarını keşfe musaade etmektedir; çünkü bu kadar yakın fasılalarla Mısra bu suretle hücum edebilmiş olmak için *Akayuşa* ların oldukça yakın bir adada sakin bulunmaları, ve oradan, istilalarının muvaffakiyetini teshil edebilecek olan vekayi ve hadisatdan çarçabuk haberdar olmaları lazım gelmektedir. Gayet iyi tarassud noktaları olan *Girid* ve *Kıbrıs*, *Afrika* sahilinden en az uzak karalardır. İhtimal ki, Mısırın asayışını okadar çok kerre tehdid eden küçük donanmalar, bu adaların bazan birinden, bazan diğerinden hareket etmişlerdir. Her halde, sahil ve muteber vesikaların bize isbat ettikleri şey şudur ki İliyada ve *Odyssée* nin zuhurundan laekal üç yahud dört asır evvel, *Égée* denizinin adalarında ve ağlebi ihtimale göre, kıtaların sahillerinden bir çokları üzerinde münteşir bir halde, bir takım kabileler vardı ki bunlar, en eski ananelerin ve *Homere* devrinin, Yunanlıların ecdadına verdikleri isimleri taşıyorlar, ve, sandallarıyla engin denize

atılmak ve firavınların kuvvetli devletlerine hücum etmekten korkmamak için insanca oldukça zengin ve oldukça alat ve edevat ile mücehhez ve müsellaah bir halde bulunuyorlardı.

Başka bir menşe'den gelen ve mevsukiyeti ötekilerden daha az olmayan diğer bir takım şark vesikalari, yani ibranî hüccetler de şuna şahadet etmekte bulunuyorlarki, bunlar kaleme alındıkları zaman, Yunanlılar Akdeniz havzasının şimali şerkisini, askerî kuvvetleriyle, daha evvelden işgal etmiş bulunuyorlardı; bu şahadetler öyle bir devirde nakl olunuyorlarki o, *Akayuşa* lara aid olan Mısır metinlerinin yazıldıkları tarih kadar eski olmasa bile, yazının Yunanistana idhalından, her halde, bize kadar vasil olmuş olan en eski Yunan metinlerinin yazıldıkları zamandan daha az kadim değildir. *Tevratın* [Tekvin = *Genése*] kitabının X inci faslındaki tadadda, bu milleti, bir çok kabilelere ve bir çok dillere ayrılmış ve «*Yavan oğulları* = *filis de İavan*,» ismi altında, Ege denizi kıyıları üzerinde yayılmış bir ırk olarak buluyoruz. Bu şayanı hayret fihrist şu fikri uyandırıyor ki İbraniler, İsadan takriben bin sene evvel, o vakitki taksimatı coğrafiye ve kendilerile doğrudan doğruya münasebetde buldukları yahud kendilerinden bahsolunduğunu işittikleri kavmlerin karabetleri hakkında malumat ediniyorlardı. İbraniler, o vakitdan beri Fenikeliler ile Yunaniler arasında mevcut olan ticari münasebatdan haberdar buluyorlardı, ki *archéologie* bu münasebatdan bizi evvelce haberdar ettiği gibi bu tarihin müteakib kısımlarında da bize bu hususda daha sarıh deliller irae edecektir. İsadan evvel 870 tarihlerine doğru, *Joël* Peyğamber, «*Sor* = *Tyr* ve *Sayda* = *Sidon* şehirlerine karşı bedualar ederken onların bir cinayetlerini başlarına kakmaktadır ki o da bu şehirler ahalisinin İsraili esirleri uzaklara sürükleyüp götürmekte, *İvanim* lere satmak için onları kafirlerin memleketine sevk etmekte olmalarıdır. Bu «*Yavan oğulları*,» nda,

bu «*yavanim*», lerde, hafifce değişmiş bir şekilde, şarklılar ile temas neticesinde ilk def'a medenileşmiş ve gemicilik için en ziyade bir temayüle malik olmuş buldukları görünen bir Yunan kabilesinin bizzat kendisine verdiği ismi fark ve teşhis etmekde asla tereddüd edilemez, ki bunlar da «Yaon = *laone*» lar, yahud «*İyonien*» = *Ionien*» lerdir; Fenikelilerin ağzından bu suretle geçen ve muhtelif kavimler tarafından az çok şekli değişen bu isim, İbranilerde *Iavan*, İranilerde *Iouna* yahud *launa*, Mısırlılarda *Ouinin* olmuş ve bir ismi cem' olan bu kelime Küçük Asyanın garb sahilleri üzerinde olduğu kadar ona mücavir adalar üzerinde münteşir bulunan bütün gemici kavimleri ihtiva edip, Yunanistan ve orada sakin olan akvam hakkında evvelkinden fazla malumat ve vukuf hasıl oldukca yavaş yavaş garbe doğru uzanmıştır.» [1]

Turşa ların ve *Akayuşa* ların yerine «*Yavanim*» lerin ikame edilmesinden çıkarılmak istenilen neticeler, Yunan muharirlerinin mutalaasının sevk ettiği neticelerle tevafuk etmektedir. Bu muharirlerin, kendi milletlerinin menşe'i hakkında hikaye ettikleri şeylerin hepsi de sırf ağızdan ağıza intikal eden ananat üzerine müstenid bulunuyordu; bununla beraber, onların verdikleri malumat, yeni muverrihleri, İyonien ırkının en parlak inkişaf ve i'tilasının başlangıçlarını aynı devre doğru vaz' etmeğe sevk etmişti. İşte, son senelere kadar ilmi hazrın kendilerine asla yanaşmadığı bu menbalardan istinbat edilen malumatın haiz olduğu büyük ehemiyet bu noktadadır. Eğer Mısırlılar ve Sami kavimler, Yunanistani, kendilerinden bu mevzu hakkında sarıh ve mufassal surette ifadata intizar olunamayacak kadar çok uzak ve çok mübhem bir surette tanyorlarsa, onların bu hususda bütün söylediklerinin, hatta kinaye suretile olanların bile, haiz oldukları ehemiyet daha az değildir. Müttekaddimin tarafından bize nakl ve hikaye olunan

[1] E. Curtius : *Histoire grecque*, t. I, P. 53.

hemen bütün vekayı pek şüpheli, ve, Yunanilerin muhayyilelerine ve tefahürlerine tabi olarak asırlarca müddet zarfında tevsi etmekden ve daha karışık bir hale getirmekten zevk aldıkları masallarla mensuc ve muhtelit bir halde görünüyordu; halbuki işte o vekayiden bazıları hasbi ve bi taraf muasır şahadetler ile birdenbire tasdik ve te'kid olunmuşlardır. Bu tesadüf. bazan hepisini de topdan red etmeğe tesaddi etmiş olan tenkide hakkında olan itimadi selbetmez; bilakis, onu cesaretsizliğe düşüren bu efsanelerin, tabir caiz ise, tarihî hakıkata karşı bir takım mağlubiyetleri vardır. Bir takım *Synchronisme* ler vardır ki Mısır ve Beni İsrail *Chronologie* lerinin ademi vuzuhundan dolayı hiç bir kati ve sarıh tarih vermezler. fakat böyle olmakla beraber, bunlar, Yunan efsanesinin sırma işlemeleri ve Yunan şi'rinin arabeskleri arkasında sağlam bir esas bulunduğunu his ettirir ve ona temas eylerler.

Ananat ile yeni hafriyat netayicinin birbirleriyle tevafuk etmesinden meydana çıkan ilk vaka şudur ki Ege denizinin adaları ve sahilleri pek erkenden yani Mısır vekayinamelerinde, bu hıttadan neş'et etmiş olan kavmin ismine ilk def'a tesadüf olunduğu zamandan çok daha evvel meskûn olmuş olmalarıdır. Bu metinlerin *Akayuşa* = *Aqaiüsha* ları zikretmeleri on üçüncü asrın başlangıçlarına doğrudur; fakat on dördüncü asrın ortalarından itibaren, *Dardane* ların, *Iliouna* ların, *Masa* ların, *Pédasa* ların *Leka* yahud *Lycialilar* ile birlikde *Kadeş* etrafında *Ramses II* ye karşı muharebe edenler meyânında ve Hittite = *Khéta*s kralının yardımcıları listesinde arzı vücûd ettikleri görülür. Bu muharebeleri tasvir eden levhalar *Luksor* ve *Karnak* saraylarının büyük kapılarını tezyin ederler. Burada ismi geçen kavimler, klâsik muharirlerdeki *Dardani* en ler, *İlien* ler [yani *Troie* lılar], *Mysien* ler ve *Pedazien* *Pédasien* lerdir. ; Bunlar, isimleri ve nesilleri Küçük Asyanın Çanak-kale boğazı=*Hellespont* na hemhüdüd olan

hıttasında mahfuz kalmış olan kavimlerdir.

Yunanlıların da kendileri için vücude getirdikleri bir kronolojileri vardır ki bu, burada kendileri için istimâl edilen usul ile irişilen tahminleri münakaşa etmek istemediğimiz bir sıra terkibat ve hisabat neticesinde, Şark menbalarından istihraç olunan malûmat ile tetabuk etmektedir. Onların bu suretle yetişebildikleri en eski tarih, on üçüncü asrın ortasıdır, yani Romalı kâtiplere göre, *Turşa* ların ve *Akayuşa* ların sandalları ile Adalar denizinde dolaşdıkları ve Mısır tehdid ettikleri devirdir. O kadar uzak bir takım seferlere teşebbüs ettiği ve karayı gözünden gaibetmekten korkmaksızın bu suretle Girit sularının öteleğine atılmaya cür'et gösterdiği zaman bu kavim, gemicilik sanatının başlangıçlarında bulunuyordu. Bir takım gemiler inşasını ve bunlarla engin deniz ile karşılaşmayı göze aldirmaya kabiliyetli bir hale gelebilmek için bunları manevra etmeği öğrenmek, ve gecenin ortasında, yıldızlara güvenerk bunları sevk ve idare edebilmek için ona zaman lâzım olmuştur. İşte yine bunun gibi, *Iliouna* lar [*Troie* lılar] da, Asi, (*Oronte*) nehri kıyılarında, muharebenin içerisine harp arabalarını sürdükleri zaman çokdan at ve muharebe ile itiyad peyda etmiş bulunuyorlardı. Bu kabilelerden her hangi biri için bu çıraklık müddetinin ne kadar zaman devam etmiş olduğu söylenemez; Fakat bunun vukua geldiği yerlerde: Küçük Asyada, Adalarda, ve *Hellade* da, en eski şehirlere mebnî olmuş oldukları yerde bakir toprağa yahut tam kayaya dayanacak kadar ileri götürülmüş olan, bir takım hafriyat neticesinde, çokdan ilerlemiş bir san'ata ve kuvvetli vesaiti icraiyyeye şahadet eden inşaat bakayasının altında, çok daha kaba bir devrin asarı bakiyesi, ve, bütün alât ve edevatı kemik yahut taşdan mamul olan ve vücude getirdiği iyice pişirilmemiş toprak kapları çömlekçi çarkı kullanmaksızın imâl etmiş olan insanların eserleri bulunmuştur. Binaenaleyh işte ispat olunmuş ilk nokta: *Sayda* = *Sidon* gemicileri [Fenikeliler] bu uzak yerlerin yolunu öğrendikleri za-

man Egee denizinin adaları ve bütün sahilleri çokdan meskûn bulunuyorlardı. Eğer Fenikeliler oralarda *pourpre* denilen Erguvani boyayı veren kavkalardan başka bir şey aramamış olsalardı *scarlat* = *Skerlet* böceği = *murex* nin mebzulen bulunduğu buralarda bir kaç saydi bahri istasyonu vücude getirmekle iktifa edeceklerdi. Halbuki vekayı bu suretle cereyan etmemiştir: Onlar bu sahillerin her tarafında bir takım mağazalar tesis etmişlerdir ki bunlardan çoğu ehemmiyetli şehirlere tahavvül etmiştir; Bunun sebebi şudurki onlar bu sahillere sık sık uğramaya başladıkları zaman oralarda evveli emirde bir takım insanlara tesadüf ettiler ki bunlar, her iki tarafın menfaatlerini buldukları yerde mubadeleye muvafakat edecek kadar uyanmış bulunuyorlardı.

Bu iptidai halk, meselâ *Théra* (*Santorin*) adasındaki volkanın külleri altında kalmış olan köylerin kiler, Hisarlık (*Troie*) ve *Tirynthe* in kiler Yunan ırkının gayri bir ırkamı mensup idiler? Böyle düşünmemiz için hiç bir sebep yoktur. En muhtemel görünen faraziye yunanlıların da kabul etmiş oldukları faraziyedirki bu sebeple, bizzat yerin evlaları olup onun tarafından besilenmiş olan *Pélasgi* lerden tevellüd etmiş olduklarını söyleyorlardı. Yunanlılar, memleketi işgaletmek için, sîma hatlarla, dillerile ve dinlerle kendilerinden farklı olan bir takım insanları oradan koğmaya mecbur olduklarını tehattur etmiyorlardı.

Binaenaleyh, hafriyatçıların kazması, bu saha üzerinde, zeminin içlerine doğru ne kadar ilerlemiş olursa olsun, tarihini yazmakda olduğumuz kavmin kine tekaddüm etmiş bir medeniyetin asarı bakiyesinden en küçük bir parça çıkarmamıştı. Burada, iptidai tabaka tesmiye olunabilen ile onu örtten ve *hellénique* ismi altında iş'ar edilen tabaka arasında, mahsus farklara rağmen tekniğe müteallik ananelerin birdenbire inkitaa uğradığına delâlet edecek hiç bir şey yoktur: Her şey, birinci ve ikinci devreler arasında, vukua gelmiş olan terakkiyeyi, zevk hususunda ve mesleke müteallik

maharete inkişaf husule geldiğini işaret ederken bazı usul ve kavaidin ve evsafı mümeyyizeti haiz bazı nümunelerin devam ettiği sabit oluyor, ve bundanda oradaki ahalinin esas itibarile değişmediğini istidlâlin caiz olduğu zannolunur..» [1]

İşte görülüyorki *G. Perrot: Pelasgilerin* Yunanlılarla aynı ırktan bulduklarını ve aradaki farkın sırf zaman ve tekâmülden mütevellid nisbi bir derece farkı olduğunu zan ve iddia ediyor; Halbuki *Pelasgilerin* ırkan da Yunanlılardan bütünü başka bir kavim olup bu da bıraktıkları eserler arasındaki farklardan başka tarihin muhtelif devrelerinde Pelasgilerin, bir kavmi mağlup olmaları hasebile, Helleneler tarafından daima hakaretle muamele görmüş olmaları da sabit olmaktadır. Aşağıdaki oldukça uzun tasvir pelasgilerin nerelerde yerleşmiş ve nerelere muhaceret etmiş olduklarını gösterdiği kadar Yunanlılar yani Helléne ler ile aralarındaki bu zıddiyeti de bütün açıklığıla meydana koyacaktır:

«Bu isim altında pek eski bir kavim iş'ar olunmaktadır ki bu kavim *Yunanistan ve İtalyayı* işgal etmiş, ve şarka doğru *Küçük Asya ve Ege denizi* adalarına ve garba doğru *Akdeniz'in* büyük adalarına ve *İspanya'ya* kadar yayılmış, ve bunu müteakib, kendilerinden sonra gelmiş olan muharib kabilelerin hakimiyeti altına girmiştir. *Hérodote* a göre *Pelasgiler* kendi zamanında *Hellade* denilen ve bidayette *Pelasgie* tesmiye edilmiş olan memleketi temamilen işgal etmişlerdir. Bunlar çalışkan bir kavim olup bilhassa toprağı zer'etmekle meşgul idiler. Efsaneye göre ilk defa bunların cediti âlâsı olan *Pelasgos* buğdayın unundan hamur yuğurarak ondan ekmeği pişirmiştir. Pelâzgiler, denize doğru açılan ve her sene nehirlerin getirdiği balçık ile kuvvei inbatıyesi artan ovaları severlerdi; ve bu ovaları *Argos* namı umumisi ile tesmiye ederlerdi ki bilahare bu kelime oralarda vücuda getirilen şehirlere

[1] G. Perrot et Chipiez: Histoire de l'art dans l'antiquité, t. VI, P. 52 - 59.

verilmiştir: Hattâ millî isimleri olan *Pelasgos* yahut *Pélargos* bile bu kelimedenden müstak idi ki «*ovaları işleyenler*» demekdi.

Pelâzgi'lere mahsus olan diğer bir isim de *Larissa* dir ki, kısmı âzamı geniş ve iyi sulanan ovaların ortasında onlar tarafından tesis ve inşa edilmiş olan şehirler bu ismi taşımaktadırlar. Bu *Argos'ları* suların taşmasına karşı himaye ve muhafaza, ve bu *Larissa'ları* düşmanların istilâsına karşı müdafaa etmek lâzım geliyordu: İşte bundan dolayıdır ki Pelâzgilerin işgal etmiş oldukları memleketlerde suların denize kadar sevk ve icrası için yer altı kanallar ve bu suları vadilerin dibinde cem' ve muhafaza edebilmek için de bendler ve sedler inşa edilmiş ve şehirlerin müdafaa-sı için de Yunanlılar tarafından *Cyclopéen* denilen ve hâlâ Argolid ve Etrürya = *Etruria*'de tesadüf olunan şayanı hayret azim duvarlar vücuda getirilmiştir. Bu abidelerin divendam cesametleri karşısında hayretler içinde kalan eski Yunanlılar bunların menşeiini yüksek ve fevkalbeşer kuvvetlerin, *géant* denilen divlerin, *Cyclope* denilen ve alınlarının ortasında birer gözleri bulunan iri ve cesim mahlukların, yahut mabudların (*Apollon*, ve *Hercule* gibi) müdahale ve yardımı ile ve yahud da mabudların muaveneti sayesinde yalnız çalgısının sesi ile kayaları tahrik etmek ve toplamak kudretini elde eden şairlerin (*Amphion*) her şeye muktedir dehalarının tevassutu ile izah ederlerdi. *Hérodote*, mabudların kuvvet ve kudreti hakkındaki ilk bilgileri ve ibadetin iptidai şekillerini Pelâzgilere çıkarıyor. Onların dinlerinin şekli *naturalisme* idi; yani onlar tabiatdaki fevkalâde hadiseleri, tabii amilleri, tahrip eden yahut tanzim ve tensik eyleyen kuvvetleri te'lih ederlerdi. Onlar bu hadiseleri ve bu kuvvetleri, henüz karışık ve mübhem bir surette, «mabudlar» tesmiye ederlerdi; bilâhare filan yahut filan mabude başka başka isimler verdiler. Eski Yunanlılar *Olympe'lerindeki* mabudlardan bir çoğunu onlara medyundurlar: *Zeus*; meşe ağacı bu mabude tahsis olunmuştu, bu da Pelâzgilerin ananesine göre, ilk insanlar

tatlı pelitler ile teğaddi ettikleri devirlerde, mabudu meşe ağacı şeklinde görmüşler, bu ağaca teabbüd etmişlerdi. *Héra* yahut *Junon*; bu mabude Argoliddeki Pelâzgiler indinde muhterem olup bu da bidayette bir armut ağacı kütüğünden ibaret idi ve mabudenin ilk heykeli *Polyclète* zamanına kadar bu kütükden imal edilmişti. Ve yahut bir yabani nar ağacı idi ki buda bilâhare onun elinde yalnız bir âlâmeti mahsusa gibi bulunur olmuştu; *Posidon* yahut *Poseidon* veya *Neptune*: bu mabud da Pelâzgilerle meskûn araziden olup, *Strabona* nazaran ilk ismi *Posidonia* olan *Attique* kıtasının alçak kumsallarını istilâ eylemişti; *Athéné* yahut *Minerva*; zeytin ağacı tarafından temsil edilen bir mabude olup yükesk tepelerin, kuleler ve surlarla çevrilmiş olan şehirlerin hamiyesi idi. *Demeter* yahut *Ceres* ziraat hayatının mabudesi olup *Triptolémee* buğdayı zer' etmeği öğretmiş idi. *Hermes* yahut *Mercure*: Bunun sembolik bir surette temsil ve tasviri Pelâsgilerden Hellenlere muntekil olmuştu. *Hephaistos* yahut *Vulcain*: Heranın oğlu olup Yunanlıların *Olympe'nden* tard olunarak *Limni* adasına düşmüş ilâhi bir demircidir; tarihi devirlerde bu *Limni* adasında hâlâ Pelâzgiler bulunmakta idi. Nihayet *Artemis* yahut *Diane*, Yunanistanın son zamanlarına kadar Pelâzgilerle meskun olarak kalmış olan *Arkadyada* doğmuş olup dağların, mukaddes koruların, kaynakların, göllerin mabudesi ve peri = *Nymphe* lerin, *Faune* ların, ve *Satyre*lerin kraliçesi idi. Pelâzgilerin dinlerinin diğer bir hasisesi de *Dodone*, *Eleusis* ve *Samo-thrace* şehirlerinde bulunan ve şu bir takım esraralüd ve tasavvufi ayinlerin icra olduğu mukaddes mabedler = *sanctuaire* lerdir ki Yunanistanın iptidai lisanı ve en eski ibadet tarzı, yalnız miktarı pek az olan müridlere ifşa edilebilmiş ve bir takım dinî ayinler ve merasim ile müterafık bulunmuş olduğu halde buralarda muhafaza olunmakta bulunmuştu. Tabiatperestane olan bu din *Homère* zamanına tekaddüm eden bir devirde yarı efsanevi bulunan bir takım şairlerin menbaı ilhamı olmuştu

ki bu şairler de: *Orpheus*, *Musée* ve *Mélampus*'dur.

Yunanistandaki Pelâzgiler — *Thessalya* da Pelâzgilerin oturmuş olduğuna her şey şahadet etmektedir. *Pindos* dağının şark sathı maili üzerindeki tepeler onların vücude getirdikleri cesim surlarla çevrilmiş bulunmakta ve ilk defa onlar tarafından ekilmiş olduğu zan olunan *Péné* ovası *Homér* tarafından «Pelâzgi ovası veya tarlası» tesmiye edilmektedir. Bu zengin havzanın ortasını bir *Larissa* işgal etmekte ve orada hâlâ Yunanlılardan evvelki bir devre ait bir takım kanallar, sedler ve bendler bakayasına tesadüf olunmaktadır. Aynı isimdeki diğer iki şehirden birisi *Tesalya* nın şimalinde, diğeri cenubunda idi; bu memleketin en merkezi ve en münbit nahiyesinin ismi *Pélasgiotide* idi. Bu Pelâzgi ırkına mensub kabileler meyânında *Perrhèbe* ler, *histioeen*'ler ve *Dolope*'ler bulunmaktadırlar. Bunlar *Lapithe*'ler, *Hellène* *Achèen*'ler, *Éolien* *Mynien*'ler, *Béotien*'ler, *Thesprote* *Thessalien*'ler tarafından ya memleketten çıkarılmış ve yahut da *Olimp* dağının boğazlarına itilüp tıkmışlardır. Memleketten hicret etmeyen Pelâzgiler *Pénestes* (fakirler) ve *Menestes* (tarlalarda oturanlar) isimleriyle seçilmiş oldukları halde aşağı ve zelilane bir mertebeye indirilmişlerdir. Memleketin en zikudret ailelerine mensup olan *Aleuade*'ler, *Scopade*'ler, *Creondelar* bu Pelâzgileri bir takım zahmetli işlerle yoruyor ve nalâyk cezalarla tahkir ediyorlardı. Bu Pelâzgi her ne kadar ahvali âdiyede araziye zeretmek ve sürüleri gütmek gibi işler de kullanılıyorsa da harp zamanlarında *Tesalya* ordularında piyade ve hâtâ suvari olarak da hizmet ederlerdi. *Phokide* ve *Beotyanın* en eski ahali *Hyante*'ler, *Hectine* ler, *Aone*'ler, *Lemnice*'ler idi. Bunların Pelâzgi ırkına mensub oldukları görünüyor: *Binnisbe* muahhar bir zamanda yani *Troie* muharebesine doğrudur ki ananat, *Beotyanın* Pelâzgiler ve *Thraks*'lar tarafından istilâ olduğunu zikreder. Bunlar *Makedonya'nın* *Pierien* Pelâzgilerinden bir şube idi. Söylendiğine göre *Beotyanın* Pelâzgi-

leri, *Troie*'nin zabtından 60 sene sonra ve Beotyanın *Arné*'liler tarafından istilâsı üzerine *Attik* hittasına iltica etmişlerdir. Fakat, zaten çokdanberi Atik hittası Pelâzgilerle meskûn idi: Burası mabude *Athéné* nin arzı mukaddesidir; *Eleusis*'de mabude *Demeter*'in *sanctuairei* vardı, bu mabude için yapılan *Thesmophories* denilen bayramlar ve ayinler, toprağı zer etmenin, ictimai hayatın hem noktai azimet, hem de lâzımı ğayri müfarıkı olduğunu hatırlatırlardı. *Hellene* ler tarafından Yunanistanın fethini müteakip *Ion*'a atf ve isnad olunan ve ahaliyi dört sınıfa ayırmaktan ibaret bulunan taksimde son iki sınıfı: yani *Egicores* (çobanlar) ve *Argades* (İrgatlar, İşçiler, rençberler) sınıflarını, bu meşgaleler tabiatlarına tevafuk ettiği cihetle, Pelâzgiler teşkil ettiler:

Halbuki mikdarları binnisbe az olan *İonien* ler *Oplites* askeri sınıfını teşkil ediyorlardı. İonyenlerin istilasından pek çok zaman sonradır ki Atik hittasında Pelazgiler ismi hususisi ile bir kavim bulunuyordu, bunlar ise *Troie* nin zabtını müteakip Beotyadan hicret etmiş olanlardır. Ve, Hellenler tarafından mass edilmiş olan eski Pelazgiler yapıcılık sanatını unutmuş oldukları cihetle, Atineliler *Acropole* un surlarını yeni gelenlere inşa ettirmişler, ve, mükafat olarak da, Pelazgilerin yerleşmeleri için, *Hymette* dağının eteğinde gayri münbit bir araziye onlara terk etmişlerdir, ki burada onlar yalnız bir komşu gibi lisanlarını ve adetlerini muhafaza ede bilmişlerdir. Milli istidad ve hasiselerini muhafazada sadık kalan Pelazgiler arazilerinin kuvvei inbatıyesini artırıyolar, ve, bir rivayete göre onların zenginliklerini çekemeyen, diğer rivayete göre Atinenin genç kızlarına Pelazgiler tarafından yapılmış olan taarruzların intikamını almak isteyen Atineliler onları memleketden koguyorlar. Bunlar Limni adasına çekiliyor, ve orada, *Pélasges-Tyrrhéniens* namı altında korsanlıkta iştihar ediyorlar. *Peloponese* yarım adasında Argolide hittası temamlı Pelâzgilerle meskûndur. *Eschy*

le'in *Les suppliantes* (yalvarıcılar) isimli eserinde yaşattığı bir ananeye göre, içinde *Palaechthon* (iptidai toprak) ın oğlu *Pélasgos* un hüküm sürmüş olduğu *Argos* ismi, bu şehre mahsus olan *Junon* ibadeti, *Tirynthe* ve *Mykènes* şehirlerinin gayri kabili tahrip surları, bütün bunlar bu hitta da Pelâzgilerin oturmuş olduğuna şahadet ederler. Argolidin evvelâ Ahayalılar, sonra *Doriler* tarafından zabtolunması, mağlûp Pelâzgilerin hayatını başka hiç bir yerde görülmemiş gayri kabili tehamül bir dereceye getirdi.

«*Héraclidelerin avdeti*» nden sonra, akvamı galibeyi teşkil eden *Doriler* ve Ahayalıların madununda olarak, bazı şehirlerde, siyasi hukuka malik olmasalar bile hiç olmazsa medeni hürriyete malik, fakat muhakkar bir kavmin yaşadığı görülmüştür ki efradı muhtelif şehirlerde muhtelif unvanlarla tavsif edilmişlerdir: Argosda, hafif kıtaatı askeriye halinde hizmet etmeleri hasebile *Gymnésiens*, *Epidaure* da *Conipodes* (ayakları tozlu); *Sikyon* da *Gorynéphores* (baston taşıyanlar), yahut, *Catonacophores* (koyun derisi taşıyanlar yani giyenler)... İşte bunlar Pelazgilerden başka bir kavmin efradı değillerdi. Meşguliyetlerinin büsbütün ziraî mahiyette olması ve fatihlere nazaran miktarlarının çokluğu onların eski Pelâzgi kavminin bakiyesi olduklarını inkâr ettirecek sebepler değildir. — Pelâzgilerin ilk ikametgâhı olmak hususunda Argolide ile rakabet eden Arkadya, Yunan tarihinin sonuna kadar siyasi istiklâlini ve ahalsinin temamlı raiyane ve ziraî olan seciye ve hasiselerini muhafaza etmiştir. Arkadyalılar her ne kadar mürurizeman ile *hellenique* ırka mensup ahali arasına kabul olunmuşlar ise de, daha kaba olan tarzı hayatları ile tabiatperestliğe = *Naturalismee* daha sadık kalmış olan dinlerle, halis *Hellenelerden* ayrılıyorlardı. Bunlar, *Stymphale*, *Orchomène*, *Phénée* ve *Caphye* vadileri gibi mahreci olmayan vadelerin sularını akıtmak sanatında mahir idiler. Bunların efsanevi kralları olan — *Lycaon*

[1] ya Pelâzgosun oğlu ve yahut da Pelâzgosun kendisidir; ve bunun oğulları olan *Lycaonideler* hep bir takım şehir müessesileri ve kabile reislerinden mürekkep bir sülâle teşkil ediyorlar. — Ahaya = *Achaïe*, evvelce *Egialée* (sahil, kıyı) ismini taşıdığı zamanlarda, Herodotun şehadetine nazaran, Pelâzgi menşinden olan bir kavim ile meskûn idi; şehirlerinden birinin taşıdığı *Larissa* ismi ve bu hittanın garp cihetinden geçen *Larissos* nehri bu iddiayı teyid ederler. — *Elide* de Pelâzgiler: *Cauconelar* namı hususisini haiz idiler, ve, *Strabon*'a nazaran, menşelerinin Arkadya olduğunu söylerlerdi, bu da *Pausanias* tarafından haber verilen rivayeti hatırlatır ki buna nazaran bunlar cedlerinin *Caucon* isminde bir *lycaonide* olduğunu iddia ederlerdi. — *Messénieye* gelince, kral *Caucon* buraya *Eleusis* ayinlerini = *Mystères* idhal etmiş idi; yalnız burada *Cauconelar*, Pelâzgi ırkının daha az saf bir şubesi olan ve *Lélége* denilen diğer bir kavim ile karışmış olarak görünürler; bunlar *Messénia* de Pedaz = *Pédase* isminde bir şehir tesis etmişlerdir ki bu, bu kavmin Anadolu'da aynı isimde tesis etmiş oldukları diğer bir şehri hatırlatmaktadır; ve bu Anadolu'nun Pedazlıları *Troie*'lilerin imdadına koşanlar meyanda zikrolunmaktadır, ve hiç şüphesiz Pelâzgi ırkına mensup idiler; yine bunlar, en eski sakinlerini teşkil ettikleri *Sisam* = *Samos* adasında, Pelâzgilerin *Héra* mabudesinin malûm olan en eski mabedini vücade getirmişlerdir. Aynı kavimler *Laconiayı* da işgal etmişlerdir ki ananın verdiği habere nazaran, *Lacédémonia* hittasının ilk sakini *Lélex* isminde birisi olmuş ve hitta da bunun namına nisbetle *Lélégie* tesmiye edilmiştir. Pelâzkilerin Lakonyada ikamet et-

miş olduklarının diğer delillerinden birisi de *Hérodote* tarafından Pelâzgilere aidiyeti sarahaten itiraf olunan ve «*Büyük mabudlar*» unvanı altında Samotrake = *Samothrace* adasında tazim ve tevkir olundukları görülen *Dioscurelere* ibadetin bu memlekette eskiliğidir; diğer bir delil de *Hiloteler* yahut *Iloteler* denilen ve bir feth ve istilâ neticesinde hali sefaletе düşmüş bulunan bir sınıfın mevcudiyetidir. Lakonyanın Pelâzgi menşinden olduğu şüphesiz bulunan diğer bir kavmi de *Kynurienler*dir; bunlar Argolide hududundan *Malée* burnuna kadar sahili işgal ediyorlardı, ve *Herodotun* itirafına nazaran bunlar da Arkadyalılar gibi hittanın yerlileri idiler.

Makedonya, *Thrakya*, *Küçük Asya* ve *Adalardaki* Pelazgiler. — Şimalde, *Olympe* dağı ile *Cambunien* dağlarından *Çanakale* Boğazına = *Hellespont*'a kadar olan sahada da Pelâzgilere tesadüf olunur. Makedonya bidayette onlar tarafından iskân edilmiştir; Pelazgiler orada, her biri birer isim taşıyan, bir takım kabilelere ayrılmışlardır. İşte bu suretle, anane, *Macednes* yani Makedonyalıların cediti alâsı olmak üzere bir *Lycaonide* yani *Lycaonun* neslinden gelme bir adam göstermektedir [*] bu kavim efradı her ne kadar muahharen Yunan = *Helléne* ırkından olan kıralların sevk ve tesirile temeddün etmişlerse de, İskenderin zamanına kadar içerisinde Pelâzgice bir çok kelimeler kalmış olan hususi lehçelerini muhafaza etmişlerdir. *Axius* (Vardar) vadisindeki *Péonienler* ile *Haliacmon* (İnce Karasu) vadisindeki *Bottienler* sarahaten Pelâzgilerden olmak üzere zikrolunmuşlardır. *Haliacmon* ile *Olympe* arasında bulunan *Pierienler*, *Strabon* tarafından, *Phokide* ve *Beotiadaki* *Thraxların* aynı olmak üzere gösterilmişlerdir. *Strymondan* (İstroma Kara su) *Hellespont*'a kadar imtidad eden bütün sahil boyunca yayılmış olan ahali de hep *Thraxlardan* ibarettir. Bu — *Thrax Pelasgi* — ler de,

[1] Burası şayanı dikkattir: Şimdiki Konya hittasının eski ismi olan *Lycaonia* ile Arkadya Pelâzgilerinin cediti olan *Lycaon* arasında mutlaka bir münasebet mevcut olmalıdır: İhtimali Arkadyalıların cediti Anadolu'dan hicret etmiştir.

[*] Belki bunların da ecdadı Anadolu'daki *Lycaonya* yani *Konya* hittasından geldikleri için böyle bir anane husule gelmiştir.

kahramanlık devirlerinde doğmuş olan *Muselere* ibadet, *Orpheus* ve *Musée* gibi dastancılardan isimleri ve *Homérece* malûm olan - *Thamyris* - ismi, bunların, aynı ismi taşımış ve tarihî zamanlarda aynı memlekette oturmuş olan akvam ile karıştırılmalarına müsaade etmezler, ve, büsbütün farklı ahlâk ve adate malik olan bu sonrakilerin *Skythe* ırkına mensup oldukları zannolunur. Diğer bir takım Pelâzgiiler de Makedonyada Halkidik = *Chalcidique* yarım adasında sakin oluyorlardı; Bunlar *Pelasges - Tyrrheniens* idi ki *Athènes*den koçulmuş olan cedleri Limni = *Lemnos* adasına iltica etmişlerdi. Nihayet *Miltiade* vasıtasile bu adadan da tard ve ihrac olunarak Halkidik yarım adasına çekilmişlerdi, ki, *Peloponèse* muharebesi zamanlarında, halâ, *Acté* yarım adasındaki küçük şehirler ahâlisinin kısmı azamını teşkil ediyorlardı.

Aynı *Pélasge - Tyrrhene* ler, Herodot zamanında, Küçük Asyada, *Marmara denizi* sahillerinde de mevcut bulunuyorlardı, ve orada *Placie* ve *Skylax* şehirlerini tesis ve dinlerini *Kyzik'e* idhal etmişlerdi. Küçük Asyada, kahramanlar devrinde [yani kablettarih zamanlarda] *Larissa* isminde üç Pelasgi şehri var idi: Bunlardan biri *Troie* civarında, diğer ikisi de *Kedis = Hermos* ve Küçük *Mendres = Kaystre* nehirlerinin kenarlarında idi. Edremit körfezi sahilindeki — *Assos* ve — *Antandros* şehirleri sarahaten Pelâzgi şehirleri olmak üzere zikrolunmuşlardır, ve *İliade* Pelâzgiileri *Troielilerin* imdadına koşan bir kavim olmak üzere yadettmektedir. *Ve bizzat Troieliler ile Şarkta Kızılırmak = Halys ve Cenupta Taurosulara kadar olan sahadaki bütün Küçük Asya akvamının da Pélasgi ırkının Trako - Friğyen = Thraco - Phrygien şubesine mensup oldukları görülmektedir. Hérodoteun* şehadetine nazaran, menşei itibarile Pelâzgilere mensup bir mabude olan büyük ilâhe **KÜBÊLE = CYBÊLE**: *Pessinonte* şehrindeki *Phrygia* mabedinde mazharı tazim ve tebcil olmakta

idi. [*] Mabude *Kubelenin* ibadetinde *Corybanteler* tarafından icra edilen ve şedit bir aşk ve tarab ile müterafik bulunan rakslar, *Troielilerin* cediti *Dardanosun* maskatı re'si olan *Semendrek = Samothrace* adasında icra edilen dinî ayinlerin *Orgiastique* [hararetli şevk ve tarabla müterafik] hasisesini hatırlatırlar. İlyada da *Thrakyadaki Péonienlerden Lydyadaki Meonyen = Méonienlere* kadar, bütün Pelâzgi akvamının, *Troienin* imdadına geldikleri görülür. *Strabon'a* nazaran *Marmara denizi* ile sahillerinde bulunan kavimler: *Bithynien* ler, *Mysien* ler, *Mariandy-nien* ler, hep *Thrax* ler ailesine mensub bulunmakta ve *Caucone* lere bunların yanında da tesadüf edilmektedir. Yunanistan da olduğu gibi Asyada da Pelâzgiiler için *Helléne* lerin hakimiyeti altına girmek mukadder olduğu görülüyor. Karadeniz Ereğlisi = *Héraclée Pontique* nin müessisleri olan *Mégarien* ler: *Maryandynien* leri köle haline getiriyor ve onların tarzı hayatını *Thessalya* daki *Pénest* lerin tarzı hayatına müşabih bir hali sefaletle indiriyorlar. An'anata nazaran, *Karyalılar = Cariens*, *Misyalılar = Mysiens* ve *Lidyalılar = Lydiens* üç kardeşden mütevellit oldukları için, bidayeteki bu akrabalığın hatırasını idame için, bu üç kavim, *Kariyanın Milâs = Mylasa* şehrinde *Karyalıların* mabudi âzamı = *Zeus Carios* için müşterek kurban takdim ederlerdi. *Lêlêge* leri buradada buluyoruz; *Midillili* şair *Alcée* bunları *Misiyadaki Antandros* şehrinin sakinleri olmak üzere gösterir; ve onları *Egée* denizinin bütün adalarında *Karyalılarla* karışmış olarak gösteren *Herodote* da eskiden *Adalıların* Pelâzgiilerden ibaret olduğunu söyler. — Pelâzgiilerin en çok paydar eserler bırakmış oldukları adalar meyanında *Miltiyad* tarafından çıkarılmış oldukları *Lemnos* ile *İmroz = İmbros* ve *Semendrek = Samothrace* adalarını zikretmek icabeder.; Bu sonuncu; Pelâzgiilerin büyük mabed = *Sanctuaire* i ve mabudları olan

[*] Mabude *Kubele* hakkında biraz sonra uzun tafsilât vereceğiz.

Cabire lere yapılan ibadet ile meşhur idi; *Cenuptaki Girit* adası da Pelâzgiilerle meskûn idi. Bunlar, adanın *Dori* ler tarafından istilâsından sonra *Mnoite* ler (tarlalarda oturanlar), yahut *Dmoite* ler (esirler, hizmetçiler) ve *Aphamiote* ler (esirler) yahut *Kléro-te* ler (kura ile paylaşılmış olanlar: Eşhasın köleleri) namları altında en sert ve şedit bir esaret ve mahkûmiyet altına girmişlerdi.

Epire, İlyria, İtalya, Sicilya ve *İspanyaya* yayılmış olan Pelâzgiiler. — *Epire* (Yanya Vilâyeti) bir Pelâzgi memleketi olarak tanınmıştı. Filhakika mabudu, *Homéce* tarafından, Pelâzgi İlahi âzamı = *Zeus pélasgique* tesmiye edilmiş olan meşhur *Dodone* hatifi bu memlekette idi; *Selli* yahut *Helli* ler de bu mabudun tercemanları idiler. *Chalone* ler ve *Thesprote* ler de, *Molosse* ler gibi Pelâzgiiler tarafından bir kral almış olduklarını iddia ediyorlardı. *Aristote* tarafından *Dodone* ve *Achéloüs* civarlarında olarak gösterilen *Ğraici* ler de Pelâzgiilerdendir; *Epir* dağlarının sırtları üzerinde muavveç hatlar halinde uzanan cesim surların bakiyeleri bu fikri tekid edecek delâildendir.

Pelâzgiilerin *İtalyadaki* eserleri aşikâr bir surettedir. Bunlar orada yabancı muhacirler vasfını göstermişlerdir. Bununla beraber, bu hususta « yerli » *Aborigène* leri istisna etmek lâzımdır; İlk Pelâzgiilerin bir şubesi oldukları zannolunan ve diğer kavimler tarafından *Apénine* dağlarının merkezi kısımlarına püskürtülmüş olan bu *Aborigène* ler muahharan *Sabellien* ler ve *Osque* ler namı altında oralardan çıkmışlardır. *Sabine* ve *Hernique* memleketinin tepelerine hakim olan ve bunları birbirine rabt eyleyen müteaddit Pelâzgi surları ve *İtalyanın* bu kısmındaki derin bir surette tabiat perestane olan din bu fikri teeyid ederler. Yarım adanın merkezi kısmı Pelâzgiilerin, yabancı muhacirler vasfını haiz olan, iki büyük şubesinin içtima. noktası olmuşdur. Bu iki şubeden en şimalde bulunan, Yunanlılar tarafından *Tyrrhenien* ler namı altında gösterilmiştir. An'anata nazaran, *Thessalia* dan gelmiş olan bu *Tyrrhenien* ler: *Sicèle* ler yahut *Sicule-*

ler namı altında, *Po* nehri kenarlarında yerleşerek orada *Spina* şehrini tesis ve *Arno* nehri kenarlarında yerleşenleri de onun mecrasını tanzim eyerler. Fakat, bilhassa bu nehrin cenubunda ve o vakıttan beri *Etruria* diye tesmiye olunan memlekettedir ki *Tyrrhénien Pélasge* ler zikudret olmuşlardır; Bunlar orada, *Pisa, Cortona, Agylla, Pyrgi, Tarquinia, Fiesola, Volterra* şehirlerini tesis ve bunları gayri kabili tahrib surlar ile çevirmişlerdir. Şimalden gelmiş olan *Rhasène* lerin *Etruria* yı istilâsı, şarkdan gelmiş olan *Pélasgi* lerin ne kahr ve tenkil, ne de tardü ihrac edilmelerini mucibolmamıştır; Hatta bu berikilerin ismi olan *Thyrrhénien* ler namı bile, yabancı milletler indinde, fatihlerin ismi üzerine tekaddüm ve tefevvuk etmiştir. Her ne kadar galipler, mağlûpları icrayı hükûmet etmekten her tarafta mahrum bırakmışlar ve onların kısmı âzamını hali esarete giriftar etmişlerse de, buna rağmen Pelâzgiiler bir ırk olmak itibarile mahvü nâbud olmamışlardır. *Herodote*'un ifade ve temin ettiğine göre, kendi zamanında Pelâzgiiler: *Cortona* şehrini tahtı tasarruflarında bulunduruyorlar, ve orada, *marmara denizi* sahilindeki *Placia* ve *Skylax* şehirleri *Tyrrhénien - Pelasges* lerininkinin aynı lisan ile konuşuyorlardı. [Bu iki şehir *Marmara denizi* sahilinde ve *Bandırmanın* biraz şark tarafında idiler.] Mütekaddimin indinde, farksız olarak hem galiplere, hem de mağlûplara verilmiş olan *Etrusques (Tursci, Tyrrheni), Etrusci* namını o kadar meşhur bir hale getiren âzim mikyasdaki kurutma ameliyatını ve pek sanatkârane faaliyeti, hiç şüphesiz, *Rhasène* lerin hakimiyeti altında olarak memlekette kalmış olan bu *Pélasges - Tyrrhénien* - lere atfetmek icaber. Diğer *Pélasges - Tyrrhénien* ler *İspanyada Sagonte* şehrini tesis eylediler ki gerek *Annibal* ve gerek *İspanyanın* sahnei vukuu olduğu hisapsız muharebeler onun gayri kabili tahrip bakayasını tahrip edememişlerdir; Yine orada bir Pelâzgi beldesi olan *Saragosse* de Pelâzgiilerden kalma surlar cesametce şimdiki şehrin surunu tecavüz

etmekdedirler. XIX nci asrın başlangıçlarında *Tarragone* şehrinin surlarını yıkmak için lâgım kullanıldığında bu ameliye, tabii kayalarda kolayca yaptığı tahribatı bu metin surlarda yapamamıştır. Nihayet şunu hatırlayalım ki *Latium*da cari olan millî ve mahallî bir an'aneye göre *Evandre*: Pelasgilerle meskûn olan Arkadiyadan gelmişti. Ve yine anane, Romalıları *Enée* vasıtasile *Troie* hılara, ve *Troie* hılar vasıtasile Pelasgilerle raptediyordu Lâtinlerin eski dini kadar Pelasgilerin eski dinine müşâbehet arzeden hiç bir din yokdu. *Troie* nin olduğu gibi *Alba* ve *Roma* şehirlerinin de kendilerine mahsus *Palladium* ları var idi. [Paladyum *Athéné - Pallasın* heykeli]; Roma şehri zamanı zuhurundan beri, bir Pelasgi mabudesi olan *Vesta* yı tazim ve tebcil etmiş ve daha sonra bilhassa bir Pelasgi mabudesi olan *CYBÊLÊ = KUBELE* nin *Pessinonte* şehrinde timsali olan siyah taşı da Frygyalılarından istetmişti. Yunanistandan avdet eden Roma ceneralı *Atticus*: *Lavinium* un *Pênate* lerinde Semendrek = *Samothrace* nin mabudlarını bulacağına itikad ediyordu; Bu esrarı engiz adanın ahalsi, Roma senatosu tarafından müttetik ve akraba adedildiler. Manisa = *Magnesie* muharebesinden sonra Bergama = *Pergama* ahalsi, Roma milleti ile kan kardaşı olmaları hasebile, bütün vergilerden müstesna tutuldular. *Tibre* nehri vadisinde ki Pelasgi ırkına mensup bütün kavimler birbirleriyle karışmışlardır.; Bunlarda *Apennin* nin *Aborigene* leri, *Etruria* nin *Tyrrhenien* leri, Yunanistanın Arkadiyenleri, ve Anadolunun *Phrygya* lıları idi. Ve bütün bu kavimlerin ihtilâtından teşekkül etmiş olan Roma, *Hellene* lerden, onların uzun müddet ve umumî bir surette zulüm ve tazyik altında tutmuş oldukları *Pelasgi* lerin intikamını almıştır. [x]

Şimdi de, son zamanlarda yapılmış olan hafriyat ve bunun neticesinde elde edilmiş olan yeni hakikatları gösteren bir eserin verdiği malumatı gözden geçirelim:

«V inci asırda yaşamış olan Yunan

[x] Perigot: Dictionnaire de Dèzobry: article: Pélasges.

müverrihleri ve bilhassa Hérodote Yunanistanda *Helléne* denilen asıl yunanilerden evvel «*Barbarophone*» yani yunanca konuşmayan ve «*autochthone*» yani aynı toprak üzerinde doğmuş bir kavmin mevcut olmuş olduğunu ve bu toprağın «Yunanistan = *Hellade*» tesmiye olunmadan evvel Pelazgiya = *Pélasgia* yani *Pelasgiler*in memleketi, ismini taşıdığını itiraf ediyorlardı. Beşeri zümreleri, zümreye ismini veren bir kahremandan müteferri ailelere kalp ve temsil eden ensabiyat usulüne tevfikan *Pélasgos* bu kablettarih kavmin müşterek cediti alması üzere gösterilmiş idi;

Bu efsanevi şekil altında az çok bir hissai hakikat olması pek muhtemeldir, ve bunu ceffelkalem red ve inkar etmekte haksız olur. Hernekadar tarihî zamanlarda ki Yunanlıların kendi mazileri hakkında ancak pek mübhem bir hatıradan başka bir malumatları yoksa da hiç olmazsa kendilerinden pek başka ve zamanen kendilerine mütekaddim ibtidai bir kavmin mevcut olmuş olduğu intubakı kalmış idi. Şüphesiz, ifrata vardırılmış bir tamim neticesinde, kaba bir tarzdaki medeniyetleri ve anlaşılmayan lisanslarla, medeni akvamın nazarında, beşeriyetin vahşet ve çocukluk devrini temsil eden bir takım gayri mütecanis kavimlerin hey'eti mecmuasi *Pélasgi* tabiri umumisi altında birbirleriyle karıştırılmış idi. Vazih ve sarih vesikalar bulunmaması ve beşeriyat usulünün henüz te'essüs etmiş olmaması hasabile, bilhassa Arkadyalıları ve Epirililerde görüldüğü vechile mahv ve munkarız olmadan o zamana kadar paydar olmuş bazı kaba ve yabani kavimlerin tarzı hayatı ile mütemeddin kavimlerin ki arısında mevcut olan tezaad ve mübayenet karşısında hayretlere düşer olan halkın muhayyilesi bir devri ecdad ihtira' etmiştir ki o devirde, yarı vahşi bir halde bulunup henüz ziraati bilmeyen insan tatlı pelitler ile tegaddi ediyor, Ağaçlara ve kaba taşlara ibadet eyleyor ve kendisinin doğrudan doğruya o yerde

ihtiyar mişelerin kütüğünden tevellüd etmiş olduğunu zan ediyordu. Ormanlara müteallık bazı ibadetler ile, bilhassa *Dodone* de, az çok değişmiş olarak, hatırası mahfuz kalmış olan *druidique* bir devrin mevcut olmuş olduğuna inanan yegâne memleket Yunanistan değildir. Yazı gibi bir idame ve tebiyd vasıtasından mahrumiyeti hasebile bir lisanın büsbütün muntafi olmasına gelince, diğer bir çok emsalı arasında *Gaule* daki Kelt = *Celte* lisanının ortadan kalkması böyle bir şeyin imkanına şahadet eder.

Pélasgi lerin sırf hayal mahsulü bir uydurma olmayub hakiki bir kavim oldukları da inkâr olunamaz bir hakikattir. *Thessalia* da *Pelasgiotide* isimindeki bir nahiye onların ismini muhafaza etmişti. *Iliade*: *Troie* nin imdadına koşan Asyalı yardımcıları meyanında, ve *Karyalıları*, *Lykya* lılar, *Lélêge* ler, *Kaukone* ler, *Mysya* lılar ve *Phrygya* liler gibi tarihi akvamın yani başında «ilahi *Pelazgiler*» da tadad eder. *Pelazgiler* *Odysee* de de Girid akvamı meyanında arzı vücud ederler. *Athene* liler onların *Pélasges cranaens* ismi ile kendi memleketlerinde ikamet ettiklerini ve ilk Akropolun onlar tarafından inşa olduğunu kabul ederlerdi. *Achaie* sahilindeki İonyalıları *Pelasges Aegialeens* dinilen bir kabilenin orada kendilerine tekaddüm ettiğini itiraf ederlerd; Argolid de ki *Danaens* ler kendilerinin *Larissa* Akropolu üzerinde yerleşmiş olan Pelazgilerin halefleri olduklarını iddia ederlerdi. Nihayet, Herodotun söylediğine nazaran, Limni = *Lemnos* de, Semendrek = *Samothrake* de, Halkidikde, ve Marmara denizi = *Prpontide* nin cenup sahilinde: Kizik = *Cyzique* etrafında Pelazgi akvamına mensup bakayanın mevcudiyeti isbat olunmuşdu; hala Samotrakede ve Beotyada, bir takım ayinler = *mysteres* ile müterafık olarak, kendilerine ibadet edilmekde olan *Cabire* ler isimindeki mabudlara teabbüdün tesisi onlara atf ve isnad olunuyordu: Bunların sâmicice olan isim-

lerinin manası: «Büyükler, Kuvvetliler, Kudretliler» demekdi. [Arapca kebir ve İbranice Kabirim] Pelazgilerin şe'niyeti bir kerre kabul edildikten sonra, geriye onların etnik = *ethnique* vaziyetinin ve menşeleri meselesinin tenviri kalıyor. Bu hususda bir çok hall suretleri ileri sürülmüşdür. Bazılarına göre Pelazgiler İlliryadan (Manastır ve İşkudra havalisi) ve yahut Albanyadan (Arnavutluk) gelmiş olan Şimali = *Nordique* akvamın ilk dalgasıdır; diğer bazılarına nazaran da bunlar *Tyrsene* (*Étrusque*) lerle akraba olan Asyalı akvamlardan bir şube olup, hatta mütekaddimine göre *Pelasges - Tyrsene* namı altında onlarla birleştirilirdi. Ve diğer bazılarına göre de Pelasgiler Samilerden bir şube idi. Limni adasında buldukları, bugün Etrüskce olarak kabul edilmiş olan bir kitabe ile tasdik olunmuştur. Şüphesiz burada mevzuu bahsolan gerek Etrüsklerden bir takımının İtalyada yerleşmek üzere *Lydia* yı terk ve muhaceretleriyle ve gerekse İsadan evvel VIII nci ve VII nci asırlarda *Ege* denizi sahillerini ve adaları yağma ve ızrar eden Etrüsk korsanlarının akınlarıyla muasır olan bir yerleşmedir. Öyle görünüyorki Pelasgilerin Yunanistanda en sabit ve en eski olarak yerleşdikleri mahal, isimlerini muhafaza etmiş olan *Thessalia* olmuştur. Binneticce bunlar Yunanistan yarım adasına şimal tarikle gelmişler ve orada Beotyaya, Atike Argolide ve belki de Arkadyaya kadar yayılmışlardır. Bilahare kendilerine tesadüf olunan ve Limni ile Marmara denizi arasında imtidat eden cezair ve sevahil stasyonları, bunların muhaceret esnasında takip ettikleri deniz yolunun şahısları gibi addolunabilirler;

*Pelasgiler*in Asyaî bir menşee malikiyetleri, vakaların husule getirdiği zannı kavi ile beraber lisaniyat usulile de istidlâl olunabilir. Vak'a şudur ki *Troienin* müttetiklerini teşkil eden ve içlerinde *Karya - Likyalı* = *Caro - Lycien* ve *Lélêge* unuru hakim bulunan Anadolu zümresinde *Pelasgi* lerin de mevcudiyetidir.

Diğer taraftan, bu memleketlerin isim-

leri, nihayetlerinde (-ssos) veya (-nda) bulunmasile temeyyüz etmişlerdir. [1] *Telmissos* [2] *Ariassos*, [3] *Iassos*, [4] *Assos*, [5] *Sagalassos*, [6] *Pedassos*, [7] *Ephesos*, [8] *Prymnessos*. v. s. [9] *Alinda*, [10] *Calynda*, [11] *Isionda*, *Oenoanda* ve: [12] *Labranda* [13] ve *Laranda*. [14] v. s. Bunların, nehirler, dağlar ve mevkiler isimlerinin tayininde de ya, yine (-ssos) veyahut (-ttos) ile nihayetlenen muadilleri vardır:

Ilissos, [15] *Kephissos*, [16] *Parnassos*, [17] *Parnes* [18] = *Parnettos*, *Brilettos*, [19] *Hymettos*, [20] *Gargettos*, *Ardeetos* v. s. veyahut (-inthos) ile nihayet bulurlar:

Tiryns = *Tirynthos*, *Probalinthos*, *Trikorynthos*, *Corinthos* v. s. Bu isimler ne Yunancadır, ne de Samicedir. Bunlar haricî bir lisan şubesine mensupdurlar ki Yunanistana nazaran yabancı bulunan bir menşeden gelen bir takım eşya ve mahsulâtı iş'ar eden diğer bazı kelimeler de aynı şubei lisaniyeden istiare olunmuşlardır, «kumaş» manasına olan (*byssos*) ile «altın» demek olan (*chrysos*) o kabildendir. Bütün bu kelimeler birbirleriyle akraba bulunan ve Küçük Asyadan, Filistin ve Mısırdan Yunanistana, Trakyaya, Sicilyaya ve İtalyaya kadar bütün Ege ve Akdeniz havzasında vasi surette intişar etmiş olan kablelyunani = *préhellenique* lehçeler esassından neşet etmişlerdir.

[1] *Telmissos* Küçük Asyada Lycia da deniz kenarında bir şehir idi; şimdiki Macri = Fethiyedir.

[2] *Ariassos* Anadolu'da, Pamilyada, şimdiki Antalyadan Ispartaya giden yolun üzerinde bir şehir idi. Bunun az cenubunda da *Ter messos* var idi.

[3] *Iassos* Anadolu'da Caria sahilinde bir ada ve bir şehir idi, şimdiki Asım kalesi. Milâsın garb cihetindedir.

[4] *Assos* Anadolu'da Mysia da Edremit körfezi sahilinde bir şehir idi. Şimdiki Bayramiç civarında bulunuyordu.

[5] *Sagalassos* Anadolu'da Pisidia da İspartanın biraz cenubunda bulunan büyük bir şehir idi. Şimdiki Ağlasun nahiyesi.

[6] *Pédossos* Anadolu'da Troade da Satniois çayı üzerinde bir şehir idi.

Bu yayılmanın sebebi, bilhassa ihracat eşya ve mahsulâtına mütaallik şeylerde, *Minos* devrindeki Kirit medeniyetinin inşaatıdır. Mahal isimlerine gelince bu, ancak aynı müntehalarla mütemeyyiz bir lisanı kullanan bir ırkın o mahalde ikamet

[7] *Ephesos* Adalar denizi sahilinde bulunan Meşhur Efes şehridir. Ayasulug ve şimdiki Selçuk kasabası.

[8] *Prymnessos* Anadolu'nun ortasında Phrygia da şimdiki Afyonkarahisar ile Seyyidgazi arasında pek mühim bir şehir idi.

[9] *Alinda* Anadolu'da Carie sahilinde bir şehir idi, şimdiki Eskihisar.

[10] *Calynda* Anadolu'da Karyanın cenubunda bir şehir idi. Dalaman çayının munsab bına yakın idi.

[11] *Isionda* yanıt *Isionda* Anadolu'da Pisidya ve Pamphylya hududunda bir şehir idi,

[12] *Oenoanda* Likyanın cenubunda bir şehir idi.

[13] *Labranda* Karyada, Milâsın şimalinde bir şehir idi.

[14] *Laranda*: Konya vilâyetinin Karaman kasabası. Konya şehrini vaktile çevirmiş olan Surun müntehayı cenubisinde ve Sahib Ata camininin karşısındaki kapının ismi, Karamana giden yolun mebdel olmak hasebile (*Larende* kapısı) olduğu gibi buradan geçen ve sultan Selim camiinden istasyona kadar uzanan caddeye de (*Larende* caddesi) denilmektedir.

[15] *Ilissos* Yunanistanın Atik hittasında bir çaydır.

[16] *Kephissos* yine Yunanistanda diğer bir çaydır.

[17] *Parnassos* Yunanistanda bir dağdır.

[18] *Parnes* = *Parnettos* Yunanistanda diğer bir dağdır.

[19], [20] Yunanistanda diğer dağlardır.

[21] *Gargettos*, *Brilettos*, *Hymettos*, *Ardeetos*, Yunanistanda dağlardır.

[22] *Tirynthos* Yunanistanda Peloponesede bir şehir idi.

[23] *Probalinthos* Yunanistanın Atik hittasında bir şehir idi.

[24] *Trikorynthos* Yunanistanın Atik hittasında bir şehir idi.

[25] *Corinthos* Yunanistanda korint berzahı üzerinde pek meşhur bir şehridir N. F. B.

etmiş olmasından münbais olabilir. İşte bundan dolayıdır ki bu zümreye dahil olan ve Yunanistandaki bir çok iç kale *acropole*'leri iş'ar eden *Larissa* kelimesi Yunan muharrir ve müellifleri tarafından çok defa *Pelasse*'lerin mevcudiyetile bir arada gösterilmiştir. O halde, toprağın bu ilk sahiplerinin bir hatırası kalmış olabileceğini düşünmek ve bir kaç numunesini yukarıda zikrettiğimiz diğer bir çok memleket isimlerinin vaz'ını da onlara atf ve isnad eylemek caizdir. Velhasıl, *Pelasse*'ler bizzat *Minos* medeniyeti devrindeki Kiritlilerin de dahil oldukları aynı Asyai ailei kavmiyeden bir şubedirler; Kiritlilerin de bu zümreye mensubiyeti ise *Cnossos*, *Tyllissos*, *Praesos* gibi mahal isimlerinden ve *Labyrinthos* gibi saray isimleriyle *hyakinthos* gibi bir çok nebatat isimlerinden, yahut (*sos*) ile nihayetlenen isimlerden anlaşılmaktadır.

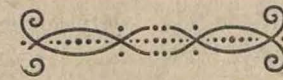
Bu ahval ve evsaf nazarı dikkate alınca, *Pelasse*'lerin muhacereti, vakitsiz ve parlak bir medeniyetin anasır ve mebadisini Yunanistana getirmek kendisi için mukadder olan bir ırkın sahne tarihine girmesinin mukaddemesi gibi görünecektir. Fakat kabalıktan henüz iyice kurtulmamış olan bu ilk kafilei ecdad şüphesiz

çakmak taşından yontulmuş iptidai âletlerden ve *naturalisme* ile *fétichisme* in imtizacından mürekkep bir dinden başka henüz bir şey bilmeyorlardı.

* *

Bunların mensuh oldukları ırk hangisi idi? Küçük Asyada, Boğaz köyde bulunmuş olan Hittite levhacıklarının ahiren hall ve kıraetinden çıkan netice, bu Pelâzgi akvamının şahsiyetini az çok görmeğe ve tayin etmeğe müsait bulunmaktadır. Bunlar, İsadan evvel dördüncü binde, Hindo -Evropai ırkına mensub olan *Canisien* ve *Harrien* ler ile beraber, garbi İrana kadar İleri -Asyayı işgal etmiş olan ve hindo-evrupai ırkına mensub olmayan *Luvien*'ler ve yahut *Luv*'ler ismi altında gösterilmiş pek eski bir zümreye mensupdurlar. Bunlar Adriyatik denizine kadar Balkan yarım adasında yayılmışlar ve Yunanistana da dühul etmişlerdir. İşte -anda ve -assos ile nihayet bulan memleket ve mahal isimleri onlara atfolunmak isteniliyor. Ancak ikinci binin nihayetlerindedir ki Hindo -Evropailer tarafından bunların Asyadaki yerleri zabtolunmuştur. [*]

[*] Fougères, Contenau, Grousset, Jouquet et Lesquier: Les Premières Civilisations: Les Pélasges, P: 113.- 117.

Tevarih-i âl-i KARAMAN

ÜZERİNE BİR KAÇ SÖZ

Yazan

M. FERİT UĞUR

Yakınlarda « Tuarix Âl-Qerman » adlı Farsca yazma bir eser elimize geçti. Eseri ortaya çıkaran, « Konya » mecmuasının ilk nüshasında (Şikâri tarihi) münasebetile kendisinden bashedtiğimiz değerli arkadaşımız emekli öğretmen İbrahim Aczidir. İbrahim Aczi bu kitabı Ermenekde bulmuş ve Konyaya getirerek eşyaları meyânında akrabasından birinin evine emaneten bırakmış iken aradan vakit geçince kaybolduğu haberini almıştı. Sonradan reca ve minnetle gene o evden meydana çıkarmış ve meşguliyetinden dolayı ilim âlemine bizzat arz edemeyeceğini anlayınca « Konya » dergisinin yeni sahibi imtiyazı, Halkevi dil, tarih, edebiyat komitesi başkanı faal ve himmetli arkadaşımız M. Mesud Koman'a satmağı münasip görmüştür.

« Tuarix Âl-Qerman » küçük kıt'ada 234 sahifedir. Eb'adı 15,5 × 10, kalınlığı 2 santim kadardır. Sahifelerinin kenarlarında cedvel yoktur. Satır adedi yirmiden yirmi sekize kadar tehalüf etmektedir. Sahife kenarlarındaki boşluk pek cüz'idir.

Yazı, siyah ve soluk bir mürekkeple yazılmış nesh isede pek düzgün değildir. Yağmur altında kalan sahifeler lekelenmiş ve bir iki sahifesi okunamayacak yahut pek güçlkle çözülebilecek bir hale gelmiştir. Manzumelerin üstlerindeki « virgüller » ile misralar arasına konulmuş « aزين جانب » ler, ve bazı « serlevhalar » la

« والحاصل » lar açık kırmızı boya ile yazılmışlardır.

Kitapta biri sarı ve parlak, diğeri beyaz ve donuk olmak üzere iki türlü kâğıd kullanılmıştır. Kâğıdın ikisi de mukavemetli ve kalıncadır. Kabı; üzerine kırmızı meşin geçirilmiş mukavva olup dış yüzlerinin kenarlarında sular, ve köşelerile ortalarında yaldızlı nakışlar vardır.

Eser manzum ve mensurdur. Son boş yaprağının bir kenarında (همه بیت این کتاب) diye bir yazı görülmektedir. Ermenek ve Lârende kasabalarında bazı kimseler tarafından okunduğuna baş ve arka taraflarındaki imzalarla tarihler delâlet etmektedir.

Müstensih ya manasını anlamadığından, yahut kopya ettiği eserde öyle gördüğünden mensur ve manzum parçalarda epeyce falsolar yapmıştır. Manzum parçalar mesnevi tarzındadır. Bunlardan bazılarının vezinleri bozuk, bazılarının da eksik veya artıktır. Mensur kısımları asıllarına çok yakın bir şekilde terceme ederken manzum parçaları aynen koymağı muvafık buluyoruz. « Tuarix Âl-Qerman » ın içindeki bahis başları şunlardır:

- 1— در بیان انتشار آدمیان بر زمین.
- 2— در بیان اقليم چین.
- 3— در بیان اقليم اوغوز.
- 4— در بیان جنك تانار.
- 5— در بیان رحلت باطراف.
- 6— در بیان رحلت که بدت فریب.
- 7— در بیان اقليم قباوق.

8— در بیان اعمار روم قونیه. 9— در بیان فساد رومیان و ظهور قرمان. 10— در بیان جنك شه عمد بن قرمان باعلاء الدین از خراب قونیه. 11— در بیان تسلیط حجری و تعدی عام. 12— در بیان غزوات عثمان و آل قرمان. 13— در بیان فتارت انبای قرمان و امارت ابن عثمان اورخان. 14— در بیان قصه حرامی. 15— در بیان فتنه و فتارت ایام 16— در بیان حوادث روزگار قدیم از کتاب غار افلاطون. 17— در بیان جنك چابور بالشکریونان. 18— شکار کردن شه دب وحشی در کو هسارارجیس و عیش و نوش، تفتیش کردن او. 19— در بیان خروج ابن اسن و برانش باامداد فرنگ جنك کردن قرمانیان و شدن فتارت در دیار. 20— در بیان آمدن تیمور ب دیار روم، اسیر شدن ابن عثمان بایزید خان و تاراج تیمور دیارش، در دیار فتارت فتنه و وقایع دیگر کون. 21— در بیان احوال فرزندان بایزید خان و فتارت دیار عثمان. 22— در بیان شه شدن ابن عثمان مراد ابن محمد خان، جنك کردن او، و قتل ابن قرمان محمد، و اسخیر دیار در هر سرحد و توسیع ممالک او. 23— آمدن مراد خان بر تخت دفعه سیوم، فتح حصار مور و وانکروس، له، چه و اعانت ابن قرمان با مراد خان.

Kitapta, Fatih Mehmet, İkinci Beyazıt ve Yavuz Sultan Selim zamanlarındaki fütühat ile Karaman ilinde cereyan eden vekayiden de az çok tafsilâtı bir surette bahsedildiği halde bunlar birer başlık altında nakl ve hikâye olunmamışlardır.

Kitabın evvelinde manzum bir hamd ü sena ve ahirinde Yavuz Sultan Selim Han Çaldıran savaşından sonra Tebrize girdiğinde ne yapıldığını hâki mensur bir ibare vardır. Ketebe yerinde şu yazı okunmaktadır:

تمام شد این کتاب در آن وقت که فرو کرده طالع
مطالع آل قرمان ببدانقلاب روزگار بتقدیر العزیز
الستار در عهد علی پاشا که سردار فی وقت العصر
من ید الضعیف الفقیر المحتاج الی رحمة القدير هو اضعف
العباد مع التصبر والمداد ارید الناظر ان استر الدلیل
والخطایا بستر الجمیل حرره عبدالقادر بن احمد
بن سلیمان الافسوسی لسنة ثالث عهرون وتسعمائة تمتم
فی ۱۱ ذی الحجة ۹۲۴

Buna göre eserin Yavuz Sultan Selim

tarafından Karman diyarına serdar tayin edilen Ali Paşa zamanında ve 11 Zilhicce 923 hicret yılında Efesuslu Ahmed oğlu Abdülkadirin eliyle yazıldığı anlaşılıyor ki Karaman tarihi mütercimi meşhur Şikârînin ölümünden 11 sene sonra demektir.

Şikârîde Osmanlılara aid vekayiden pek az bahsedildiği halde bunda daha fazla ve daha doğru malûmat vardır. Her ikisi de Farsca yazılmış daha eski bir « Tuarix Âl-Qerman » dan terceme ve istinsah edilmişlerdir. Şikârî bu eski tarihin baş taraflarını bırakıp yalnız Karaman oğullarına ait kısmını Türkçeye çevirmiş, Abdülkadir ise önündeki nüshada ne bulmuşsa onu kopya etmiştir. Şikârîde Şehnâme sahipleri şair Dehhanî ve Yaricaninin adları geçiyordu. Burada Dehhanî ile Narincan, Eşref Nersi ve Ahmedinin isimleri zikredilmektedir. Aceba Yaricani ile Narincan aynı şahsiyetmidir, yoksa aynı mevzu üzerinde çalışmış başka başka şairlermidir? Şikârî tercemesile farsca « Tuarix Âl-Qerman » 1 karşılaştığımızda farsca tarihin 67 inci sahifesinde « در شهنامة آل قرمان نارنجان چين »

denildiği halde Şikârîde aynı vakayı hikâye eden mahalde « Üstad Yaricani Karaman oğluna sultanın gönderdiği mektub suretin yazmıştır. » denilmekte ve bu sözlerden sonra da aynı beytler derc olunmaktadır. Yine farsca kitabın 78 inci sahifesindeki « صاحب شهنامة آل قرمان که نارنجان »

ibaresine mukabil, Şikârîde kimin tarafından söylendiği tasrih edilmeden « Şehnamede Mehmed beğın şehit olduğu mahalde bu beytleri yazmış » cümlesi görülmektedir. Farsca eserin 78 inci sahifesinde mezkûr sözünün Şikârîdeki karşılığı « Kuramannamede bu beytleri zikreylemişler » sözüdür. Bunlara göre Narincan ile Yaricaninin aynı şahsiyet olduğuna hükmedebilirsek de hangi isim veya mahlasın doğru olduğunu kesdiremeyiz. Tereddüdü izale için farsca yazılmış ikinci bir esere ihtiyacımız vardır.

Bir çok yerlerde (Nersi) ve bazı ma-

hallerde (Eşrefi Nersi) adını alân şairin tercemei haline tesadüf edemedik. Selçukilerle Karaman oğullarına ait manzumelerden mühim bir kısmı bu şairindir. Bazı manzumelerinde Selçukileri öğdüğüne ve Karaman Oğullarına atıp tutduğuna bakılırsa şehnamesini ya sonradan hususî bir mahiyette yazmış, yahut Karaman ilinden hariç bir diyarda yaşamıştır. Nersinin ismi; Karaman oğlu İbrahim beyin, babasının Osmanlılardan intikamını almak için Uzun Hasandan yardım istediği ve yardımın geldiği zamana kadar geçmektedir. Bundan sonraki manzumeler de Germiyanlı Ahmediye nisbet olunmaktadır. Bizim bildiğimiz Germiyanlı Ahmedi Yıldırım Bayezid devri şuarasından olup Timur vakasından sonra Süleyman çelebiye intisab etmiş ve *İskendername* yahut *Süleymanname* ismindeki eserini mumaileyhe ithaf etmiştir. Germiyanlı Ahmedinin (815 h) de Amasyada öldüğü tercemei hal kitaplarında mestur iken Farsca *Al-Qerman* da adı geçen Ahmedinin Fatih Sultan Mehmed den bahsetmesi insanı hayret ve tereddüde düşürmektedir. Bu başka bir Ahmedi ise bizim kitaplar bundan neden bahsetmiyorlar? Degilse Çelebi Mehmedin cülûsundan bir yıl evvel dünyaya gözlerini yummuş bir şairin İstanbul fethine farsca tarih söylemesi nasıl olur? Velhasıl bu da hallolunacak meselelerdendir.

Dehhaninin adı da bir iki mevkide geçmektedir.

Avrupa kütüphanelerinin basılmış fihristlerinde farsca «Tevarihî Ali Karaman» adına rast gelmediğini Almanyalı maruf müsteşrik Sussheim Bay Mes'uda yazıyor. Uzun Çarşılı Oğlu Üstad İsmail Hakkı ve Mükremî Halil baylardan da Bay Nihal Adsız vasıtasile soruldu ve menfi cevaplar alındı.

Şu halde elde bulunan, Bay Mesud Komandaki nüsha, şimdilik yegâne nüsha olduğundan, bir kısmı efsane bile olsa yine bir kıymeti haizdir.

تاریخ آل قرمانه

جدو سپاس آن خدای عزوجل
برهان قدرش از کائنات مستدل
بی ثمریک آفریده هفت آسمان وزمین
بفرمود امرکن شد اشیا ظاهر همین
هم فرستاد آن رسول رحمة للعالمین
قادر وعلیست حکمتش هر جامین
بادسلام همی آن رسول کبریا
چون اوست بی کان خام الانبیا
دلاکوی وکش دهان ازدهان
بنکر چه گوید آن دها بیکه ازجهان
سایه که ابن روزگار تیزرود
کارهای این زمین همی عبرت شود
خورشید و ماه و نجم و هفت سیار
زمین و آسمان و همه چرخ دوار
همه در طاعت در انقیادست
که حکم قطعی او بر انفاذست
همه چیز در تسبیح آن جلیل
باین معنا باهرست هر چیز دلیل
ترک کن ای مدعی تو این جدلی
فراموش کن از فیکرت آن هزلی
قادر و فاطرسست آن خدای لم یزل
همه بین هر چیز در جای بی خلل
کریمست هم رحیم بی حد برعباد
نعمتیش بی شمار در هر چیز بر ازدیاد

در بیان انتشار آدمیان بر زمین

شنو از حکایت ای شوخ
چها شد بعد از طوفان نوح
زمین از غلغله آدمیان پاک بود
آن کشتی که آرام کرد بر خاک بود
اهل سفینه بای زدند بر زمین
خاک آسوده بود در رنگ نوین

آل نوح در زمین بحضرا آمدند
در صافیت همی چون عروس بودند
بدین جای را گفتند بابل باسرود
چون نوح دروی کرد بسیار درود
چنانکه هر چیز دروی چون عروس
هر جا کابن از نوین برسبز مغروس
جهان نو مردمان نو زمین آسود
چنین طلب کرد آن فیاض بفرمود
خلق در اینجا باسرور عید بنا کردند
بهر آن بجای اینرا بابل گفتند
آب و تاب همه نهمیش بی شمار بود
هر درخت هر سبز چون کابن بی خار بود
در صافیت چون عروس بودند
لیک مدتی میل فتنه آشوب زدند
نسل آن پیر بسیار شد در آن
خوی زیشت جای گرفت رایشان
طالب کرد یافت از پدر رخصت
گفت ای پدر باید مراسم
فهمد نوح آن لغزی اذن داد
گفت بیافت این دهر دهری آباد
دعا خواند بر یافت آن پدر
گفت معین تو خدا باد ای پسر
ای پسر تو صاحب اولاد فراوان
مهور باشد بشاهمه خیابان
بادرود پدر سر کشید یافت
سربان شد بر اولادش پس
کرد شد رحل بیچاره انسان
گذشتند بر کوه سنکین و درخشان
چه سالها پیشگاه را دم زدند
باوحوشان کوشش هر دم زدند
آمدند بصرای دانشین گفتند دشت
دروی ساختند خیمه گاه هشت
هر یکی بر اولادش شدمقر
گفت یافت مبارک باد این سفر

Tufandan sonra Yafes Deşt dedikleri sahrada kaldı. Burada Isig (Isı = sıcak) denilen hoş bir göl vardı. Bu mevkiin etrafında onun evlad ve etbai çoğaldı; o zamana kadar bilinmeyen bir takım yerler ve yeşillikler, bunların sayı ve himmetleriyle mamuriyet ve abadanîye iriştî. Yafes'in sekiz oğlu var idi. Hepsi yiğit ve cesur kişilerdi. Herbiri hizmetkârlar sahibi idi. Adları Türk, Konur, Yercuc, Tüçin, Yunan, Tunan, Kzyatos, Tors dir. [1] Yafes bunlardan Türkü ziyade severdi. Çünkü Türk hepsinin büyüğü ve behadiri idi.

Yafes bu fani âlemde göçtüğünde yerine büyük oğlu Türk başbuğ oldu. bir müddet sonra kardaşlar arasında geçimsizlik baş gösterdi. Tüçin bilâhère Çin namını alan uzak şarka gitti ve orada yerleşip beldeler imar etti. Konur kendisine tabi olanlarla şimale gitti. O vakit Karadenizin etrafı, boş, sevimli ve nimeti bihad yerlerdi. Ormanları balta ile kesdiler, su ve otlak kenarında yerleşdiler. Madenleri işlediler. Diğer kardaşları da bu suretle diledikleri yerlere göç ettiler. Konurun Şekin, Tuğrum, Rifüs adında üç oğlu vardı

بیت

آن امرهاتف که کرد این کار
نهاد چنین فرزند یافت را بر روزگار
نابود کرد انسال نخستین را بطوفان
از صرد دهشتاد نهد بی شمار انسان
این حکمتی که همه از سرمکنون
نظر کن بصیرت هر جامشجون

Bunlar da babalarila garbe gitmiş ve Karadenizin cenubunda takım takım yerleşmişlerdir. Bulunduğu yerde kalan Türk binalar kurdu, zürriyeti çoğaldı. Oğlu Yercuc, o vakit Çugun adını alan Hazer denizine kadar gitti ve onun ötesine sahip oldu. Tu-

[1] Türk, Hazar, Saklab, Urus, Mink, (Ming) Çin, Kimari, Tarih. Türk tarihi : cilt 1, S. 39 Rıza Nur

[2] Rivayete göre Noha iman eden seksen kişi idi

nan [1] İran dedikleri dağlık semte doğru yürüdü. Bunun pek akıllı bir oğlu vardı adına Keyu[2] derlerdi. Yafesin evlâtlârından Yunan da cenup ikliminde bulunan Akdeniz civarına göçdü; o zaman buraları da halî ve ormanlık yerlerdi. Yunanın dört oğlu vardı büyüğü (Terşis) di; o da Akdeniz sahiline geldi. Bu sahada mamureler kuruldu, bugünkü Tarsus şehri Terşis in adını taşımaktadır. Hatta Kelküs (Kilikya?) dedikleri yer (Kuhistan,, dağlık, taşlık ei) de Terşis in oğlu ismile tevsim edilmektedir. Aradan bir müddet daha geçince Türk neslinden ve Hatit milletinden nice cemaatler bunların üstlerine geldiler.

بيت

باقو كشاد اقليم هند از پيشه بشان
كيوساخت زيب وفر اقليم ايران
ترشيس كرد معموره از كلبك بدید
يونان گرفت جای بدریای سفید
چنانکه غلطید قدرت همی از شرق
رسید بغرب ترك برتاب بی فرق
شد جهان سرتر نشئه مند
باصر دمان همه شد مستمند
چنین فرموده آن صانع که همین
بنسل ترك غنوده بر زمین
شد ابنای ترك اقليم کشا
فرمان اینست باید تسلیم کشا

همین اقلیمی بیانشده در

توچین کرد اربابان بنای چین
فرزندش فومی اینغ ساخت مبنای چین
بنام توچین اوراچین گفتند
السال ترك ازوی چولاله شکفتند

(1) Tötnek, Tönek [Totuk] Türk tarihi cilt 1, S 39 Rıza Nur

(2) İranilerin Pişdâdyanlarından «Keyomers»

(3) Bakpoy millet ulusu manadadır Türk tarihi cilt 1, S 40 Rıza Nur

(4) Çinin ilk beş imparatorunun başında (Fu - hi) gelir

از آسودکی آمدفته بیدارشد
امن و امان همگی دروی خارشد

در میان آنان شد افتراق
آمدخلل مباد من بعد اتفاق

فتد غلغله آن خیابانرا بدید
نشواز کتاب دهر آن امرشدید

Tuçin evladından Fohig İsanın doğumundan üç bin on beş yıl önce Çinde bütün teşkilatla iyi bir devlet idaresi kurarak ipkai nignam etti. Fohig çok akıllı idi. Riayeti gerekli nice adab, erkân, hüner ve marifet bıraktı. Bunun günlerinde dünya güzelleşti. Narincan böyle söylüyor.

گذشت سالها فراوان
فرو آمد برجدهراز میزان
پرشد فتنه بر زمین هرگاه
رونق رفت هم از مهر و ماه
پیغمبر شد دران ابراهیم خلیل
این بیکو کار شد دلیل
در آن وقت چنین خاقان شد
حوزه حکمش داد و امان شد
بعد زمین تاتار آمد بر سریر
برادرش قراخان که در جای قرار گیر
قراخان شجاع هم بهادر بود
بر امر جدال بسیار ماهر بود
چه کار زار بشکر دهر غدار
کرد مابین اش چنان زار

Hiyang sahibkiran olduğunda memleketlerde sıkıntı arttı; ikinci akın baş gösterdi. Hataydan sayısız kabileler etrafa dağıldılar. Aradan çok zaman geçtikten yani Mesihin doğumundan seksen yıl evvel Çin tahtında dördüncü nesilden Kongo bulunuyordu. Bu devirde bütün Çin diyarı ile civarı bir anarşi içinde idi; bu arada Bûda mezhebi zuhur ettiğinden günagün karışıklıklar çıkmıştı. Yine bu vakıta Türk kabilelerinden Avar, Sarman (Sarmat?), Hün kabileleri Rum diyarına göçtükları gibi Mesih de anasından doğmuştu.

نمرود کجا فرعون کجا بیداد کجا
بیت کجا هامان کجا شداد کجا

اسایش هم نیکی فرمود خدا
بادین شود ایشان بی دین جدا

کیشان کربدست آرد آن وفاق
نبود در میان اختلاف هم نفاق

Hazreti Davud zamanında Fars ve Cezire iklimleri Türk meliklerinden Tibetin hükmü altında idi.

توتان شد سردار بر کیش
سالم بود خیابان بر امر خویش

آن زیرک بود همه درسیرت
بهادر ودانا بود در تاب و غیرت

زمین آسوده کوهان شیرین
در حتان فرخنده سنکان زرین

گذشت چه سالهای فراوان
گاه صید کسی طرب رفت دوران

چون با آسودکی بسیار شد
نسل ترك دران که پیشه بار شد

بخشایش خدا چنین شد ارزان
بدید در نسل ترك این زندگان

بهر جا بر شوق شد سرود
از نوح بجای آمد این درود

بیابین وبالا با ایشان پر شد
همه زمین بکوشش تازه و تر شد

بعد مدتی آمد آن او اجل
توتان مرد بخاک رفت بی مهل

بهرش در جای او سردار شد
سال صد شازده برقرار شد

نام آن بود در قبیله ایلچی
خوبست چون سانش شد کرجی

سه اولادش بود چواختر
یکی باقو یکی کیوک آلینبه بهتر

Bu alanda Türkün çocukları arttı. Asya dedikleri sahranın etrafı onun kabileleriyle

doldu. Bunlardan bazı kabileler Kâşgar dağının eteğine Baktırana gittiler. Fars ve Turandan Şansiye dek yurt tuttular. Kâşgar dağının şarkı tenha ve ferah bir mevki idi. Tutang [1] yerinde kaldı Ehli Farsın Keyomers dedikleri Keyu bu yerin etrafında serdar oldu. Nice yıllar sonra Tutang bu âlemde göçdü. Oğlu İlçi han oldu. Ondan sonrada Baku tahta çıktı [2] onun zamanında Hind hıyabanları açıldı. Adına dilnişin bir şehir kuruldu. Yerine Geyük şehriyar oldu. Uzun ömür sürdü ve etrafı mamur etti. Böylece Türk soyundan olan kabileler her yerde arttıkça arttı. Bin yirmi kabile zuhur etti. Geyük Türk hakanlarının ulularındandır; lâkin bu da kalmadı. Öteki dünyaya gitti. Yerine Alınca oturdu; bunun devrinde umran çoğaldı. Bütün Çin, Hata, Şaş, Fergan, Taşkent, Buhara mamur oldu. Fakat putperestlik ayini meydana çıkıdı. Herkes puta taptı. Alincanın sulbundan ikiz iki çocuk dünyaya geldi. Birinin adı Moğol, diğzerinin Tatar idi. Alınca bütün memleketini bu iki oğluna üleşdirdi. Bu nasut âleminde geçen uzun günler ve zamanlarda Tatarın neslinden Buğa, Bulang Yelsug, Aksur, Ordu ulu hükümdar oldular. Moğolun soyundan da Kara han, Uz, Guz, Kur han oldular. Tatar neslinden Baydu han olunca akraba arasına husumet düşdü, kavga çıkıdı, fitne, fesat baş gösterdi. Moğullara gelince, Moğol han babasının verdiği ülkede uzun zaman hükümet sürdükten sonra öldü. Yerine oğlu Karahan geldi. Lâkin tevarüs edilen cidal ve fitne baki kaldı. Kara han bazan yaylakda oturur bazan da dağdan inerek imaret biladda bulunurdu. Makarri Aksert (Aksart) idi. Kara hanın bir oğlu oldu, adet olduğu üzere şenlik yapıldı. Doğumundan bir yıl geçtikten sonra da bir toy ve ayin tertibedilerek çocuğa Oğuz adı verildi. [3]

(1) Tütnek : Türk tarihi, Necip Asım S. 63

[2] Dipbakuy han, Türk tarihi, Necip Asım S 64

[3] Eski türklerde çocuk bir yaşına girmeyince isim koymazlardı. Oğuz destanına göre bu adı çocuk kendi koymuştur.

Oğuz doğduğu zaman çok güzeldi. Büyüdüğünde Uz hanın kızını kendisine aldılar [1] fakat geçim olmadı. Çünkü Oğuz sireti hamide sahibi idi. Bir gün avda diğer amcası Guz hanın kızını gördü, beğendi. Babası Karahan büyük gelinin üstüne o kızı Oğuz'a aldı. [2] Biraz sonra baba ile oğul arasında fitne uyandı ve bu fitneden kavga çıktı. Oğuz behadirdi; babasının ayağının kaydığını anladı; başına yiğitleri topladı ve babasile çarpıştı. Neticede Karahan yaralandı ve bir kaç gün içinde öldü. Yerine Oğuz oturdu

از خاک فتنه غمناک بدید
بر عیش مردم چاک بدید
فتنه کویجا بیدار شود
هرگز نرفته همه زار شود
نیکی بدیگی مشیدهم برقرار
برعیش نیک نشود دل آزار
این دهر خواهد حظ نیکی
ماند در عجز تاب نخواه پلنکی
کر قدرت در با و بازی
و لیک طالع زبون کند اسب نازی
چنین کردونه که خشکد مرغزار
رود آسودکی پرا کند بازار

Oğuzun tabiatı, yaradılışında anlayışlı idi. Her isteği kendisini sevindirecek bir şekilde hasıl oluyordu. Doğru sözlü idi, Yukarı Asyada bütün ülkeler onun emrine itaat etmişlerdi. Bütün kötü işler onun saiy ve himmetile düzelmişti.

Bu takdirce Yafes'in oğlu Türk, Türk ve Tatar milletinin büyük atası oldu; Çin ve Maçın ve Türk - Tatar onun sulbünden geldiler ve Alincanın zamanına kadar hoş geçindiler. Kamusu bir ad ile adlandılar. Neden sonra Türk ve Tatar diye iki isim zuhur etti. Hud peygamber ahinde Oğuz han ortaya çıktı. [3] o geniş memleketi hük-

(1) Ozhan Oğuzun amcasıdır

[2] Bizim bildiğimiz milli destana göre babasını tensibile aldığı bu kızda tevhid kabul etmediğinden Oğuz onun yanına ültmedi. Nihayet üçüncü amcası Kurhanın kızile evlendi ve onunla iyi geçindi

[3] Esatiri rivayet ve seçereye nazaren bu çağlarda Hud değil Hazreti İbrahim Irak ve Suriyede vahdaniyeti neşre çalışıyordu

mü altına aldı. Kendi din ve ayinine tabi olanlara riayet etti, olmayanlar Tatar tarafına kaçdılar. Bu suretle Tatarla arası açıldı, savaş çıktı, Oğuz tamamen galip geldi Tatarın bütün şehirleri çapulla [4] karma karışık oldu. Hadsiz, hesapsız ganimet ele geçti.

بیست

بر آیین نیکی آن صاحب قران
خروج کرد چو تیر تیز بران
عون خدا با او برابر همدست
چو با آیین خوش دمدست
برای امن دهر خواهد مردانکی
ذلیل شود بدکاران زبد آهنکی
شد دیار تاناز ازین پر آشوب
جزای زشقی شد در جای خوب
ازین جنک زمین کرد سرور
زیرکی بجای عبرت کرد سرور
نام اوغوز همه دل جای کرقت
غنا مراما سالار همه پای کرقت
در میان آمد ازین کار انتباه
چون شد اقلیم تاناز کوتاه
لیک اوغوز بهر جا نامدار شد
خورشید اقبالش پایدار شد
فد غلغله آن صحرا و آن زمین
اصر خدا بجای آمد پس چنین

Bundan sonra Oğuz dizginini çevirdi, Çine, (Hataya), maverayı Hataya kadar gitti. [1] Oradan Tibet ile deniz kıyısında bulunan (Haveri Hit) i bir sel gibi geçti. Nihayet dağlık, taşlık bir yere geldi ki burada başbuğlarının adını taşıyan kalabalık (Hit Borik) kabilesi oturuyordu. [2] Bunlarla cenge tutuştu. Hitboruklar arı gibi hücum ettiler. Öyle kavga oldu ki gürültü ve patırdıdan sağa, sola perişanlık geldi ve çekilmeğe mecbur oldu. Oğuz han maiyet-

[4] Düşman toprağını basan akıncıların ettikleri yağma ve gart

karışık oldu. Hadsiz, hesapsız ganimet ele geçti.

[1] Buraya Karatayda denir.

[2] İtbarak,, Türk tarihi, Necip Asım S. 67 Anadolu'da bu adı taşıyan yerler vardır

te kalanlarla yayık ırmağına vardı. Orada çadırını kurarak dağılanların, geri kalanların arkasını aldı. Asker arasında Oğuzun zabitlerinden birinin karısı vardı. Kocası muharebede ölmüştü. Bu kadın kanlı bir gömlek getirerek hânın önüne koydu. Oğuz emretti, onu bir mızrağa asdılar ve adına (kanlı bayrak dediler. Bundan böyle her cenkde o bayrağı taşımak adet oldu. Kadın harb esnasında içi boş bir ağacın içinde bir çocuk dünyaya getirmişti. Oğuz buna da Kıbcak adını verdi. Oğuz han yetmiş iki yıl cenk ve cidal-den sonra memleketine döndü. Aradan yirmi yıl geçince, yine Hitboriklarla savaşa başladı. Memleketlerini başdan aşağı hükümü altına aldı. Kıbcak artık yiğitlikde kemale irişmişti. Oğuz onu türlü türlü kabilelerle meskûn olan (Başkurt) diyarına gönderdi. Kıpcak Yayık ırmağını geçti, Ural dağlarını teshir etti buraya ki bilâhare Deşeti Kıbcak namı verildi. Oğuz han bundan sonra Turan ve Hind seferlerini yaptı. Turana başdan başa hakim oldu. Taşkend ve Kışmir şehirlerini kurdu. Avdette Buhara ve Semerkanda geldi. Zaptettiği yerlere birer *daruga* koydu. [3] Gour vilâyetini de yedi istilâsına geçirdi. Demir Dağdan aşdı; bu dağ gayet sık ormanlı bir dağ idi Hülâsa ne soğuk, ne sıcak, ne dağ ne çöl azimetine engel olmadı.

چه هاد رکیش که تاب بر تاب
کوه دلدناید نه آب نه خواب

کوهان در عجز از پای ایشان
شتا سرما شود پشه کلستان

پس چنین نوشته آن کلک دبیر
بدست اوغوز فتد غزنه کشمیر

هم چنین بدیشان سمرقند
بنا کرد درهند هم شهر طاشکند

مدتی بماند در کشمیر پر زیبوفر
دروی چها ساخت شدادر

[3] Daruga, Askeri vali

نسل سام در جزیره مردم خوار
نسل حام در مصر کردگار کردگار

نسل یافت که در پیش لغز انسانی
همت کند بدیگی هم بشادمانی

انسان برداد بسمد میرساند

باظم همی بیستی تعب رساند

بس اوغوز رایت کشید برداد

ب عراق و مصر را پای نهاد

Oğuz, Hind seferinden iki yıl sonra sayısız erle yerinden kalktı. Nice yüce dağlar aşarak Hamun nehrine geldi. Buradan geçerek Elcezire ve Dimişki zaptetti. Oralara iyi adetler koydu. Oğuz Şama geldiğinde otağ kurdu ve istirahatata koyuldu. Bir gün altı oğlunu yanına çağırdı; büyüklere Gün, Ay, Yıldız küçüklerine Gök, Dağ, Deniz deniyordu. Büyüklere birer mızrak ve küçüklerine birer ok verdi. [1] Mızrağa şahlık ve oka vezirlik alâmetidir dedi. Oğuz han bundan sonra Türkistandaki «yâs» şehrine dönnü. Çünkü bütün ehl ve ayali orada idi. Akibet ecel yakasını aldı ve yere çekti. Yüz yirmi yıl saltanat sürmüştür. [2]

چه آمد چهارفت ازین دهر
پرس از سنک و خاک چیست سپهر

چه شاهان هست در زیر این
بکجا شاهان بکجا وزیر این

[1] Bildiğimiz menkıbeye göre gün doğuya ava giden büyük oğulları bir altın yay, gün batıya ava giden küçük oğulları da üç gümüş ok buldular; bir çok hayvanlar ve kuşlar avlıyarak babalarına getirdiler. Oğuz yayı üçe ayırdı ve büyük kardeşlere verdi. Okları da küçüklere taksim etti ve büyüklere "Siz üç büyük altın yayı buldunuz, yayı bölüp paylaştınız, sizin adınız Bozuk olsun", Küçüklere, «sizin adınızda üç ok kalsın. Eski atalar yayı hükümdarlık, oku da vezirlik alâmeti sayarlardı. Benden sonra Bozuklardan kim ehliyetli ise ulus onu padişah yapsın» dedi.

[2] 116 yıl, Türk tarihi, S. 69 Necip Asım

بجای اوغوز کون نشست بر سریر
زاویفور ابرقیل شدوزیر

بر اتفاق برادران کرد امتزاج
با و داد چنین پوشیده تاج

هر برادرکه با کتاف سردار شد
هر یکی درمالکانه صاحب یارشد

درخیره عراق شد آی مکین
باخترکه بیلدیز درفارس شدندین

خیمه آیین شد چنین بردوام
درسعد بودهمی پای وعوام

نآمد فانی روزگار همی رود
مهلت آید مردم نیست شود

کون خان رفت ازین عالم چنین
آرانیز شد بزیر زمین

آی خان شدبرآیین پدر
سلسله ایشان چنان معتبر

از سال نوزاده هم شد خلل
کشید آیرای امان آن اجل

بعدزین شد شه بیلدیز
حاف شد براو هم دنکیز

دوان وقت دردیار تانار
ایلیخان خان بود برکار

درایام سوخ شد جدال
لیک ایلیخانرا مغلوب شدن محال

لشکر تانار شدهمه درد مند
درفرجام باحبله غالب آمدند

رفت بیلدیز زیرا برنا کهان
شد هرج دردیار ترکستان

لشکر تانار هرجا تاراج کرد
قتل یعد هم بدتر خراج کرد

همه بزرگان مغل گذشت زنیغ
هد بمرک چنین جزای شنیغ

آشیان غلطید خانمان دلسوز
زادکان مرک شد سیه روز

بارنج پرشد هرجا و همه کس
کردش روزگار که شد چنین بس

دیار اغوز ازین شد خراب
مرثیه خوان شد هم مرغ و غراب

رحلت دلسوز بسر آمد
هرکس پراکنده بدر آمد

رفتند قبائل گروه برکروه
کروانی که حملههاشد اندوه

چنانکه باد زجای بچنید
ازسختی دلبران پای بچنید

شد هرج و مرج سردمان
دیگر کون شد رسم جهان

نسل اغوز زاسارت سر کشید
نشود بنده مراد دلیر هرگز بدید

فرخای زمین تنک شد
اقصای عیش بی تنک شد

زد از فراق کوس رحلت
سرکشید سربان بی مهلت

رمید زجای همگی شیران
روکشیدند زچالاک آشیان

Ardı var

HASAN FEHMİ TURGAL

A AİD

BAZI HATIRALAR

I

1312 senesinde Mühendishane topçu mektebinden henüz çıkmış bir mülâzimevel idim. Gezmek için Edirneye gitmiştim. Buradan İstanbula dönerken Uzunköprüye de uğradım. Bu fursattan istifade ederek kasabanın rüşdiye mektebini de ziyaret ettim. Rüşdiyenin muallimi bulunan Karlovalı hoca Behcet efendi bana delâlet ederek mektebin bütün sınıflarını gezdirdi. Son sınıfta genç bir efendiyi tahta başına kaldırdım. Hemen bütün derslere dair yaptığım yoklamada bu gencin memulümün fevkinde yüksek cevaplar verdiğini hayret ve meserretle görüp takdir ettim.

Derslerin böyle öğrenilmesi nazarıdikkatimi celbetmişti. Çünkü o vakitler kaza merkezlerindeki rüşdiyelerde alekser tek muallim vardı; burası da tek muallimli idi. Binaenaleyh bunları bir muallimin okutmayacağı aşikâr iken talebelerin malûmat itibarile bu kadar yükseltilmesinin avamil ve esbabını muallimden so'rdum.

Bana cevaben dediki:

«Ben İstanbul Darülmuallimininin rüşdiye kısmından mezunum. Riyaziye hocam da şimdiki Edirne valisi ve ikinci ordu müşürü olan Arif paşadır. Biz feyzi, Balkan orduları kumandanı merhum müşir hoca Süleyman paşa gibi maarifin büyük hamileri olan zevattan aldık. Binaenaleyh asker-

leri yabancı tanımam. Merkezi Dimotokada olan suvari alayından bir kısmı buraya geldi. Onlara kumanda eden kaymakamdan rica ettim. Maiyetindeki genç zabıtlar arasında, okutabilecekleri, dersleri taksim etti. Kendi de ara sıra mektebe gelecek yokladı. İşte ben bu sayede talebelemin kazançlarını artırdım.»

Tahta başına çektiğim efendiye tahlil için şöyle bir ibare yazdırmıştım: «Ben Ergene suyu kenarında bir patlıcan tarlası gördüm. Bursa patlıcanları gibi, her birisi bir tencereyi dolduracak kadar büyüktü. Başka yerdeki bahçelerde bunun emsaline tesadüf etmedim.»

Bu ibare imlâ itibarile nazarıdikkatimi celbetti. Zira o vakıt tarla, «tarla = ترلا» diye yazılırdı. Halbuki talebe bunu «tarla = تارلا» diye yazdı. Patlıcan, «badıncan = بادنجان» diye yazılırken o «patlıcan = باشقه» diye yazdı. Başkayı, «beşka = باشقه» şeklinde değil, «başka = باشقه» diye değil yazdı. Bağçeyi, (Beğçe = بېچه) diye değil «bağçe = باغچه» diye yazdı:

Güldüm ve muallime:

— Şu imlâ tarzı benim nazarıdikkatimi celbetti! dedim Cevaben bana kendi telifi olan yeni imlâyâ aid kitabile Türkçeden sarf ve nahve aid risalelerini verdi.

Bundan anladım ki Hoca Behcet efendi-

di Türkçeyi konuşulduğu gibi yazdırmak taraftarı!..

*
**

Geçen yıl Konyada Millî Kütüphanede Hasan Fehmi Turgal ile eski rüşdiye muallimlerinin ilmi kudretinden bahsederken misal olarak bu eski türkcü Behcet efendi hocayı anmış, ve yukarıda geçen hikâyeyi de bilmünasebe anlatmış idim.

Merhum, «Ben o söylediğiniz hocanın talebesiyim, ona medyunı şükranım; bu günkü feyzimin özünü ondan aldım. Tahta başına kaldırdığınız o genç talebe de ben idim» dedi ve hocasından sitayişle bahsettikten sonra bu türkcü hocanın bilahare maskatı resi olan Filibenin on saat şimalinde bulunan Karlova kasabası rüşdiye muallimi olarak gittiğini ve orada öldüğünü de ilâveten söyledi. Her ikisine de Tanrıdan rahmet dilerim.

I. Hakkı Koman

*
**

II

Hasan Fehmi ile mütareke yılında *Bekir Ağa Bölüğünde* görüşmüştük. Geniş bir koguşda karyolası üzerinde oturup elinden kitabı bırakmayan bu zatı *İttihad ve Terakkinin* Kastamonu kâtibi mesulu diye tanıtmışlardı. Mevkuf olan diğer kâtibi mes'ullerle bir çok siyasi maznunlar koridorlarda gezindikleri veya odalarda, salonlarda küme küme oturup konuştukları yahut kâğıt oynadıkları halde Hasan Fehminin bunlara karışmaması nazarı dikkatimi celbediyordu. Biri birimize yavaş yavaş yanaştık. Aramızda fikir ve meslek karabeti bulunduğunu anladık ve o zaman öğrenmesini çok arzu ettiği fransızca dan dersler yapmağa başladık. Hasan Fehminin siyasi maznunlara mahsus o binada in-firad hayatını ihtiyar etmesi kendi ifadesine göre iki sebebe dayanıyordu. Biri: sözü sözüne, özü özüne uygun arkadaş bulamamasına; diğeri de parasızlığına. «Benim burada en hayırlı arkadaşlarım kitaplarım» diyordu. Fransızca'yı iyice ilerletmişti.

Tercemelerinde kelimelerin tam karşılıklarını buluyordu. Şarkın üç diline iyi vakıf olması ona çok yardım ediyordu. Onun gece hayatı da başkalarınıninkine benzemezdi. Bulabilirse çakır keyf oluncaya kadar atar ve ailesinin gönderdiği kalenderane sofradan nevaleçin olduktan sonra da heman yatardı. Merhum Bekir Ağa Bölüğü sakınlarından her birine bir nümero vermişti. Bunların en bariz vasıflarını yakalayarak uzun ve manzum bir karikatür vücuda getirmişti. Vakit vakit onu bize okur ve güldürürdü. Şiirlerinde ince ve müstehzi bir zekâ hissediliyordu. Tab'an çekingen ve mütevehhim olduğundan kalbini her kese açamaz ve şiirlerini okuyamazdı. Hasan Fehmi ile aradan yıllar geçtikten sonra Ankarada Maarif Vekâletinde tekrar görüştük. Söz arasında bana «Dile mi, yoksa tarihe mi ehemmiyet vereyim? ne dersin?» diye sordu. Ben «Dil ile tarih bir birinden ayrılmaz; eğer tarihe intisab edersen Anadolu Türk devletleri ve hususile Selçuk tarihine önem ver, o sahadaki bilgini derinleştirmeğe çalış; çünkü bu kısım bizim için çok gereklidir» demiştim. Üsdad bu kısma hakikaten ehemmiyet verdi. Münecim Başu tarihinin Selçuklarla Karaman Oğullarından bahis parçalarını terceme etti. Aksarayi ile İbni Bibi ve İbni Esiri de unutmadı. Bilâhare defatla Konyada görüşdüğümüzde «Beni bu yola sevk eden sensin; senin o vakitki sözlerin benim gönlümde bir tarih aşkı uyandırdı» derdi. Konya dergisi münasebetile de merhumla çok muhabere ederdik. Mektuplarımızda bazan acı sözler de bulunurdu. Çünkü vehmini, gururunu ileri götürerek bizi hatırımızdan, hayalimizden geçirmedigimiz şeylerle itham etmek isterdi. Biz de beşeriyet saikasile daha şiddetli ve hiddetli mukabelede bulunurduk. Keşke bulunmasaydık. Fakat kalbi temizdi. Konyaya geldiğinde kusurun, kabahatin kendinde olduğunu itiraf eder ve özür dilerdi. Hasan Fehmi Turgal'ın ziyayı, bizi çok müteessir etti. Tanrı kabrini pürnur etsin. Yaşadıkça adını saygı ve sevgi ile anmak vazifemizdir.

M. Ferid Uğur

*
**

Üstadın Hayatı Kısaca Bir Bakış :

Hasan Fehmi Turgal 1882 yılında Trakyanın Uzun - Köprü kasabasında doğmuş, orada ilk mekteple rüşdiyeyi bitirdikten sonra Edirne Muallim mektebine girmiş, orayı da pek iyi bir derecede ikmale muvaffak olmuştur. Bir aralık İstanbula gelerek medrese tahsiline başlamış ve icazet almıştır.

1902 de tedaris meslekine giren merhum muhtelif iptidai ve rüşdi mekteplerinde hocalık yaparak ilk tedarisat müfettişliğine kadar yükselmiştir. Çalışkanlığı ve zekâsila kendisini bulunduğu muhitlerde sevdi-ren Hasan Fehmi meşrutiyetin ilânından sonra siyasi hayata atılmıştı. İttihad ve Terakki fırkasının kâtibi mes'ulü sıfatile mütareke ye kadar Kastamunide bulunmuşdu. Mütareke sırasında Damat Ferid paşa hükümeti tarafından diğer kâtibi mesuller gibi bu da Bekir - Ağa-Bölüğünde tevkif edildi. Millî hükümetin teşekkülü üzerine habishaneden çıkarak Anadoluya geçti; ve Kastamoniyeye tekrar muallim olarak gönderildi. Orada (Açık Söz) gazetesine millî davamız hakkında güzel makaleler yazdı. Zaferden sonra Bursa lisesine farisi muallimi ve sonra da Bursa Asariâtika Müzesine müdür oldu; bir taraftan da mahallî gazetelere ilmi, siyasi yazılar vermekden geri kalmadı. Merhum Necati bey, maarif vekili olunca, hocayı maarif vekâleti Kütüphaneler müdürlüğüne getirdi. 1926 dan ölünceye kadar bu vazifede kaldı.

Cenazesine maarif vekâletile âzasından bulunduğu Türk Tarihi ve Türk Dili tedkik Kurumları birer çelenk göndermişlerdir.

Üstadın eserleri: Ülkü, Konya, Ün gibi muhtelif vilâyet gazetelerinde çıkan makaleler ve Münecim Başu'dan terceme edip basırdığı (Selçuk Tarihi) dir. Münecim Başu'dan terceme ettiği (Karaman Oğulları) kısmile Aksarayi tezkiresinden terceme ettiği (Selçuki Tarihi) Konya mec-

muasında tefrika olunmuştur. (İbni Bibi) den de bir hayli terceme yapmıştır. Tercemelerinin hepisinde muvaffak olmuştur. Uslubı beyanı sade ve müessirdir. Maalesef bitiremediği (İbni Bibi) tercemesinin bir Alman müsteşriki tarafından Almanca'ya çevrilmek üzere olduğu işildildi. (Ziraat Tarihi), (Kırşehir iarihi) gibi eserlerde esasen merhuma aid bir takım yazılar görülmektedir (İbn-i Sina) jubilesi münasebetile kaleme almış olduğu tetkikler zikre, medha şayandır. Daha genç sayılabilecek bir yaşta ufuli ilim âlemimizde epice bir boşluk husule getirmiştir. M. F. U.

III

Uzun müddet evinde hasta yattıktan sonra Ankara Nümune hastahanesinde tedavi altına alınan ve hakkında tıbcı yapılacak bir iş kalmadığı anlaşılınca İstanbula gönderilen Kitapsaraylar müdürü Hasan Fehmi Turgal üstadımız nihayet hayata ebidiyen veda ederek gitti.

Türk dilinin temizlenmesi ve Türk tarihinin aydınlanması için kurulan cemiyetlerde kendisinin hiç şüphesiz büyük bir hissası vardır. Mumaileyhi ilk defa İstanbulda Bekir Ağa Bölüğünde ve son defada Ankara Nümune hastahanesinde gördüm. Hatay davasının en hararetli ve heyecanlı devresinde Konyaya gelmişti. Konya Millî Kütüphanesinde bulduğum, Suryeli Hristiyan papaslar tarafından telif edilmiş, bir kaç eseri kendisine verdim. Bu eserlerde Antakya ve havalisinde ta eski zamanlardan kalma Türklere ait heykeller ve eserler mevcut olduğu yazılı idi. Çok sevindi ve derhal terceme ederek Atatürkle Tarih Kurumuna takdim etti. Altı, yedi aydanberi bize gönderdiği mektuplarda hastalığından acına acına bahsediyordu. Konya mecmuasında tefrika suretile çıkan Aksarayi tezkiresini kendisine tashih ve tahşiye ettirerek Halkevi namına basdırmak isteyorduk. Üstad bunu bize vadetmişti. Maalesef sıhhati, ömrü müsaade etmedi. Son gönderdiği mektupta «İnsan daima tekemmül eder derlerse de inanma; İşte ben manen ve maddeten düşüp gidi-

yorum » diyordu. Vefatından pek az evvel Ankaraya gitmiştim ; geldigimi duymuş, hemen çağırtdı. Hastahanedeki hüccesine girdiğimde hocayı bitap bir halde buldum. Bununla beraber yanındaki komodi ile battanîyesinin üstünde gene bir çok gazete ve dergi vardı. « Ne yapayım duramıyorum, bunlarla eğleniyorum » dedi. Zayıflığıyla beraber ümitsiz değildi. Kesbi ifakat eder etmez Reşidüddin Cami' üttevârihi ve sonra Kürd'lere dair bir etüdle meşgul olacağını anlattı. Kendisine karşı derin saygı beslediğim bir zatın mecmua çıkardığını söyledi. « Ben haberdar değilim » deyince « Yoksa aranızdan kara kedimi geçti » diye lâtifeye başladı. (Konya) nın bu nüshasında terceme ve neşrine başladığımız yazma farisi Selçuk ve Karaman tarihinden ve Ankarada gördüğüm, Ertena oğullarına ait, fermandan bahsettik [*] « Hasan Âli Yücelin Maarif Vekili olmasını çok isterdin, işte dileğini Tanrı kabul etti, haydi iyi ol da çalış » dedim. Hoca müteessir bir çehre ile « Zemanında çalışmadığıma yanıyorum. O vekil oldu, ben yatağa düştüm » cevabında

bulundu ve gözleri yaşardı. Karyolasının ayak ucundaki tablede hastalığının teşhisi yazılı idi; elile işaret ederek « Bak ne yazmışlar » dedi.

Ben bu görüşmemizin, Allah bilir amma, son olduğunu anlamıştım. Giderken elini uzattı, öpdüm, güldü. Mevlâ rahmet eyleye.
M. Mes'ud Koman

[*] Maalesef hususi ellerdeki tarihi vesikaları bilmeyor, bilsek de alamıyoruz. Bundan iki ay kadar evvel Ankarada Balık Bazarında Uçanlar sokağında 4 numarolu dükkânda ressam Cevad Örnek elinde yazma bir mecmua içinde Ertena oğullarına ait pek mühim ve kıymetli fermandan gördüm. Yurd tarihi için hiç şüphesiz lüzumlu olan bu vesikaların ağıyar eline geçmeden hükümet namına satın alınmasını dilerim.

Çorumun Songurlu kazasının Boğaz - Köyünde Dulkadir oğullarının son nesli olarak tanınan Arslan bey isminde bir zat vardı. Bu zat her yıl Maraşa giderek Dulkadir oğullarının evladına meşrut vakıflarından hisse alırdı. Bununla birader zadesi Ziya bey vefat ettiler. Ziya beyin bir oğlu kaldığını işittim. Bunun nezdinde sülâlesine ait vesikalar bulunsa gerektir. Elyevm Adana ağır ceza reisi Bay Ahmed Şükrüde Dulkadir oğullarının timar muhasebe defterlerini görmüşük, acaba ne oldu ?

MEVLEVİ VELİLERİ

EFLÂKÎ'NİN « مناقب العارفين » İSİMLİ ESERİNDEN TERCEME EDİLMİŞTİR [1]

ÇEVİREN :

NACİ FİKRET BAŞTAK

Bu tercemeyi, bizzat müntesibi tarikat ve muhibbi Mevlâna olan, merhume nenem Havva hanımın aziz hatırasına ithaf ediyorum.

N. F. B.

[Mango Birtî] [1], ki Celâleddin Muhammed Harezmsahın amcası idi; pek büyük bir hükümdar idi; ve kendisine hürmet ve korku ile bakarlardı. Bu havalinin büyük prensleri onun bendeleri ve madunları idiler. Onun bir kızı vardı ki rub'ı meskûnun muhtelif iklimlerinde güzellik, ahengi eşkâl ve vücudunun mükemmeliyeti itibarile onun bir naziri daha yokdu. Babası kızını kendisine zevce olarak vermek ve onun mucibolabileceği meşagili zihniyeden kurtulmak için, onun fikirlerindeki yüksekliğe irişebilecek bir prens bulamamışdı. Bununla beraber bir talii'sâ'd ile doğmuş olan bu genç kız murahıklık yaşına

[1] Harezmsahlar sülâlesinin altıncı hükümdarı olan Alâeddin Muhammed bin Takaş, kıymetli ve bedbaht Celâleddin Mango Eirtinin amcası değil, pederi idi, Tevarüs ettiği memleketleri şayanı hayret bir surette tevsi etmişti. Bakınız:

En - Nesawî, Histoire du Sultan Djelâleddin Mankobirtî, trad. Houdas, pp. 5-7, 35-81; İbn-el - Athir, t. XII, p. 242; İbn - Khaldûn, Tarikh t, V, p. 116; Mirkhond, Rauzat - eç - Çafâ, t IV, p. 113 et suivants; Khondémir, Habib es - Siyar t, II, 4me partie p. 177 et suivantes; Hamdolâh Mostaoufi, Tarikhî Gozidé, ed. et trad. J. Gantin, t. I, p. 395; Edw. G. Browne, t I p. 500.

BİRİNCİ BAB

Mevlâna Bahaüddin Muhammed bin Hüseyin bin Ahmed el - Belkhî el - Bekrî.

رضى الله عنه وعن اسلافه

1 — Onu memleketini terke ve Belkh ve Horasandaki arazisini bırakmaya mecbur eden sebeplerle bu hıttalara gelen belâlar ve musibetler ve bu havalinin cür'etkârlarının duçar oldukları zayıat hakkında müverrihler ve vak'a-nüvisler şu suretle nakil ve rivayet ederler ki Horasan hükümdarı Alâeddin Muhammed Harezmsah = Khârezmsah

[1] Evvelce Clément Huart'ın Les saints des Derviches tourneurs ismiyle Eflaki'den fransızcaya yaptığı tercemeyi getirtmiş ve bundan nakle başlamıştım ; Fakat Eflakinin asıl farisi metni ile bunu karşılaştırdığımda Huart'ın Şark ruh ve zihniyetine, Şark zevkine ve inceliklerine nüfuz edememiş olduğunu görerek eseri asıl farisi metninden terceme etmeğe başladım. Maamafih Huart'ın tercemesinden de epice istifade ettiğimi inkâr etmek doğru değildir. haşiyelerin kısmı âzamı Huart'ın tercemesinden alınmıştır.
N. F. B.

gelmişti. [1] Bir akşam, hükümdar vezirü ile şu suretle istişare etti: «Madâmeki kraliçemizin bütün âlemi mevcudda bir muadili yoktur, o halde ne yapmak ve bu müşkili nasıl halletmek lâzımdır?»

2 — Alim ve âkil bir zat olan vezir şu cevabı verdi: «Alemlî islâmın hükümdarlarına muadil olarak büyük ve meşhur âlimler vardır, zira denilmiştir ki: insanları idare edenler hükümdarlardır ve hükümdarları idare edenler âlimlerdir» — [*]

— «Nerede böyle bir âlim vardır ki aynı zamanda ilmiyle âmil olsun?» - «Payitahtınız olan Belkh'da Celâleddin Hüseyin Kha-tîbî isminde birisi vardır ki Ebubekir Sıddıkın neslinden dir. [2] Bidayetden itibaren Horasanın [müslümanlar tarafından] fethi onun ecdadının gaza için ettikleri dua ve kazandıkları muzafferiyetler sayesinde; o, bütün ilimlerde, tekmil dünya âlimlerinin ve nevi beşerin baisi iftiharî olan büyük adamların mağbutudur. Henüz otuz yaşında kadar bir delikanlıdır; fakt riyazat ve mücahede sayesinde melî âlâda [top ve çevgân oyununda] güyi takvayî meleklerden kapmağa muktedirdir; ve denilmiştir ki Celâleddin Hüseyin bekârlığından dolayı daimi bir tereddüd ve kararsızlık içindedir, ve «insanların en kötülerini bekâr olanlardır» deyen mesel ile fazlaca alâkadar olmuştur. Ve bizzat kendisi dinin bütün ahkâmında ve âdat ve süneni peygamberide en küçük bir şeyin bile kendisinden kaçmadığını ve bu işde hiç bir zaman hiç bir tekâsül ve ihmâl göstermediğini söylemiştir. Ve cenabı Hakkın kendisine bahşettiği ismet ve iffet kuvvetile bütün büyük günahların irtikâbinden kurtulmuş ve, o zamana kadar râğbet göstermiş olmadığı sünneti izdivaçdan mâada Hazreti peygamber [صلوات الله وسلامه] in gittiği yolun haricine asla ayak atmamıştır.

المالك حكم على الناس والعلماء حكم على الملوك [*]

[1] Mürâhik fıkıh tabiri olup bülûğ yaşına irişmiş olan çocuğu iş'ar eder. Mukabele ediniz: Djordjânî, Définitions, ed. Flügel p. 211; ed du Caire 1283, p. 140.

[2] Cami; (تفصیحات الاس) , Kalküta, 1859, S 528

3 — Heman aynı gece bu zat rüyasında Hazreti sultanül'mürselin ve habibi Rabbül'âlemîn Muhammed Emin (صلی الله علیه وسلم) i gördü ve onun kendisine şöyle söylediğini işitti: «Horasan padişahının kızını tezevüc et!» Yine aynı gece, takdiri ilâhî ile hem padişah, hem vezir ve hem de melikei cihan rüyalarında hazreti Rasulullahı gördüler ve şöyle dediğini işittiler: «Melikei cihanı Hüseyini Hatibiye nikâh ettim; Bundan sonra mezkûre ona aittir.» (Né güzel damad ve ne güzel gelin!)

Şiir :

«بادامبارك درجهان سور وعروسهای ما»

«سور وعروسی را خدا بیدره بر بالای ما»

[Cenabı Hakkın âlemi balâda kıymış olduğu bu nikâh ve gelin ve güveği, bizim dünyadaki düğünlerimiz ve güveği ve gelinlerimiz için mübarek olsun!]

Sabahleyin vezir büyük bir sevinç ile yatağından kalktı ve rüyasında gördüğü şeyi arz etmek üzere padişahın yanına gitti; Halbuki padişah ile melikei cihan da vezirin gördüğünü görmüşdüler; Her üçü de Cenabı Hakkın azamet ve iradeti karşısında hayran kaldılar. Vezir, padişahın emrû müsaadesile rüyada gördükleri şeyi kendisine anlatmak üzere, Celâleddin Hatibinin yanına gitti; Celâleddini Hatibi ise uykuda gördüğü şeyi hemen bunun gibi ve tamamile beyan etti: O suretdeki onun hulûsı kalbi vezirin nazarında bin misli arttı. [1] ve o günlerde toplanılarak âzîm debdebe ve tantana ile müstehıkların hak-kını kendilerine verdiler. [2]

[1] Aynen tercemesi: Onun ihlası binde bir oldu. C. H. Halbuki ibarei farisiye: وزیر الاخلاص: «Vezir için onun hakkında bir olan ihlası binde oldu yani bine çıktı, bine yükseldi», demektir. N. F. B.

[2] Yani fakirlere bir çok ihsanlar yapıldı. C. H. -Müellifin burada maksadı Huart in zannettiği gibi fakirlere ihsan edildiğini söylemek değildir; İbarei farisiye «حق را مستحق دادند» dir ki «hakı müstehık olana verdiler», demektir, maksad da padişahın kızının Hüseyin Hatibiye verilmiş olduğunu anlatmaktır.

Şunu da nakl ve hikâye ederlerki o zaman henüz gençlik çağında bulunmakta olan Hüseyini Hatibi o kadar tebâhhür etmiş ve allâmei zaman olmuşduki Razıyüddin Nişapuri, Razıyü - d d in - i Nişapûri ve «Bedri Rûûs «Bedr i Rûûs» ve «Şerefi Akilî «Şerefi - i Akilî» gibi cihanın meşhuru olmuş olan âlimler onun cümleî şagirdanından idiler. Ve iki, üçbini bulan şagirdleri içinde müftiler ve keramet sahibi zahidler var idi:

4 — Böyle rivayet edilmiştir ki dokuz ay sonra Hazreti Bahaüddin Veled dünyaya geldi. O, iki yaşına geldiğinde pederi vefat etdi [*] Mevlana Bahaüddin Veled böyüyüp balığ olduğunda envai ulum ve fûnun ve hikemiyatda müstesna ve müşar bilbenan oldu Derhal valide tarafından akrabası olanlar bilittifak onu Padişahlık tahtı üzerine iclas etmek istediler, taki herkes onun hakimiyeti altına girmiş olsun. Fakat Hazreti Baha Veled kabul etmedi ve asla rıza vermedi. Bir gün pederinin kütüphanesine girdi ve oradaki kitapları mutalaaya koyuldu; validesi Melikei cihan ona dedi ki: « işte bu ulum ve fûnun ve hikemiyat sebebledir ki beni pederine vermiş idiler.» Bahaüddin Veled tam bir ciddiyet daire-sinde dini ilimleri tahsil ile meşğul oldu ve bu hususda büyük bir saiy ve verziş gösterdi, ve dünya memleketlerinden (meşagilından) tamamile fariğ oldu. Rivayet ederler ki: Balkh hıttasında, hepsi de Müfti, Mütteki ve musteidlerden olmak üzere üçyüz zat bir cüma gecesî rüya-

[*] İbarei farisiye şudur: «چنان کوینده بعد از نهم ماه حضرت بهاء ولد بوجود آمد و بعد از دو سالگی Burada pederinin vefat ettiğine delalet edecek bir şey görülmeyor; halbuki gerek türkce tercemelerde ve gerek C. Huart da bu ibareden iki yaşında iken pederinin vefat ettiği bildiriliyor; Umumi Kütüphane müdiri muhteremi bay İsmail Saib, vuku bulan müracaatım üzerine, verdiği cevabda: «manası: öylece bir salık nakletmiştir» demektir, demiştir. Kilisli Bay Rifat ise: «Burada müellif (= Salegi) kelimesine karşı bir san'at yapmak maksadile, (= Saliki) kelimesini kullanmış ve « نقل فرمود » ile de o salikin, yani pederinin, vefat ettiğini anlatmak istemişdir» demektir. N. F. B.

larında Hazreti Peyğamberi gördüler; şöyleki bir sahrada kurulmuş gayet büyük bir çadır içinde ortaya bir kürsü konmuş ve yere ince bir minder serilmiş idi; Peyğamber bu kürsünün üzerine oturmuş idi; Peyğamberin sağ tarafında Bahaüddin Veled oturmuş idi; diğer müftiler ile ülemayı din, onlardan biraz uzakca olarak, kemali edep ve huzu' ile diz çöküp oturmuşlardı; Peyğamber buyurdu ki: «Bundan sonra Bahaüddin Veled'e «Sultanülulema» dinilsin ve kendisine de bu suretle hitab edilsin!»; Alessabah, tam bir ittifak ile, Balhın bütün Müftileri ve uleması onun mürid ve bendesi oldular. Ve bu kerimüş-şiyem, yani Bahaüddin Veled, rüyalarında gördükleri şeyleri onlardan evvel kendilerine söyledi. Filhakıka, Horasan diyarında Bahaüddin Veled «Sultanülulema» diye mülekkab ve bununla meşhur ve marufdur.

5 — Sultanülulemanın vilayeti ve binihaye kerametleri Horasan hıttasında ve oranın payitahtı olan Balkh şehrinde şayi oldu; ve onun mücahede ve riyazat, takva ve diyanet ve vera' ve sıyanet ve Hazreti Peyğamberin şeriat ve tarikatına sülûk ve doğruluk ve doğru sözlülük ve irşadi ibad ve davet ve nasayih sayesinde onun gösterdiği ciddi belîğ, haddi itidali tecavuz etdi; ve onun irşad ve nasihatları havas ve avamın son derece de kabulüne mazhar oldu; bu meyanda zamanın cebabire ve ekâbirinden de bir çokları var idi. İmam Fahreddini Razi [1] ve Kadı Zeyneddini Ferazi ve Cemaleddini Hasiri ve Taceddin Zeyd ve Amideddin Mervezi ve İbni Kazi Sıddik ve Şemseddini Khani ve Reşidi Kabayi ve Kazii Vahş [2] (رحمهم الله) gibi her biri zamanın rüesa ve

[1] 544 (1150) de Reyde doğmuş, 606 (1210) da Herat da vefat etmiştir. Karşılaşdırınız:

İbni Khallikân, trad. M.- G. de Slane, T. II, P. 652.

[2] Balkh Memleketinin bir kazasıdır; karşılaşdırınız:

Barbier de Meynard: Dictionnaire de la Perse, p. 586; Istakhrî, p. 276; Aboul - Feda, Geographie, p. 461.

küberası sırasına geçmiş olan Ulema ve Hükema, kin ve garazlarını, İlim ve danışlarının gözlere çektiği perde altında saklayarak, o büyük zat hakkında zebanı ta'n ve tarizi uzatmağa ve «hubsî fakihane» yapmağa ve hasudane sözler söyleyerek Sultanülülemanın hatırı azizini rencide etmeğe çalışdılar ki zaten bu gibi şeyler o zaman ülemasının adetleri idi (تاب الله عليهم) Bu Macera 605 (1208-9) senesinde vuku bulmuştur.

6 — Bahaüddin Veled, kürsiye çıktığında va'z ve nasihata daima Fahreddini Razi ve Muhammed Huarezmsahdan bahs etmek suretile başladığı; ve onlardan her birinin halını, ayinede olduğu gibi, tamamile gösteriyordu. Bu berikiler ise onun bu tevbihlerinden ve doğru sözlerinden son derece de rencide oluyorlar ve onun sözlerine karşı bir şey söylemeğe ve sual, cevab yapmağa asla imkan ve mecal bulamıyorlardı. Yine böylece bir gün va'z esnasında son derecede hararetlendi ve buyurdu ki :

«Ey Fahreddini Razi, ey Mehmed Huarezmsah ve ey diğer müceddidler, biliniz ve ağah olunuz ki siz keşiflerinizle huzur ve rahat içinde bulunan yüz bin kalbi ve Devletleri kurtardınız; ve şu iki üç karanlık noktaya kaçdınız ve okadar mucizat ve berahini bıraktınız ve iki üç hayali takib ettiniz ve dünyanın şu bir kaç karanlık ve siyahlığı o kadar aydınlıkları size karanlık ediyor, (sizin onları görmeye mani oluyor), ve onların bu hakimiyet ve tefevvüku sizde nefis ve ihtirasın galip bulunmuş olmasından ileri gelmekte ve bu da sizi bikâr, bi eser bırakmaktadır. Ve fenalığa çalışmaktasınız, ve işsiz bulunduğunuz cihetle daima fenalık yapmağa mail bulunuyorsunuz. Karanlık, vesvese, vesme ve bozuk hayallar ve sevdalar ve sap-

gınlıklar zuhur etmekdeir, şu sebeple ki sizde akıl bir garib, bir yabancı gibi kalmakta ve nefis ise kendi memleketinde bulunmaktadır. Ve o memleket şeytanların memleketidir...»

7 — Merhum Khuarezmsah onun müridi oldu; ve ekseri evkatda, kendisinin mahremi esrarı olan [1] İmam Fahreddini Razi ile birlikde, Sultanülülemanın meclisinde hazır bulunurdu ve hiç bir meclisi olmazdı ki suhtegândan (dersde bulunan talebelerden) can fedailikleri [2] edenler olmasın ve ruhi beşerden bir feryadüfigan yükselmesin ve kapıdan cenaze çıkmasın! [3] Ve daima hükema ve felasifenin ve diğerlerinin mezhebini red ve inkâr etdi, ve herkesi şeriat ve dini Ahmediye mütabeate teşvik ve terğib etdi; ve o bu minval üzere hareketde haddi tecavüz etdikce ötekiler de bittabi melul ve münfail oluyorlardı; binaenaleyh derhal fitne ve nifak ikai için ittifak ile Khuarezmsah nezdinde tasdi'kârane ve musırrane teşebbüsde bulundular ve hakkında son derecede aleydarlık gösterdiler ve şerirlik içinde şerirlik göstererek didiler ki: «Bahaüddin Veled bütün Belkh ahalisini kendisine tabi ve muti etmiştir; ve bize ve size asla ehemiyet vermemekte ve nazarı itibare almamakta bulunmuştur; ve bizim telif ettiğimiz eserleri kabul etmiyor; ve ulûmi zahriyeyi ilmi batının bir ferî addetmektedir; ve «emri maruf» ile halk nazarında o kadar iştihar etmiştir ki bundan bilistifade şu bir kaç gün içinde tahti Sultaniye kâd etmek istediği görülmektedir; ve bütün avamınas ve rindler onunla müttefikdirler; şimdiki halde bu vaziyetin ibtal ve izalesi hususunda düşünerek lazım gelen tedabiri ittihaz etmek vacibatdandır.»

— devam edecek —

BİRDİ BEY HAN

VE

BİR YAZMA ESER

Yazan ;

M. MES'UD KOMAN

Muhterem Maarif Vekilimiz (Hasan Âli Yücel) in pek yerinde olan kararlarından biri de, kütüphanelerimizdeki yazma eserlerin tedkik ve tasniflerle bunlar üzerine umûmî ve ilmî bir kataloğun tab' ve tertibine girişmiş olmalarıdır.

Maalesef kütüphanelerimizdeki yazmalar lâyıkı veçhile tedkik ve tasnif edilememişlerdir. Bu cihet her nedense şimdye kadar ihmal edilmiştir. Yalnız kitapların ve mecmuaların ilmî sınıflarını gösterir tasnif demiyorum, tedkik de diyorum. Tedkikten maksadım da bir eserin ilim bakımından yazısını, tezhibini cildini, müellifini bildirmek, kâğadının ve mürekkebinin cinsini, yazıldığı veya istinsah edildiği tarihi göstermek demek değildir. Ondan tarihimiz, harsımız namınab aşkaca istifadeler teminidir. Bu da aynı eserin müteaddit nüshalarının yekdiğerleriyle karşılaştırılmalarından çıkacak farklarla anlaşılacak bir keyfiyettir[1]

[1] Bazan bu yazmaların elden ele geçerek sahip değiştirdiği de ilk ve son sahilelerdeki şerhlerden, mühürlerden, imzalarından anlaşılıyor. Bunlar arasında mühim şahsiyetlere tesadüf etmek mümkündür. Bu yazımda bahsettiğim (Telvih) deki imzalar arasında şöyle birini gördük: (... محمد احمد انعم الله عليه والحمد لله ...)

Bu mukaddemeyi Konyadaki Yusuf Ağa ve Müze kütüphanelerinde ve hususî ellerde bulunan yazma ve basma

(El'ala') (العلامة) ismini almasından bunun (Mısır) daki Türk Memlûklarından (el Eşref Alâüddin Küçük) veya (el-Mansur Alâüddin Ali) den birine mensub olduğunu sanıyorum.

Bir de Memlûkler zamanında Mısırdaki vezirlere devattar (devadar?) tabir olunurdu. Bu da Anadolu Selçukilerinde Sahibi âzama verildiği gibi Mısırdaki vezirlere (Devatî hüküm) ünvanı verilmesinden ileri gelse gerektir.

Bir de yazma eserlerin ekseriya kenarlarına haşiyeye tarzında, yahut baş veya son sahilelerine bazı mühim vakaların kayt ve işareti oluna geldiği de görülüyor. Binaenaleyh yazmalar tedkik edilirken bunları da göz önünde bulundurmaya lâzımdır. Emekli muallim İbrahim Aczi de gördüğümüz fıkıhdan yazma (Muhtar) adlı bir kitapta (Hacı Musa bin Süleyman) tarafından yazılmış bir kayt var. Bunda (Yıldırım Bayezid Han) dan, (Karaman oğlu Alâüddin bey) den, (Mulla Şemseddini Fenari) den, (Hacı Paşa) dan bahs ediliyor. (Yıldırım) ın (Konya) ya geldiği, (Dursun Fakih) mescidinde namaz kıldığı, burada yaptırdığı bir namazgâha (Bursa) da mermer üzerine kazdığı kitabeyi getirdiği koydurduğu, sonra bu kitabenin Karaman Oğulları zamanında tahrib edildiği gibi tarihi malûmat da munderiçdir.

Bakınız; M. Ferid Uğur, Konya revüsü, sayı 10, sahife 640 — 641

diğer Telvih (تلويح) nüshalarile İstanbul Üniversite Kütüphanesindeki nüshalarda aradık ve arattık. Olmadığını anladık. Keşfüzzunun'la Mevzuat-ül-ulûm'a ve meşhur müsteşriklardan profesör Doktor (Gustav Flügel) in Viyana Sarayı İmperatori ve Kralisi kütüphanesindeki Arab, Acem ev Türk yazmaları üzerine tertib itmiş olduğu üç cildlik mühim esere baktık [2]. Onlarda da göremedik.

Şark ve Garbdaki İslâm metinlerini yakından tedkik etmek bahtiyarlığımı elde etmiş olan (المرافه في الحكاية السلجوقية) nin tabi' ve şarihi sabık Münih Üniversitesi Şark dilleri ve İslâm Devletleri Müderrisi Fadıl dostumuz Prof. Dr. Phil. (Karl Süsseim) dan bu mühim mukad-demeyi sorduk. Verdiği cevabda:

«Sadeddin Mesudun eserleri ne kadar çok ve ne kadar ünlü ise de basma olarak hiç biri Münih hükümet kütüphanesinde yoktur. Felemenkde basılmış Kamusi İslâmda , 1884 yılına dek , Telvih'in ayrı ayrı beş basması sayılıyorsa da son elli yıl içinde diğer bir Telvih basmasından daha bahs olunmuyor.

Münih hükümet kütüphanesinde on birinci asrı hicriye âit güzel bir Osmanlı yazması var; fakat Karaman nüshasındaki Kıpçak hanı Birdi bey namına kaleme alınmış, ön söz yok.

Berlin, Londra, Paris Arabça yazmalar Kataloklarına da baktım ; onlarda da yazdığınız gibi bir önsöze tesadüf edemedim.»

Dediklerine bakılırsa bizim kütüphanedeki kitabın kıymeti bittabi tebarüz eder.

Mukaddeme şöyledir:

وحين تحلى هذا الشرح بحلية الاختتام ونجلي ذلك الصبح عن افق التمام تبليت الايام عن غرة الزمان و اشرفت الارض بنور الامن والامان واحضر غصن المسكارم واهتر عطف المعالي وتيسم في وجه الرجاء المطالب والاماني و نظم شمل الاسلام بعد الشنات ومن جبل

[2] - Professor Dr. Gustav Flügel: Die Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriften Der Kaiserlich-Königlichen Hofbibliothek zu Wien.

الملك عقيب الشنات واطلت زاوية الرؤفة على اهل الايمان وعقد لواء الخلافة لخالصة نوع الانسان ملك اذا حرا الجنود لوقفة وافي لنصر جنوده الاقبال ملك اذا نصب السراوق خيمت حول السراوق هيبه وجلال سلطان سلاطين الاسلام ظل الله الممدود على الانام ماحي ظلم الظلم والعناد ماحي علم العلم بين انبياد جبل من الحلم جبل على الافضل والاحسان عالم من النور ظهر في تمثال انسان ولولا ان الشمس تطلع من جبينه والبحر ينبع من يمينه انقلت هو الشمس قدراً والملوك كواكب، هو البحر جوداً والكرام مذائب، بسط اجنحة المعدلة والانصاف، ناشر اردية المرحة والاسعاف والى لواء السلطنة في الافاق، وارث سرير المملكة بالاستحقاق. الذي خصه الله سبحانه بغطام المنابع، وكتب له صحايف النصر بافلام الصفايح، وولاه مشارق الارض ومفاريها، وملكه ابعاد الافطار واقاربها، وجعل لقاة مطلع انوار السعادات، وبقاء منبع بحار الكرامات، ويامه غرر الشهور والاعوام ونكت الدهور والاعصار، وزمانه العصر الذي سبقت به البشرية وجاء بذكره الاثار وهو السلطان الاعظم الخاقان المعظم شمس الخلافة ظل الله في الوري بحر المكارم سلطان السلاطين من خمرت بزلال العدل طينة اذ كان آدم بن الماء والطين كهف الملوك ملاذ الخلق قاطبة غوث الانام غياث الحق والدين السلطان ابن السلطان ابوالمظفر بيردى بك خان خلد الله ايام سلطنة الباهره واعلى اعلام دولته القاهرة، فجعلت هذا الكتاب وسيلة الى الاستقلال بظلال رأفته والالتبا الى كرم ساحتها، فانها حرم الامن والامان، ونعيم العدل والاحسان ومقرس الحمد والافضل و معدس رجاء لامال، لازالت محفوفة باليمن والاقبال ومكثوفة بالعظمة والجلال بالنبى المختار وآله لاظهار.

Malum olduğu üzere Buharalı kadri allâme sadrüşşeria Abdullah bin Mes'ud Mahbubinin fıkıh ve usule dair yazdığı maruf eserin şerh ve haşiyesi olan (Telvih) i Sadeddin Mesud Hicretin 758 inci yılının 29 zilkade sinin pazarertesi günü ikmal etmiştir. Bu ikmal, (Azerbaycan) ın (Gence) civarındaki (Gülistan) kasabasında olmuştur [3].

Bu sıralarda (Azerbaycan)da İlhanilerin Anadolu hidivi, (Emir Çoban) ın oğlu (Emir Timur - Taş) ın oğlu (Melik Eşref) hükümet sürüyordu. Kendisi pek zalimdi. Zulmünden herkes kaçmıştı. Ka-

[3] Taşköprülü zade, Mevzuatülulum, cilt 1. Sahife 235.

çanlardan (kadı Muhyiddin), Altın Ordunun garbi Kıpçakda Gök Orduya hakim olan Batu şubesinden (Canibek Mahmud hanı) (Melik Eşref) aleyhine harekete getirdi

Esasen babası (Özbek Mehmed han) da iki defa İrana, İlhanilerden (Ebu Said Mehmed Bahadur Han) üzerine sefer etmişti [1] (Canibek han), (Melik Eşref) üzerine (Azerbaycan)a yürüdü, ordusunu bozup kendisini öldürdü. Başını (Tebriz) de bir camiin kapısına asdırdı.

«... Oğlu Birdi (Virdi) beği Azerbaycana vali koyub kendisi kayıttı. Kendi yurduna geldikten sonra hasta düştü. ... Han hastalıktan kurtulamayacağını anlayınca Azerbaycana adam gönderib oğlunu çağırıtı; fakat o daha gelmeden halini vahim görüb halkı topladı ve oğlu Birdi beğ hanı veliahd ilân etti. 758 de vefat etti...» [2].

Telvihin 758 yılının 29 Zilkadesinde bitirilüb (Canibek han) ın oğlu (Birdi bek han) a ithaf olmasına göre bu vefat bu yılın başlarında olsa gerek.

Demek oluyorki (Sadeddin Mesud), (Birdi bek Han) ı (Azerbaycan) da vali iken tanıdı. Onun da (Melik Eşref) in zulmünden bizar olduğu anlaşılıyor. Bunun içinde (Birdi beğ) in tahta çülusunun ilk aylarında bitirdiği (Telvih) i ona ithaf etmiştir.

Ne çareki (Birdi beğ) in de (Melik Eşref) in tuttuğu yolu takip ettiğini tarih bize şöyle anlatıyor:

«Birdi bey Han .— Tebrizden gelub Saraycıkda babasının yerine geçdi. Uç gün yas tuttular. Yasdan sonra Şehzadeler ve beyler Birdi biğ Hanı Padişah yaptılar. Bu Padişah zalim, fasik, içi kara, niyeti kötü bir insan idi. Devlet sade kendisine kalsın diye ne kadar kardaşları ve akrabaları varsa hepsini öldürdü. Ancak iki yıl Padişahlık idüb Hicri 762 yılında vefat itti. Sayın Han (Ba-

[1] Faslı seyyah (İbni Batuta): (Özbek) ve (Canibek) hanlarla (Gazi Orhan bey)in (Bursa) civarında hükümran olduğu yıllarda görüşmüştür. Gerek kendilerini, gerek zevcelerini, gerekse memleketlerle adât ve ananelerini anlata, anlata bitiremez.

Mehmed Şerif, İbni Batuta seyahatnamesi tercemesi. Cild 1. Sahife 370 ilâ 407.

[2] Profesör Doktor Rıza Nur'un, Ebülğazi Bahadur hanın, Şeceri'i Türk eserinin şivemize naklinden. Sahife: 181-182

tu han) Birdi beyle kesildi bitti. Hâlâ Özbeklerde meseldir: Nar (Deve) boynu Birdi beyde kesildi...» [1]

Şu vesile ile arz edelim ki:

Türk ve İslâm dünyasına hüküm etmiş olan (Timurhan) tarafından pek çok hörmet ve tazime nail olmuş bulunan allâme Sadeddin Mesud, meşhur olan Mutavvel (مطول) (Şerhi Telhisi Miftah) adlı eserini de kendilerini büyük Selçukilerden (Sultan Sencer) e nisbet eden (Herat) hükümdarı (Muizzüddin Hüseyin) e ithaf etmiştir. [2]

Ne garibdirki eserlerini ithaf ettiği bir Hükümdarın babası; Anadolu'da Selçukilerinin son devirlerinde bir çok Türkün ocağını söndüren İlhanilerin Anadolu hidivi (Emir Çoban) ın kafasını kesen (Gıyaseddin Kert) ve diğerinin ise yine (Emir Çoban) ın oğlu (Emir Timurtaş) ın oğlu (Melik Eşref) in başını kesen (Canı bey Han) dır.

(Sadeddin Mesud) un İlhanilere ve onların ümerasına kin beslediği anlaşılıyor.

[1] Profesör Doktor Rıza Nurun aynı çevirmesi S. 182

[2] Mutavvel'in mukaddimesindeki ithaf şöyledir:

لقد جمعت فيها الحسن كلها واحسنها الايمان واليمن والامس فشاهدت ان قد سطعت اوار العلم والهداية وخذت منيران الجهل والقوابة وطلت ظل الملك ممدوداً ولواء الشرع بالمر معقوداً وعادعود الاسلام الى روائه وآمن ورض الفضل الى مائه ونظم شمل الخلائق بعد الشنات ووصل حبيلهم عقيب البنات واستظل الانام بظلال العدل والاحسان وارتبعوا في رياض الامن والامان كل ذلك بميامن دولة سلطان الاسلام ظل الله على الانام مالك رقاب الامم خليفة الله في العالم ماحي بلاد اهل الايمان ماحي آثار الكفر والظلمة ناصر الشريعة القوية سالك الطريقة المستقيمة باسطمه ادا العدل والانصاف هادم اساس الجور والاعتساق والى لواء الولاية في الافاق مالك سرير الخلافة بالاستحقاق المجتهد في نصب سرادق الامن والامان المستقل بنص ان الله يأمر بالعدل والاحسان الخالص طويته في اعلاء كلمة الصادق نيته في احياينة رسول الله خليفة ملك الافاق سطوته والحق كان ممداء اية سلكا يحوم حول ذراه العالمون كآثر الحجج بيت الله معتكاً يحيي نسيم رضى منه الزمان وتم مكافم بلغني من سخطه هلكاً اطار صاعقة من نصله فبهالى السالك لواء الشرع قدسكاً وصادق الرشد منها كل معتسف قد كان في ظلمات النى منهمكاً قاندين صارقة بر العين مبتسماً والملك اقبل بالاقبال متمسكاً علا قاصب يدعو الورى ملكاً ورشياً فنجوا عيناً غمداً ملكاً وهو السلطان الغازى المجاهد في سبيل الله مقبض الحق والدنيا ولذني غياث الاسلام ومقبض المسلمين ابو الحسن محمد كرت لازك اقطار الارض مشرقة بانوار معدلة وانصاف الخيرات بوفرة سجانبر رأفته وهو الذي صرف عنان الغاية نحو حماية الاسلام وشيد بنيان الهداية ارماشرف على لانهدام وامطر على العالمين سحائب الافضل والانعام وجس من بينهم العالمين بمزيد الاشبال والاکرام اقامت في الرقاب له ايدى الاموات والناس الختام فقرأت الحمد الشاذى الخ . . .

OBRUKLAR

Obruk kelimesinin ma'nası - Jeoloji bakımından obruk - Konya ılıca ve gayzer kuyuları - Eski bir medeniyetin izleri - Obruk gölü ve Obruk silsilesi - Yanardağ krateri - Muhtelif jeoloğların düşüncülerinden çıkan mana - Jeolojiden tarihe - Bu rivayetin kıymeti - Obruktan istifade.

Yazan:

ZIYA ÇALIK

Anadolu yarım âdasının orta bölgesini teşkil eden ve vilâyet merkezinin adına izafe edilerek ânılan Konya 48.990 kilometro murabbai vüsatında en geniş vilayetlerimizden biridir.

Bu vasi' sahayı mutalea ederken, ona makar olan merkezin tarihi üstünde de bir nebzecek tevakkuf faydasız sayılmaz.

Konyanın teessüsünün Milattan evvelerine aid olduğu muhakkaktır. Fakat, arkeolojik tedkiklerin ilerlemesile mütevazin olarak Konya kuruluşunun mitolojik efsanelerle örölmüş olan ilk temel atıcıları hakkında ileride daha katıyetle malumat elde edileceği şübhesizdir.

Tarihin pek eski devirlerinde Etiler bu havalinin hakimi olmuşlardır. Eti eserlerini Konya dağlarında bol bol görüyoruz. Etilerden sonra Frygyalılar, Kimmerler, Lydyalılar, İranlılar, İskender, Séleukide'ler, Romalılar, Bizanslılar, Selçukiler, Karamanlılar, nihayet Osmanlı Türkleriyle Türkiye Cumhuriyeti Türklerine (ki bunlar devlet olmak itibarile ayrı, milliyet itibarile aynı Türklerdir) intikal eden Konya, tarihî büyük bir kıymet ve ehmiyeti haizdir.

Orta Anadoluyu cenube bağlayan — Külek geçidinin Ereğli (Heraklea = Cybistra) ve Karaman (Laranda) dan sonra en büyük durak yerinin Konya olması, coğrafi bakımından muhtelif istikametlerin tekatu' noktasında bulunması burasının tarihî simasını ve stratejik ehemmiyetini de tebarüz ettirebilir.

Fakat Konyanın asırlara tekaddüm eden varlığının yalnız işlek kervan yollarının üstünde bulunması, zengin topraklarının yetiştirme kabiliyeti ve savaş bakımından durumu ile değil, topraklarının göğsünde bulunan bir çok kıymetli cevherlerle de burada yaşamış kavimlere hayat menbaî olduğu bariz delillerle sabit olmuştur. Bu havza tarih ve arkeoloji bakımından ne kadar kıymetli ise arz tekevvünü bakımından da o kadar değerli ve tedkika layıktır.

Yalnız cedlerimizin iftihar veren, göğsü kabartan eserleriyle değil; iklimi preistorik devirlere aid bakiyeler, yurd için tükenmez servet menbaları olan madenler bu güzel vatan köşesinin eskiden olduğu gibi, bu gün de değerini en üstün bir dereceye yükseltmektedir.

Toros dağları üzerinde 1700,1800 râkımlarındaki yaylalarda, bellerde, vadi-

lerde öyle ender ve kıymeti bahri fosiller görülür ki Paleotolojik ve morfolojik araştırmalar için bitmez, tükenmez hazineler mahiyetindedir.

Modern teknikle yer yer tedkikler ilerledikçe ve arz teşekkülleri öğrenildikçe toprakların ihtiva ettiği çok zengin *mineral* [*] ler de varlığını maddi olarak belirtmektedir.

Bu araştırmalar geliştikçe kim bilir daha neler bulunacak ve bugün istidlâli surette bahs edebildiğimiz noktaların hakikî hüviyetleri meydana çıkacaktır. Bilfarz, çok yakın bir tarihte, tarihe bir tokat gibi çarpılmış zevksiz ve yersiz bir istilâ ile bir mahalle ve mezarlık olan, bugün Cumhuriyetin yarattığı inkılâbı mefkûre ile ağaçlandırılmış, temizlenmiş geniş bir park halinde meydana getirilen - haksız olarak Alâeddine izafe edilen - Eti tümülüsünün derinliklerinde kim bilir neler bulunacak ve İkonium diye ad verilen şehrin kuruluş sırdüğümüleri çözülecektir.

Yalnız burası değil, öyle ıssız yerlerde tesadüf edilen öyle harabeler vardır ki, bunların teessüsü hikmetide, hiç şüphe yok ki, anlaşılacaktır.

Konya, papirüs yapraklı, müzehhep cildli pir kitab gibidir. Onun her sahifesinde ve her safhasında başka bir kıymet gözüktür.

Step vasfını taşıyan bir sahanın yan başında - bir rüya gibi - çamlarla bezenmiş yerler, göze şaşkınlık verecek *falaise*'ler, bir dağ ardı fasılasile iklim tehavvülleri mevcuttur.

Sıra sıra dağlarında öyle esrarlı jeoloji devreleri görülür ki, bu tabiat kitabı her yaprağında bir zenginlik mecmuasıdır.

Konya vilayeti 31 - 35 tul ve 37-39 arz daireleri arasında bulunmasına rağmen çok mebzul tehavvülâtı muhtevidir. Bu tehavvülât ve tabiat zenginlikleri ise bir çok âlimlerin dikkat gözlerini üstünde temerküz ettirmekte gecikme-

ilim abideleri halinde irfan cihanına sunulmuştur.

Ainsworth, Anderson, Hamilton, Cl. Huart, w. Ramsay, E. Reclus, Von Moltke, Chaput, Tchihatcheff, W. Salomon-Kalvi, H.J. Yanke ve bunlara benzer bir çok âlimler bu sahalarda araştırmalar yapmışlardır.

Tabiatın çeşitli güzelliklerini taşıyan bu topraklar, beşeriyeti zengin sinesinde barındırmış ve beslemiş olduğu halde, ne yazık ki yine tabiatın aman bilmez icapları, kuraklık denilen periyodik susuz devrelerde, bire kırk veren bu topraklara bağlanan ve faydalananlara zaman zaman çok ıztırablı anlar geçirtmeyi de ihmal etmiyerek, verdiğini kıskanan bir hasis durumu gösteregelmiştir.

Kuraklığı giderecek teşebbüsatta bulunulamaz ve halkı göklerin boşluklarına bağlanarak oradan doğacak ümitle yaşatmaktan kurtarılamaz mı?

Saltanat devirlerinde üstünde işletilmeyen ve yahut çok az uğraşılan problemin halli, ancak her iyi şey gibi, Cumhuriyet devrinde kabil olmaktadır.

Meselâ, iki yüz kilometre gibi azametli bir tule malik bulunan Konya ovası bir stepmidir?

Hamilton 1835-1837 yıllarında bu havalide yaptığı seyahat hakkında yazılarında bunu kabul etmektedir. Fakat, bugün, sath teşekkülü bakımından bu telekkiye uğrayan araziye sulayacak ve kupkuru toprağı şenlendirecek mebzul kaynakların olduğu da müsbet duruma girmiştir.

Asırlardan beri süre gelen (Konya - kuraklık - su) problemi çok yakında halledilmeğe namzed işler kategorisindedir. Davanın halli için her suyun *rendement*'i *capacité*'si ölçülmüş bulunmaktadır.

Bu araştırmalar sırasında - obruk - harikaları da bir yer almış bulunmaktadır.

Konyada mevcut olan obrukların miş ve bunların muhassalası kıymetli

[*] Filiztat-ı ma'deniye, ham cevher

coğrafi vaziyeti ve *tectonique* tekevvünlerini, sayılarını zikretmeden önce - *obruk* kelimesinin manasını izah edeyim.

* *

Obruk - kelimesinin ma'nası:

Obruk , - *fosse* - çökük , oyulmuş yer manasınadır.

Samih Rifat - Tasrihi huruf kanunları ve tekellümün menşei - adlı kitabında (S - 58) bu kelimenin Tatarca - *Obmak* - kökünden geldiğini, oyulmak, çukur halinde açılmak manasını ifade ettiğini yazmaktadır.

Şemseddin Sami de - Kamusu Türkisinde - (C. I, S. 184) bu kelimenin *Obrumak* masdarından ve çağatayca - *Öprük* - den olduğunu, çukurlu, mücevvef, mukaariyeti anlattığını kaydetmiştir.

Hüseyin Kâzım Kadri ise, — Büyük Türk Lügatında - (C - I, S - 324) - *Obruk* - u Garp Türkçesi; çökük, oyuk, çukur, yayık, çukurlu ve inişli yer, engebelik (Düz olmayan arazi) anlamına olduğunu kaydetmiş, Buharalı Şeyh Süleyman da Lügati Çağatay - da *öprük* (C. I, S. 24) olarak aynı manaya almış, Ahmed Vefik Paşa da Lehcei Osmanide (C - I, S. 119) aynı şeyi zikretmiştir.

Fransızca Larousse du XX e siècle, de - (*fosse* - kelimesini , tabii veya suni suretde oyulmuş ve çukurlaşmış yer manasına (S. 574 - C. III); Diran Kelekyan - Kamusi Fransevi - sinde aynı kelimeyi çukur, oyulmuş ve gayri müstevi arz diye kaydetmektedir ve (eski kelime) olduğunu yazmaktadır.

Obruk, kelimesinin ne güzel ve canlı bir anlatış çeşnişi vardır. Gözün önünde oyulmuş ve çökmüş dairevi bir şekli diriltmektedir. Kelekyanın - eski - diye işaret ettiği bu kelime, bu havaliye sıra sıra dizilmiş olan bu nevi tabiat harikaları için her gün kullanılmakta ve hakiki bir varlık ifade etmektedir.

Jeoloji bakımından - Obruk:

Konyada geniş bir nısıf daire halinde sıralanan tabiatın birer harikası olan Obrukların tekevvün keyfiyetlerini tedkik

için Jeoloji bakımından muhtelif âlimleri dinleyelim:

Obruklar hakkında Profesör Hâmid Nafiz Pamir — *Dinamik jeoloji* kitabında:

"Suların bilhassa karstik mıntakalarda kalkerleri eritmesile, vukua gelen yer altı yıkılmaları satıhda çöküntüler husule getirir.

Orta Anadoluda - Obruk - tesmiye edilen geniş çukurlar bu çöküntülerden başka bir şey değildir.

Obruklar, ekseriya üfki Neojen kalkerlerle çevrili dairevi geniş münhatlardır. Sular bu çukurları doldurarak küçük göller vücuda getirmiştir."

Diye izah etmiştir.

Kiepert ve Werner haritalarında, von Moltkenin müşahedesine istinaden, Obruk nahiye merkezinde bulunan Obruğun "indifaî sebeblerle vücade gelmiş bir göl," olduğunu kaydetmiş olmalarından dolayı Profesör Pamir'in umumî suretde kayd ettiği malûmatı biraz daha izah etmek zarureti vardır.

Konyada birçok Jeolojik tedkikler yapmış olan beynelmil bir şöhreti haz Profesör Vilhelm Salamon - Kalvinin Obruklar hakkında yazdığı bir yazısından bazı parçaları nakl edelim :

"Bu Obruklar, şimdiye kadar fennî kitaplarda Volkanik kıraeter gibi gösterilmiştir.

Halbuki, bunlar kalkerli suhurun tahtelarz sulara kadar döküntülerinden başka bir şey değildir ve bundan dolayı göl gibi görülmektedir.

Apasaraycı Obruğu *Pliocene* ve ikincisi ise tatlı su kalki içersindedir. Her iki obrukda da su seviyesi Konya ovasından okadar aşağıdadırki, buralardan su çıkarmak çok bahalıya mal olur."

Dedikden sonra:

"Hiç birisinin aşağısında tahtelarz nehir cereyan etmediği muhakkaktır. Zira bulunan balıkların renkleri tabii olduğu gibi gözleri de normaldir. Tahtelarz cereyan halinde bulunan su-

larda yaşayan hayvanatın alâmetlerini taşımıyorlar."

Suretinde mutaleasını tesbit etmektedir.

Profesör Salamon - Kalviden başka Konya çevresinde tetkiklerde bulunmuş, bilhassa Beğşehir gölü ve sulama sahası hakkında kıymetli bir yazı yazmış olan İdroloğ Baryola'nın Obruklara dair bir yazısında:

"Yağmur ve yarıklardan nüfuz eden suların gayri kabili nüfuz bir tabakada yığılması neticesinde kimyevi jeolojik te'sirat tahtında bulunan çatı kemerinin aşınması ve bilâhare de tavanın birdenbire çöküvermesile hasıl olan boşlukdur."

Denilmektedir.

Obruklar hakkında daha esaslı tedkiklerde bulunan, lâğv edilen Su İşleri Bürosu jeoloğu İsviçreli Dr. Hugo Dünner:

"Genç *Tertiaire*'lerde ve daha ziyade üfki vaziyette tatlı su tabakasında dairevi *sédiment* tabaka yarıkları mevcut olabilir.

Bu yarıklar ekseriya su birikintilerini gösterir. Mesele, karst *phénomène* leridir. Yani, - Obruk - didiğimiz yarıklar, menfezler, huniler - *Doline* - ve çok eski *Corrosion* tezahürleridir .. Bunlar kalkerlerde ekseriya vaki' olurlar.

Killi tabakada hareket eden su kemirici olduğundan kalker tabakasını eritir. Onun yarıklarından, mesamelerinden akararak zeminin altında mağaralar, kovuklar, *layrintheler* dal, budaklar teşkil eder.

Bu aşınma ve inhilal faaliyetinin büyük mikyasa vukuu düşünülürse oyunun aşağıdan yukarıya doğru genişleyerek satha yakın bir yere kadar varabildiği kabul olunur ve üst tabakalar günün birinde bütün azametile çöker ve altındaki kemirilme işi meydana çıkar.

Obrukların ekserisi hemen böyle te-sekkül etmiştir."

Dedikten sonra fiziki - kimyevi kuv-

vetlerin, sureti umumiyede *exogene* kuvvetlerin rol oynadıklarını yazmıştır.

Konyada ilica ve gayzer kuyuları:

Konya topraklarının ihtiva ettiği *phénoménal* tabiat güzellikleri yalnız yukarıda zikredilenlerle kalmamaktadır.

Yalama veya münhanili hanki haritaya bakılırsa Cihanbeyli havalisinde Konya ve Haymana ovalarını çevreleyen sıra sıra dağlar gözükür. Zencir gibi uzayıp giden dağlar arasında - Boz dağ da vardır.

Bu dağların şimal yamaçlarında deniz yüzünden 980 m. yüksekliğinde geniş bir düzlüğe tesadüf edilir. Kıraç ve gühereçileli olan bu düzlüğün cenub istikametinde birbirinin yanında üç tepe sıralanmıştır.

Kara - Tepe, Sivri ve Çatal - Tepeler.

Bu tepelerin önünde serilmiş düzlükte takriben beş, altı kilometre mürabba bir mahalde uzaktan bakıldığı zaman indifaî manzara arz eden ve yanar dağ kraterlerini andıran tümseklikler gözükür.

Sayıları onbeşe varan bu obrukların bir kısmı tamamen zemine intibak etmiş, takriben 57 m. kutrunda su birikintileridir.

Fakat, mini mini birer gölcük gibi kızgın güneş altında koyu ve donuk renklerle duran bu suların diplerinin bulunmayacak derecede korkunç derinlikte olduğu ahali tarafından rivayet edilmektedir.

Bundan başka aynı vasfı taşıyan bir su birikintisi daha vardırki etrafında hafif bir bataklık yapmıştır. Halk tarafından - Ilca - adı verilen bir yerdir.

Tuz - Gölü = Tatta havzasında bulunan bu yerler cidden mühim bir hususiyet arzeder.

E. Reclus buraları için.

"Tuz gölünün garbında ovanın muhtelif yerleri bir çok tuzlu su birikintilerinden, bataklıklarından müteşekkil küçük göllerle bir takım tuzlu derecikler saçılmıştır. Bunlar, yazın tebehhuratla kurur. Kışın su ile dolar. Gölcüklerin

bir çoğu, ihtiva ettikleri emlâkin nev'i itibarile asıl Tuz Gölünden farklıdır.”

Diyerek göllerin yatağındaki mavim-tirak killerde aynı surette - klorodyom-karışmış acı - mağnezi - emlâhı bulunduğunu ve toprağın hamur kıvamında ve yürüyüşü işkâl edecek derecede mukavemsiz bir toprak olduğunu da yazmaktadır.

Reclusun işaret ettiği sahada bulunan bu ılıca ve obruklar, diğer obrok-lara benzememekle beraber hususiyetleri ve havalinin susuzluğuna, civarında müsbit ve münhat arazi bulunmasına binaen buralardan ufki sondajlarla su alınması müstebid sayılamaz.

Bu obruk neveleri hakkında müşahedelerime istinaden yazdığım ve neşrettiğim yazıları burda tekrarlamakla bu nevi tabiat harikalarını daha ziyade tebarüz ettireceğimi ummakdayım. (Ekekon - Konya - 2 Şubat 1938 S. 131-534

“Obruk ve Ilıca Cihanbeylinin 14 klm. cenubi şarkisinde, Bozdağın şimal versanındadır.

Obruklar uzaktan bakıldığı zaman indifai birer teşekkül sanılacak derecede kratere benzerler. Fakat, yakından tedkik edilince bunların Karatepenin tekevvinde zamanında mağmanın tazyığı ile kalkerlerin yukarıya doğru katlanarak tehassül ettiği anlaşılır.

Bu şekilde olan müdevver yarıklar bakıldığı zaman bir yanardağ fuhesini andırır.

İlk gezimiz esnasında işittiklerimiz cidden üstünde durulacak bir mevzu teşkil ediyordu. Rivayetlere nazaran bu kuyular bir kaç yüzer metre ile ölçülecek derecede uçsuz, bucaksız derinliklerdi.

Halbuki arazi profiline göre bazı relief'ler istisna edildiği takdirde böyle azim suyun ufki sondajla daha münhat bir yere akıtılması kabildi.

Bunun öğrenilmesi için ise etüd yapılması ve uçsuz sanılan derinliklerin ölçülmesi, arazi vaziyetinin öğrenilmesi

ve su alındığı surette yerine gelecek su miktarının anlaşılması lazımdı.”

Diye kayıt ettikten sonra hakiki vaziyetin öğrenilmest için yapılan işler şu surette yazılmıştı.

“Etüd için yapılan şunlardı:

- A) Derinliği öğrenmek için iskandil
- B) Limnimetro konulması
- C) Suyun tahliyesi
- D) Klorasyon

En fenni şartlara tevfikan yapılan iskandillerde kuyuların 8 : 18 m. arasında tehavvül ettiği anlaşılacak yüzlerce metre derinliğin yersiz birer iddia olduğu tehakkuk etmiştir.

Bilhassa *autopompe*' ile yapılan tahliye ameliyesile bu çukurların birbirleriyle irtibat derecesi tedkik edildi.”

Gündelik gazete sütununda verilmeyen bazı tafsilât ve erkamı da buraya eklemeyi zait telakki etmem :

“ I numero verilen va ilıcanın yanında bulunan obrokun cesameti: su sathı 48 m. mürabba; üç sondaj noktasında derinliği, ortada 18 m.

Corrosion icabatı çıkıntılarla çukurlar nazarı itibara alınmamak şartıyla su miktarı 864 m. mük'abı

Su seviyesi. 47 santimetro indirilmiş, yani 22.5 ton su alınmıştır. 90 dakikalık bir intizardan sonra suyun 0.01 m. yükseldiği tesbit olunmuştur ki bu da bilhisab 480 litre, yani dakikada 5 . 3 litre su geldiğine delâlet eder.

Bundan başka daha uzun fasılalarla yapılan iki tecrübe suyun aynı derecede olmak üzere dakikada beş litre arttığını göstermiştir.”

Bu tafsilâtı kaydedtikden sonra şunu da ilâve etmek isterim ki limnimetrik tedkikatla *fluorescène*' le boyama ameliyesi de bu obruklar arasında bir irtibat olmadığını ve bunların müstakillen teşekkül etmiş münferid kuyular olduğunu anlatmıştır.

Yukarıları dar olan kuyuların dahili kısımları oyuk olduğu görülüyor. İstiraden kayd etmek isterim ki, halkın de-

rinlik iddiası bir takım vekayie müstebittir. Bir zamanlar yolunu şaşırarak bir araba obruğa yuvarlanmış ve bir daha çıkmamıştır. Bundan başka koyun yıkanan bir adam obruğa düşmüş ve gaip olmuştur. Bu alâmetler derinlik hakkında bir iddia serdine hak kazandırır.

Biz tahliye neticesi gördük ki, bu gayet tapü bir hadisedir

Obrukların dar ağızlarına mukabil dahili kısımlarının çok geniş ve girintili olmaları, sukuta mukabil suud esnasında düşenin bu girintilere takılmasını intac edebilir. Düşen bir daha çıkmaz olur.

Bu obrukların suları hakkında yapılan kimyevî tahlil neticesinde suda hamızı kibriti ma, kibritiyet, amonyak ve kirecin fazla bulunduğu ve kirli kuyu suları evsafında olduğu da anlaşıldı.

Bu çeşit obrukların *eruption* icabatı olarak *hydrothermal* eserler bırakmış, arzyüzüne kadar çıkamayan magma kütleleri yarı yolda kalmış ve kendi tebehüratını ve sıcak sularını kaplıca halinde kalker teşekküllerini kemirerek dışarı atmış ve obrok dedikleri muntazam *dôme* vaziyetinde olan bu harikalar tehaddüs etmiştir.

Bu seri obruklar hakkında mütahasıs Dr. Dünner şöyle diyor: “Bu obruklar volkanik tabiattadır. Bunlar daima lav kütleleri civarında *trachyte*, andésite, *dacite* şeklinde bulunurlar. Bunlar Dolin çöküntüleri değildir. Muntazam ve kubbe-*dôme*-halindeki şekilleri, tepelerinde su ile zenginleşmiş boğazları *eruption*'la sıkı sıkı alâkaları bulunduğunu gösterir. Bu sınıftan obruklar eski gayzerler sırasına konulmalıdır.

Azim kaynar halindeki buharla su kütleleri, *sediment* kalker tabakalarını yarmış ve birbirini takib eden *eruption*lardan gelen sular gayzer kanallarına hücum etmiştir. Cihanbeyli obrukları bu kabildendir.”

Dr. Dünnerin bu mütalaasının haki-

kata tamamen tetabuk ettiği hakkında maddi delili, Karatepenin varlığıdır.

Kalkerlerden teşekkül eden Boz - dağ önünde ve Obruk sahasının dört beş kilometre cenubunda yerden fıskırup şahlanmış olan Karatepe indifai taşlarile derhal kendini göstermekte ve bu eski gayzerlerin sırrını, tekevvin sebebini belgelemektedir.

Bu Obruklardan bahs ederken - Tan gazetesinde (30 Ağustos 1937) bu hususda neşredilmiş yazımın bir parçasını da mevzu ile alâkası bakımından ilâve etmek isterim.

Eski bir medeniyetin izleri:

“Anadoluda yaptığım etüd gezilerinde şahid olduğum bir nokta, her su yanında kurulmuş bir köy görmektir. Fakat, sular çekilince, civardaki varlığın da yavaş yavaş çevrelerden çekilüb gitdiği anlaşılmaktadır.

Obruklarda yaptığım tedkikatda da bu netice vazihan görüldü. Ilıca denilen Obruğun biri Şimalde, diğeri Cenubda iki hark Ilıcaya kadar gitmektedir. Ilıca-dan itibaren toprak bir kanaldan sonra taş bir hark, suyu bir kilometre kadar ileriye götürmektedir.

Cenubdaki hark ise tümülüs halini almış tepenin ta ortasına girmekte ve Ilıcaya nazaran mürtefi bulunmaktadır.

Höyük ile Ilıca arasında bu harkın bu gün katıyyen bir faidesi yoktur. Fakat, tepeye çıkıldığı zaman tümülüs sanılan yerin mükemmel Obruk *facies*'ini havi, dolmuş bir yer olduğu görülmektedir.

Dimek oluyorki, çevrede oturan insanlar bu gayzerden aldıkları suyu diğere vermede ve iki suyu birleşdirek sulama işlerinde kullanmakta imişler.

Şimdi hiç bir hayat nişanesi taşımayan bu yerlerde bir harabeye tesadüf edilmemekle beraber - Karadağda - bir çok Eti eserleriyle karşılanılmaktadır. Yapılmış olan taş kanalın bu günkü manzarası cidden garibdir. Sudaki mevaddı kimyeviye masnu' olan taş arkı yek-

pare ve mütehaccir bir şekle ifrağ etmiştir. Obruklar köşesi, yalnız garib tekevünü bakımından değil, eski bir medeniyetin bakıyelerini saklaması itibarıyla da cidden dikkat gözünü çekecek bir yerdir.,

Bu yazılardan da anlaşılıyor ki, bu çevrede şimdi intifa bulmuş, bu sahada asırlarca önce mükemmel bir su tesisatı bulunuyormuş.

Gayzerlerin kesilmesi, belki de Zivarik çevresinde işletirilmiş simli kurşun madeni cevherinin tükenmesidir ki buralarını ıssız çöl haline getirmiştir.

Bu topraklar, bu gün de verimsiz değildir. Arazinin salpetrik olması, nebata da fazla tuz vermektedir. Bu civar iyi hasılat veren zengin koyun sürülerine mer'a olmaktadır.

Sıcak bir göneş altında erimiş asfalt benzeyen bu sahada yaptığım bir tecrübeye topraklarında müdhiş bir emicilik hassası olduğunu gördüm.

Dakikada on bir litre su veren İlica suyunun kanaldan sonra ufacak bir köstebek deliğinde saatlarca aktığı halde bir damla eser bırakmadığını gördüm. Bu da isbat eder ki, Havzada, volkanik faaliyet esnasında kalker sahrelerinde büyük yarıklar ve faille'lar vardır. Jeoloji bakımından bu çevre cidden istifadeli bir mevzudur.

Şunu da kaydetmek isterim ki 937 yılında Konyada Vali bulunan Cemal Bardakcının teşebbüsile yapılmış olan bu etüd, mahiyetleri asırlarca meçhul kalmış Obrukların ilmi kıymetini ve tekevünü sırlarını meydana çıkarmıştır. İlica suyunda hafif kükürt vardır.

Yine mahalli rivayete göre kışın İlica civarı kar tutmazmış. Fakat bu noktada, izam edilecek mahiyette telâkki edilemez. Derin tabakalardan gelen sular, harici bürümete nazaran sıcak olduğundan soğukla mücadelesi ve karı eritmesi tabiidir.

Yukarıda kaydettiğimiz noktalar Obruk zencirinin birinci bölümünü

teşkil edenlerin esası Obruklarla tekevün noktasından alâkaları olmadığını izaha kâfi gelir.

Daha aşağıda yazacağım gibi, bütün bu Jeolojik hareketlere sebebiyet veren Karapınardaki volkanla Karadağın teşekkülü olduğu, kuvvetle tahmin edilebilir.

Obruk gölü ve Obruk silsilesi:

Müşahedelere atfen yazdığım bir makalede (Konya - Ekekon - 8 Şubat 1938 - S - 136: 534) Obruk gölünü şu suretle tesbit etmişdim:

"Şimdi Obrukla karşı karşıya bulunuyorum. Su yüzünde kutru üç yüz elli: dört yüz metre, toprak seviyesine göre elli metre derinliğinde bir çukur tasavvur ediniz.

Bu elli metroluk yan duvarları marnlı ve mermerleşmiş kalkerlerle tabakalaşmış, yalnız gölün sahilini teşkil eden kısımlarda *sédimentaire* teşekkülât nebatatın yetişmesine yardım etmiş. Toprağı çok olan yerlerde cüzi kıyı var. Bu kenarlarda sazlar bitmiş, fakat yarım metre ötesinde simsiyah bir boşluk ve derinlik.. Tekarrübümüzü his eden su yılanları kıvrıla kıvrıla kaçub gidiyorlar.

Önümüzde koca bir göl var. Fakat, bu gölün sularını elli metre yükseğe çıkarmak en mühim işlerden birini teşkil etmektedir. Bir rivayete nazaran göl derinliği 175 m. olarak tesbit edilmiş.

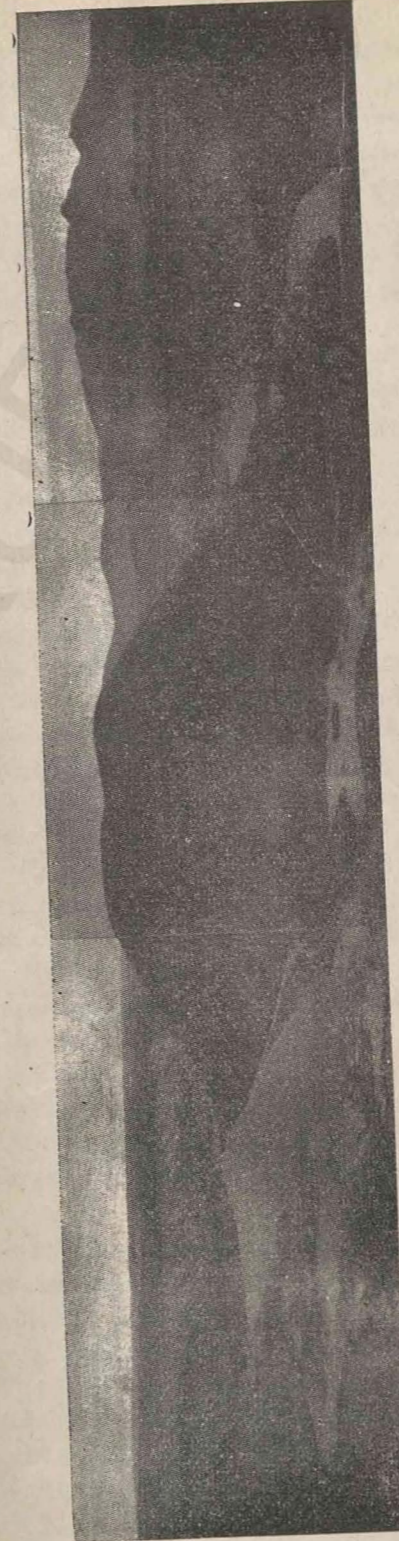
Fakat, bu da bize katî bir fikir vermeyecek. Aceba bu gölün suyunu kalker yarıklarından toplanan bir yatak takviye etmeyormu?

Büyük bir *probleme* ki, bunun diğer Obruklar gibi hakiki hüviyetinin tesbiti müyesser olacaktır.

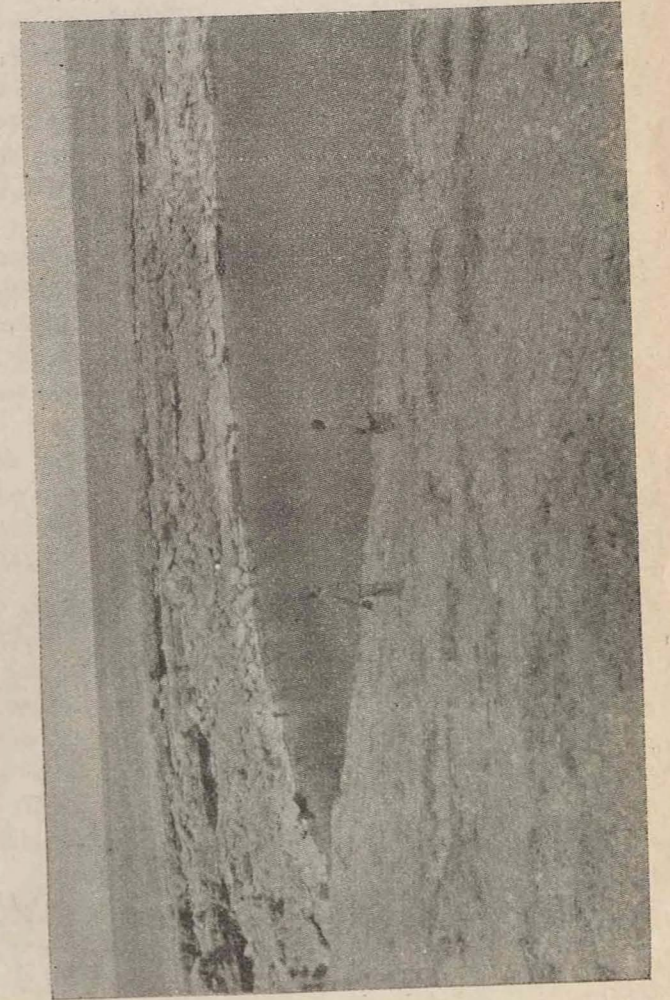
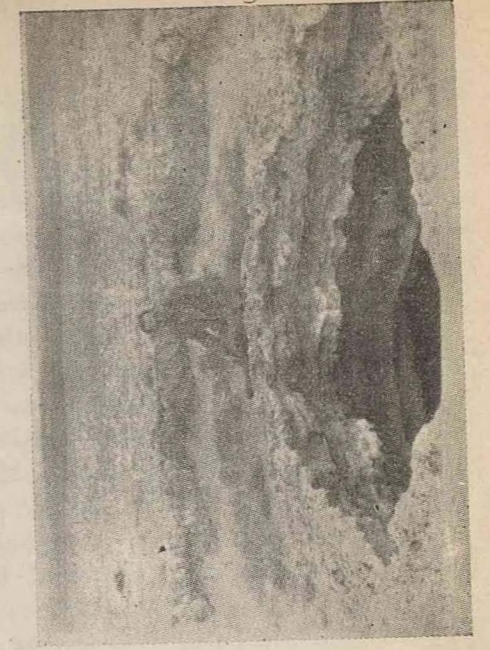
Obruk hakikaten görülecek bir tabiat mucizesidir.,

Obruk gölünün üst tarafında hemen kayaların üstüne bina edilmiş güzel kemerleri havi Selçukilerden kalma bir han harabesi vardır.

Bozdağın hep Şimal versanını ta-

Sağdan itibaren: 1 Karapınar'da Krater
2 Apa - Sarayı obruğu (Çumra)
3 Eski gayzer kuyuları (Cihanbeyli)

kip ederek geniş iltivali araziden geçilüp gidiliyor. Buralarda serab - fadomorgana fiziki hadiselerine bol bol tesadüf edilir.

Bu havalide yaylalar mevcuttur. Kızboğan, Portak yaylalarının biraz aşagısında birinci Obrukdan daha geniş bir diğerine tesadüf olunur.

Bu Obrukun, adına - Kuru Deniz - diyorlar. Su seviyesine nazaran derinliği yüz metreden fazladır.

Dümdüz bir sahada giderken dimdik bir duvar gibi kesilen ve uçurumlaşan Obruk çukurları bu havaliyi bilemeyen yolcular için çok mühim bir tehlike teşkil edeceği şüphesizdir.

Kurudeniz - obrukunun sulari içilebilir olduğundan kenarlarında sürüler birikiyor. Kuru Denizin bir adı da - Sel Denizi - dir.

Tepeden bakıldığı zaman şen geçilerin cevval oynaşmaları, koyunların ağır hareketleri o kadar minyatürleşerek görülüyor ki, koyu indigo renginde göl kenarında beyaz ve canlı noktalar şaheser bir tablo intibai veriyor.

Bu Obruk çevreleyen taşlar da yine kalkerdir. Aynı tabii hadisenin burada da cereyan ettiğini tahmin müşkil olmaz.

Bu Obruklardan sonra aynı Obruk teşekkülâtına malik, fakat dolmuş bir Obruk vardır.

Obruk sahasının Jeoloji vaziyeti *paléozoïque* teşekkülât arasında şist ve serpantinler sahası ve bunların çevresi de *tertiaire* tabakattan müteşekkildir.

Avren ve Hacı Ali yaylasından geçilerek Gene köyüne varıldığı zaman burasını ihata eden dağlarda arazi teşekkülünün değiştiği görülür. Burası volkanikdir. Geneden sonra Bacanak köyü ve Yavşan çukuru yaylasından sonra arazide mütemadi bir iltiva gözükür. Geniş tebaşiri bir sahaya müteakip uzaklarda Karapınar meşhud olur.

Karapınar (Hyde), Konyaya 102 K. M. mesafede 33° tul, 37° arz dereceleri arasında, Deniz yüzünden 1020 M. irtifa-

dadır. Konyaya nazaran 7 M. daha aşagıdadır. Kazanın büyüklüğü 2758 M. murabbai genişliğindedir.

Karapınar düz ve vasi bir ovanın üstündedir. Etrafı müteaddid dağlarla kaplanmıştır. Fakat, bu dağlar daha çok Jeolojik devrelerde hasıl olan harikulâde manzaralı yerlerdir.

Bu indifâi teşekkülenden bir kısmı toprak üstünde çıktığı gibi bir çokları da toprak altında kalmıştır.

Kara - Pinardan dört, beş kilo metro uzaklaşıkca volkanik hadiselerin güzel misalleri görülüyor. Sim siyah indifâi taşlar yerden fıskırmıştır. Bunların üzerinde ise henüz topraklaşmamış teressübat mevcuttur. Görülenler, o kadar güzel nümunelerdir ki, jeoloji ile tevehhül edenler için bu çevre hakikaten istifade bahşidir.

Karapınarın fevkalâdeliğinden biri de, sönmuş bir yanar dag kraterini sine-sinde saklamasıdır.

Yanardag krateri:

Memleha denilen tuz gölünün ortasında âdâcık gibi bir tümsek vardır. Göl yüzüne göre seviyesi 75: 80 M. yüksek. Ova sathından takriben 50 M. kadar meyilli bir yokuşdan indikden sonra harikulade bir manzara ile karşılaşılır.

Bu adacığın etrafı, diğer obruklarda olduğu gibi kalker tabuler *tabulaire* dir. Alt zeminde bu adaya ulaşan bir yol varki, volkan bu dar dil ile karaya bağlanmış bir şibih cezireye benzeyor.

Adanın etrafını saran sularda sığlık kadar derinlik de var. Ada uzakdan bakılınca hörgüçlü bir hecin devesine benziyor. Üzeri yem yeşil bir örtü ile örtülmüş bir hecin devesi.

Volkanın harici kısmı uzakdan düz gibi görüldüğü halde yetmiş beş derecelik bir meyl mevcuttur. Yamaçları teşkil eden yeşillik, devrelerin mürurile biriken topraklarda biten otlardır. Fakat, bu düzlük yalnız çok sathidir. Bütün tepe, volkanın faaliyet zamanında çıkardığı indifâi küllerden teşekkül etmiştir.

Tepenin üst tarafı içeriye doğru çöktür. Bu muka'ariyetin yüz metro kadar olduğu söyleniyorsa da içinde barınan kurdlar olduğundan ve biz de hazırlıksız gelmiş olduğumuzdan çok derinliğe inilemedi.

Kraterin üzerinden etrafa bakılınca manzaranın haşmeti daha ziyade canlanıyor. Magma bu düz sathın muhtelif yerlerinden yokariya doğru fişkırmış, bunlarda mebzulen bazalt, andezitler teşkil etmiştir.

Hiç şüphe yok ki, kül ve yeşillik tabakasının altında sim siyah taşlar vardır.

Birinci *évenement* devresinde çıkan ve soğuyan mağmadan, lavlardan sonra ikinci bir hücum daha olmuş, fakat bu feveranın ilk safhasında baca kurumu gibi yokariya fırlayan bu dağı meydana getirmiştir.

Karapınar, bir jeoloji mütehasısı için üstünde uzun uzun durulacak bir mevzudur.

Karapınar, kraterinin tekevvünü ile obrukların münasebetdar olup olmadığını tedkik etmek çok ehemiyetli bir ihtisâs işidir.

Memlehanın bir kilometre kadar şimalinde aci göl denilen bir obruk daha vardır ki bu da diğer obruklara müşabihdir. Yalnız bu obruğun suyu içilememektedir.

Fennî bir tedkik yapmadan yalnız rivayete atfen söyleyim ki, bu obruk yılda bir defa sularında bir kaynaşma hasil olur ve adeta buhar halını almış. Bu rivayetin tahkiki çok istifade bahş olabilir.

Eger gayzerlerde olduğu gibi bil-farz bir deponun uzuu zamanla dolub boşalması gibi bir hadisei arziye ise, bu kategorideki obrukların da tekevvün esrarı çözülmüş olur.

Karapınar, gerek sönmüş volkanı, gerek aci gölü itibarile jeoloji bakımından tedkika değer bir mevzudur.

Daha yukarlarında profesör Salamon-

Kalvinin yazısında bahse mevzu olan obruk da Çumra dahilinde bulunmaktadır.

İşte, Konya vilâyeti dahilinde mühim birer tabiat harikası olan bu obruklar bu suretle dizilmiş ve sıralanmış bulunmaktadır.

Muhtelif jeologların düşüncülerinden çıkan mâna ?

Muhtelif âlim ve mütehasısların obruk tekevvünü hakkında noktai nazarlarını yazdım. Bunlar, toprak altında toplanan suların kimyevi tesirâtı ile tavan kapağının kemirilmesi obrukların meydana geldiğini söylemektedirler.

Fakat, bu kapağı yıkan su aceba dâimimidir? Bu dâva henüz halledilememiştir.

300 : 400 m. kutrunda olan bir gölün tebehhurâtı da o nisbette. Obrukları muhat olan tabuler kalker mesamelerinden sızan suların da bunları besliyeceği şüphesiz ise de uzun süren kuraklık zamanlarında bu menbaların kuruyacağı ve tebehhurat ile su seviyelerinin alçalacağı tabiidir. Halbuki, obrukların su sathı dâima aynı irtifai muhafaza etmektedir.

Şimdi kendi kendimize sorabiliriz. Çok muhterem üstad Pamirin dediği gibi bunların su dolu çukurlar olduğunu kabul edersek yağmursuz ve kurak zamanlarda bunlar neden kurumuyorlar?

Profesör Salamon - Kalvinin noktai nazarına göre, yani ceryan eden su olmadığını kabul edersek, bu su nereden doluyor?

Bilhassa kalkerlı sahada su ziyâ muhakkaktır. Obruk seviyesini aynı yükseklikte tuttuğuna göre zayıfın telâfi edildiği de muhakkaktır. Profesörün işaret etmiş olduğu balık - hususunda da bir nebze tevekkuf icabeder.

Karanlıkta yaşayan balıkların teşek-kül şartları esasen onları su üstüne çıkarmaz. Nitekim okyanusların derinliklerinde yaşayan balıkların teneffüs cihazlarına nazaran su sathına çıkamadıkları, hatta bogaziçinde bile muhte-

lif balıkların muhtelif derinliklerde âvlandığı gibi . .

Hiç bir balığın üç metro derinlikde bir lüfer, yüz metro aşağıda da istavid âvlandığı işidilmemiştir.

İkinci bir nokta da, aceba ta obruğun ortasına gidilerek en derin yeri ölçülmüş ve bu mesahadan sonra balık tecribesi yapılmışdır, bilmeyorum. Şu muhakkak ki, obrukları tağdiye eden, yer altından şarıl şarıl akan bir nehir değildir. Fakat obrukların kendilerine mahsus suları vardır.

Bazılarında suların acı ve içilmez olması kâin oldukları muhitin tabiatına tetabuk etmekden başka bir şey değildir.

Nitekim, E. Reclus "Stepler havzasında cenuba ve garbe doğru imtidad eyleyen göllerin yatagında ki mavimtırak killer de klorsodyoma karışmış âci mağnesi emlahile meşbu' bir haldedir. Acı ve tuzlu göllerin yekdiğerine olan mücavereti buralara akub gelen suların muhtelif emlâhi havi tabakalardan geçerek oraların emlâhi aynı bir yere nakletmiş olmasından ileri geliyor ki, bu hal, kapalı havzalarda daima vukua gelir." diyor.

Değil yalnız bu havzada, ovanın bir çok yerlerinde üç dört metro derinlikde acı suya, fakat on metroluk bir kil tabakası geçildikten sonra hafif *pression*'lu tatlı soya tesadüf edilmekte olduğu görülmüştür. Kara - Pınar - Yarma arasında dağların iltivalarına göre bu tabaka 40:70 M. arasında tehavvül etmekte olduğu açılmış kuyulardan anlaşılmalıdır.

Bu keyfiyet de yine obruk suları için bir cereyanın mevcudiyetini isbata yaracak delillerdendir.

Fakat, ne noktai nazar olursa olsun, obruk teşekkülünün hakiki kemmiyet ve keyfiyetini öğrenmek için, Cihan beyli gayzer kuyularında tatbik edilen usulle ölçülmesi ve tedkik edilmesi zarureti mevcuttur.

Eğer bu obruklar, mütemadi cere-

yanlı suları havi ise, bunların ucuz muharrik kuvvetlerle toprak yüzüne çıkarılması müşkil olmaz.

Kuvvetle ümidvarım ki, yakın zamanda bu obruklar da hakiki hüviyetlerini maddî delillerle göstererek susuz topraklarımıza yardımcı kaynak vazifesi görürler.

Jeolojiden tarihe

Obruklar hakkındaki yazıma son vermeden önce bunlara dair eskiden mevcut olan telâkki ve mülâhazanın mahiyetini de tebarüz etdirmeği istedim.

-Luğati tarihiye ve coğrafiye - adlı eserde (Mehmed Rifat - 1299 - S. 24) şu garip satırları gördüm.

"Obruk - Diyarı Rumda bir mahallin ismidir. Ebubekri Herevinin ifadesine göre burası gayet acı, İslâm ve hristiyan tarafından müştereken ziyaret olunur bir mahal imiş. Mumaileyh: ben dahi gittim ve bir dağ eteğinde vaki hisar kapısından içeri girip yer altından giderek vasi bir mahalle çıktım. Orada bir göl ve etrafında çiftçi haneleri ve bir mescid, bir kilise, müteaddid mağaralar ve derununda adam iskeletleri vardı ve kimisinin vücudunda mızrak ve kılıç yarası, kimisinin noksan âzası görünüyordu ve bazısı duvara dayanmış ayak üzeri durur ve bazısı oturur ve kadın çocuğuna meme verir, oturan çocuğun ayaklarında hina his olunur.

Meğer Rumlar bunları kendilerinden itikad ederler, Müslümanlar Ömer zamanında gazilerden zannederler ve cümlelerin sabran [*] vefat ettiklerine zahib olurlar.,,

Şeklinde mütaleayi zikreden muharir kendi fikirlerini ilâve ederek dimektedirki:

"mahalli mezkûrün hareketi arz ve volkan sebeble batmış olduğu anlaşılıyorsa da nerede olduğu bilinemiyor. Vakıa, Konya-Aksaray arasında (Esbkeşan) nahiyesinde Obruk namında bir karye ve bu karye civarında bir göl ve asari atika varsa da böyle mağara ve iskelet-

ler olduğu işidilmemiştir. Maamafih mururızamanla sed ve gaib olduğu da müsteb'ad değildir.,,

Suretinde Obruğu tavsif etmiştir.

— Kamusül-a'lam — da (C. I, s. 587) Lugati tarihiyeden alarak Ebubekri Herevinin mutaleasını yazdıktan sonra :

“Bu tafsilâtın bir masaldan ibaret olduğuna şüphe yoksa da her halde Anadolu'da bu isimde veya buna karib bir namda asariatika ve mumyaları havi mağaraları çok bir mahal olsa gerektir.

Konya Vilâyetinin Esbkeşan nahiyesinde bu namda bir karye olup civarında bir göl ve bazı asariatika varsa da mumyaları malûm değildir., Diye yazılmaktadır.

Bu rivayetin kıymeti:

Büyük Âlim Şemseddin Saminin masal olarak naklettiği yazılar hakkında tam bir itminan ve itikadla iştirakde tenni göstermek icab eder zannındayım. Filhal Obrukları birer birer ziyaret etdim. Esasen işaret edilen şekilde tekévün etmediklerinden dolayı bu yazıların aynı şey olmadığı şüphesizdir.

Bununla beraber Ermenekde Marapolis denilen bir yer vardır ki mescid ve kiliseleri istisna edilmek şartile top-rak seviyesinden yüz metre aşağıda muazzam kubbeleri havi muhteşem bir *labyrinth*'dir.

Eserin bizanten olmasına rağmen, civardaki Eti eserlerine bakılırsa ilk önce bir su ceryanile oyulan bu yer altı sarayının genişletilmesinde Eti eli hâkim olduğuna şüphe edilemez.

[*] Yani: maktulen.— N. F. B.

Marapolis de bir harikadır. Vasıtasız insanların kayaları nasıl deldikleri, kubbeler meydana getirdikleri cidden görülecek bir şeydir. Başlangıçta yazdığım gibi, istikbalde yetişecek Türk âlimleri bütün bu sırların hakikatlerini meydana çıkaracaklarına şüphe edilemez.

Obrukdan istifade

Obrukların buldukları sahalara nazaran uğrak geçidlerde olmamasından dolayı bir çoklarımızca meçhul bulunduğu şüphesizdir.

Halbuki, bunlar öyle harikalardır ki sularından istifade edemezsek bile turizm noktasından faydalanmalıyız.

Başka bir yazımda turizm bakımından Konyanın güzelliklerini tebarüz ettirmeye çalışacağımdan obruk harikalarının bir benzerinin daha geçen sene Amerika'da hadis olduğunu yazmak isterim.

938 İllüstrit Zeitung, Birleşik Amerikada bir çiftcinin tarlasında ve bir gece içinde elli metre kutrunda ve on metre cıdarlara malik muazzam bir obruk hasıl olduğunu yazmaktadır.

Konya obruklarını yazdım. Başka nelerde olduğu hakkında malûmatım yoktur. Muhterem âlim ve müdekkiklerimiz bu hususda bizleri tenvir etmeleri mühim ilmî bir işin hallini kolaylaştırır. Başlangıçta arzettiğim gibi “Obruk,, yazım bir salâhiyet vesikası değil, bir müşahede mahsulüdür.

Bu muazzam davanın halli, yüksek bir ilim meselesi olduğuna hiç şüphe edilmemelidir.

MUHTELİF ĞARB ESERLERİNE NAZARAN

KONYA

Muktetif ve Mütercimi

NACİ FİKRET BAŞTAK

Encyclopédie de l'İslam'dan :

K O N Y A

(Kadim İkonyom = [Iconium] Küçük Asiyanın bir şehri olup Bağdad demiryol hattı üzerinde bulunmaktadır. Gayrimezru' bir ovada bulunan bu şehir kendi ismindeki vilâyetin merkezidir. Sathı bahirden irtifai 1533 metredir. Nufusu: 39300 ü müslüman, 1500 ü rum, 3000 i ermeni, 50 si protestan, 150 si katolik olmak üzere cenan yekûn 44000 dir. Sokakları geniş, fakat kaldırımsızdır. Bazı hususi binalarla umûmî mebani müstesna olmak üzere evleri yağrulmuş topraktan yapılmıştır. 44 Camii, 147 mescidi, 5 kütüphanesi, 42 medresesi, 1 rum kilisesi, 1 ermeni kilisesi, 68 mektebi, 7 kârbansarayı (han), 8 hamamı vardır. Mahsulatı: Buğday, Arpa, Mısır, Pamuk, Ankara yünü denilen yün, güherçile ve tütün (Devlet fabrikalarında) dir. Kadim Rum Selçukilerinin payitahti olup onlardan bir takım âbideler kalmıştır. Birinci Alaeddin Keykubad tarafından sur ile çevrilmiş olup bu surun taşları yeni mebani inşasında kullanılmıştır. Bununla beraber Texier ve Moltke surun 108 kulesinin mevcud olduğu zamana yetiş-

mişlerdi. Selçukilerin sarayının ve iç kalesinin harabeleri vardır (610-1213-4) Alaeddin camii 616 (1219-20) da birinci İzzeddin Keykâvus tarafından başlanılıp 617 (1220-1) de ikmal edilmiş ve Mehmed bin Khavlan isminde Şamlı bir mimar tarafından vücade getirilmiştir. Bu cami, zamanı inşa itibarile kendisine tekaddüm eden ve birinci Gıyasüddin Keyhusrevin, Yusuf bin Abdülgaffar isminde bir mimar tarafından vücade ketirilmiş olan türbesini ve siyah ağaçdan mamul olup arabesk tarzında oymaları olan ve 550 tarihinde an asıl Ahlatlı bir sanatkâr tarafından nakr edilmiş bulunan bir menberi ihtiva etmektedir. Çinili tezyinatı olan Karatay medresesi (649-1251-2); İnce minareli dinilen medrse ki bunun minaresi ahiren bir zelzele ile yıkılmıştır; 673 (1274) de vefat etmiş olan Şeyh Sadreddinin türbesi; 684 (1285) de vefat eden ve üçüncü Gıyaseddin Keyhüsrevin veziri olmuş olan Sahib Ata dinmekle maruf Fahreddin Alinin ve Şemseddini Tebrizinin türbeleri vardır. 640 (1242-3) de inşa edilmiş olan Sırçalı Medrse ile Karaman Oğulları sülalesi zamanında vücade getirilmiş bazı âbideler zikre şayandır. Celâl-

eddini Rumi ile Mevleviye tarikatı diniyesinden zamnı hazıra kadar olan bütün ahlâfının kabirlerini ihtiva eden Türbe vardır ki bunun kubbesi sekiz vecihli bir eham şeklinde olup mai çinili tuğlarla setr olunmuştur. Romalıları eid asarı atikanın bakayası eski Bedestanda cemedilmiştir; Frigyalılara nisbet edilen ve Hititlere aid olması muhtemel bulunan ârslanlar vardır. Garp cihetinde ki Dağların eteğinde bulunup bir takım bağçeleri ve tenezzüh ve gezinti yerlerini ihtiva eden Meram'ın kaynaklarından çıkan kireçli su küplerde dinlendirilerek islâh edilir.

Almanya imparatoru *Frédéric Barbe-rousse İkinci Kılıç Arslan*ın zamanı hükümetinde (18 - 26 Mayıs 1190) bu şehirde bir hafta ikamet etti ve onbeş gün sonra (Göksu = *Calycadnus*) nün dalğaları içinde nâbedid oldu. *Mehmed Ali paşanın* oğlu *İbrahim paşa* burada (21 Kânûnt evvel 1832) de Osmanlılara galebe çaldı.

Bu şehirde Kamerüddin isminde bir nevi kaysı vardır ki bundan, Şamda olduğu gibi, aynı isimde bir hamır yapılır. Yerliler tarafından «bağ çiçeği» denilen bir nevi mavi çiçek derileri maviye boyamakda kullanılır.

Bibliografi: Yakut, Mu'cem, Wüstenfeld éd. IV, 204; Hacı Halife, Cihannüma, S: 615; Ali Cevad, Coğrafiya luğatı, S: 643; Sami bey, Kamusül a'lâm, V, 3781; İbni Batuta Rihle, II 281; Texier, Asie Mineure 1882, Paris, p. 661. V. Cuinet: Turquie d'Asie, I, 818; Cl. Huart, Konia, la ville des Derviches tourneurs (Paris, 1897) p. 132 et s. 158, 169, 183 (dessins et photographies); Fr. Sarre: Reise in Kleinasien (Berlin, 1896) p. 28 et s. et pl. XVI-XXX (photographies)

Cl. Huart

* *

- Bazı tashihler ve izahlar -

Konya, « Anadolu demir yolu » nun müntehası ve « Bağdad demir yolu » nun mebdei itibar edilmiş idi.

§ Konya gayri mezru' bir ovada değildir, onun, üzerinde bulunduğu ovanın

kuvvei inbatiyesi yolunda olduğu gibi pek uzak sahalara kadar da mezru'dur. Fakat Başara Kavağından gelen suyu şarka ve şimale doğru çok uzaklaşmadığından buralardaki ekinler yalnız yağmur ile yetişmekte ve mahsul vermektedir. Maamafih epeyce bir zamandanberi Beyşehir Gölünden kanal vasıtasile gelen su Konya kazasının cenup ve şark cihetinde büyük bir sahayı irva ve iska etmekte bulunmuştur.

§ Konyanın sathı bahirden irtifai 1027 metredir.

§ Mubadeleden evvel Konya şehrindeki Rumların mikdarı, Ermenilerinkinden her halde bir misli kadar daha fazla idi. *Huart* bu ibsaî malûmatı *Cuinet* den almışdır, fakat benim meşhudatım bunun hilâfınadır.

§ Konyanın sokakları kaldırımsız değildir, heman hepsi de kaldırımlı idi; fakat şehir dümdüz bir ova üzerinde bulunduğu için kışın eriyen karların kolayca akamayan suları kaldırım taşlarının altında ve aralarındaki çamırların yüze çıkmasını intac eder ve bundan dolayı sokaklar çok çamırlı olurdu.

§ İnce minare zelzeleden değil, 1317 senesi Mayısının çok yağmur yağmakta olan 19 uncu günü akşamı, o semt ahali cami-den çıkmakta iken, düşen bir yıldırım darbesile yıkılmıştır. (1 Haziran 1901)

§ Eski Yunanlılar ve Romalılar devrine aid asar Eski Bedestanda depo edilmiştir. Bu Bedestan şimdiki Sanatlar Mektebinin bulunduğu sahayı temamilen işgal eden üzerleri künbedli bir takım eski binalar idi ki kapılarında da o zamanlara mahsus cesim demir kilitler görülürdü. Bunların içrisine asıl eski silâhlar depo edilmiş ve bu meyanda asarı atika da vazolunmuşdu. Bu Bedestan 1316 (1900) senesine kadar paydar olmuş ve o sene, o vakit vali bulunan Avlonyalı merhum Ferid Paşa tarafından yıktırılarak yerine Mektebi Sanayi inşa ettirilmiş ve Bedestenden çıkarılan asarı âtika da o vakit ki Mektebi İdadi bağçesinin Musalla bağlarına giden yolun medhalindeki, köşesine yaptırılan küçük bir binaya

nakledilmişdi; Muahharen 1924 senesinde bu binaya bunun kadar diğer bir bina daha ilâve olunmuş ve çok geçmeksizin bu binalar Liseye bırakılarak âsarı âtika Mevlâna dergâhının hücrelerine naklolunmuştur

§ Gerek Konya şehridne ve gerek mülhakatında tesadüf olunan arslan heykellerinin büyük bir kısmı Frigyalılara, bir kısmı da Hititlere aittir. Maamafih bizzat Selçukilerin de arslan heykelleri i'mal ettirmiş olmaları müsteb'ad değildir. Arslanın Hititler ve Frigyalıların dinlerinde büyük bir mevki' ve ehemmiyeti vardı.

§ Merhum vali Ferit Paşanın Çayır bağından su getirtmesine kadar Konyalıların içtikleri sular şu üç menşe'dendi;

1 — Kadızade çeşmeleri denilen ve Konya sularının en çok kısmını teşkil eden sular. Bunlar, Konyanın beş, altı saat kadar şimali garbisinde bulunan (Başara Kavağı) isimdeki köyden gelen çayın suyu ile derenin muhtelif noktalarından kaynararak buna iltihak eden diğer sular (Bey ve Mukbil pınarları) müteşekkildi. Bunların bir kısmı Derede ve Meram'da muhtelif tarhlara ayrılarak bağları, bağçeleri sulamak üzere dağılıp yayılır, bir büyük kısmı da (Şehir Irmağı) namı altında istasyona yakın (Havzan nam mahaldeki (Taksim) binasına kadar gelerek orada Konyanın muhtelif semtlerindeki çeşmelerine ayrılırdı. Bu (Taksim) binasını Selçukilerden birinci

Alâüddin Keykubad inşa ettirmişdi, ve üzerinde kitabesi vardı. İşte Konya çeşmelerinin en çoğunun suyu bu menşe'dendi.

2 — *Loras* dağının şarki eteklerinde ve (*Tutlu kırtı*) denilen mahalde kaynarup (*Tutlu suyu*) denmekle maruf olan sudur; Fakat bunun mikdarı çok olmadığı için pek mahdud bazı çeşmeler bundan istifade edebilmişlerdi; Mevlâna Türbesinin içerisindeki şadırvanın, bizim Babı Aksaray mahallesinin şark cihetindeki (Saatci) çeşmesinin ve galiba Semsî Tebrizinin ve (Piri paşa) tekkesinin suları Tutlu suyundandı.

3 — Kuyular.. İşte kireçli olan sular bu kuyuların suları idi, yoksa çayların ve menbaların suları asla kireçli değildi. Yağmur yağıp da seller geldiği ve binaenaleyh çay suyu içilemeyecek derecede çamırlandığı zaman halk ya Tutlu suyu akan çeşmelere veyahut da suyunun kireci az olmakla maruf olan bazı kuyulara hücum ederler, sırtlarında testilerle oralardan su celbederlerdi. Şerefeddin camiinin garp cihetindeki bir medresenin bağçesindeki kuyu ile Mahkeme Hamamının garbindeki bir medresede bulunan diğer bir kuyu sularının tatlılığı ile meşhurlardı. Yaz mevsiminde sık sık seller gelerek halkın suca zahmet çekmesi bir takım büyük küpleri sular ile doldurarak suyu bunlar içerisinde durultmak, yani berraklaştırmak itiyadına yol açmıştı. Ferit paşa tarafından Çayır Bağı suyunun getirilmesi bu sıkıntılara ve bu âdetlere nihayet vermişti.

İLİM VE SİYASET

Yazan:

ZİYAEDDİN FAHİRİ

İstanbul gazeteler şu haberi veriyorlar:
— «On altıncı asırda Mimar Sinan'ın yaptığı saray kısmı ve sarayın harem dairesi bu günlerde yıkılacaktır.»

Aynı gazeteler, iki seneden beri, Memleketin tarihçi, âsarı atıkacı, mimar olan şahsiyetlerinin imzalarını taşıyan makaleler neşrettiler. Cumhuriyet Türkiye'sinde böyle bir yıkma teşebbüsünün ilme olduğu kadar millî tarihe karşı da bir nankörlük olacağı söylendi. Bir aralık (neşriyat) nedense durdu. Şimdi birdenbire ortaya çıkan mes'ele yokardaki haber ile kapanmış oluyor.

Burada, meslek ve vazife hüdudunu geçecek her hangi bir mütalaa da bulunmak istemeyiz; ancak her Türk vatandaşının hakkı olan düşünmek hakkını kullanarak bir kaç noktaya işaret edeceğiz.

1 — İçlerinde bir kaç Mebus olan ve bir iki senedenberi İbrahim Paşa sarayının tarihi, bedii ve mimari kıymeti hakkında neşriyatda bulunanlar neden susdular? Eger yaptıkları neşriyat, samimi olarak inanılmış objektif kanaatları ihtiva ediyorsa bu ilmi kanaatların, bilhassa balta ve kazmanın - işin içine gireceği sıralarda tekrar ortaya atılması lâzım değil midir? yoksa bu neşriyatın sahipleri «ilm» i «siyaset» e tabi bir şeymi addediyorlar? Bu takdirde kendi neşriyatlarında sembollaşan ilim, sersemletici bir tokat yemiştir. Biz aynı zamanda ilim Türkiye'si olan yeni Türkiye'de böyle bir tokatdan çok acı duyuyor, hele vaktile bu eserlerin yıkılmaması için yazılar

neşreden bazı muharrir ve gazetelerin, sanki patagonyada imiş gibi, susmalarından büsbütün müteessir oluyoruz.

2 — İlimin siyaset tarafından mat edilmesi, siyasi karakter taşıyan işlerde kabul edilebilir. Meselâ ırkçılığın manasızlığını ileri süren bir ilmi tezin Almanyada susturulması pek manasız görünmez. Fakat eski bir sarayın tarihi mahiyetini isbat eden salâhiyetdarlara karşı gelmekte hiç bir siyasi fayda, hiç bir hükümet hikmeti yoktur. Yoksa «hükümet hikmeti» ni temsil edenler, ilim erbabının iddiasının doğru olmadığını ve güzel bir adliye sarayının lüzumunu kabul etmediklerini mi ileri sürüyorlar? Eger böyle ise, iddialarını kabul ettiremeyen ve aynı zamanda Türk Meclisinde azalık yapan bir kısım ilim adamlarımızın ilminden ve ilme imanlarından şüphe etmek lâzımdır.

3 — Fakat bu takdirde de, eski eserler ve abideler olu bir şehrin yine abidelerle dolu bir mıntakasında modern, belki kübik bir adliye sarayının bulunması, şehircilik ile, şehir estetiği ile ne derece uyuşabilir? Sultan Ahmed camii karşısında ve Ayasofya yanında böyle bir yigirminci asır yapısı, belki ancak züppe bir Amerikalıyı memnun eder. Fakat Amerikalı bile, artık kültürleşmiş, «ham» lıktan çıkmış, «has» olmuştur. Diğer taraftan İstanbulda başka bir yer yokmuş gibi Koca Sinan'ın yıkılan eserinin yerine belki yeni bir Türk Sinan'ının ikinci bir eser kuracağını akla gelir. Fakat yigirminci asır, ne Avrupada, ne de tabiatle bizde Sinan yetiştirecek bir asır değildir. Böyle olduğu için dir ki bütün dünya geçen asırların eserlerini, mal bulmuş mağribi gibi, benimsemektedir.

İşte kaydetmek istediğimiz noktalardan

bir kaç. Temenni ettiğimiz şey, kendi millî beniliğini ifade ettiği memleketin bir kaç mütehasşısınca iddia edilen bir eserin, yine o ser sahibi halk tarafından balta ve kazma ile yıkılması hadisesi karşısında Türkü ve Türkiye'yi kaseden acı hükümlerin bilhassa Türkiye içinde verilmemesi, virilirse bu hükmün hiç değilse kulaklarımıza gelmemesidir. Diğer taraftan kazmanın bu günlerde ortadan kaldıracağı mimari eserlerin tarihi ve millî mahiyeti hakkında iki seneden beri mutalea serdeden kalem sahiplerinin ve bu mutaleaları neşreden gazetelerin şimdi susmaları, hiç bir alâka ve teessür nişanesi göstermemeleri de ayrıca kaydedilmeğe değer [1] Yoksa siyasetin ve hükümet kuvvetinin karıştığı yerde ilmin susması lüzumunu telkin eden şarkvari bir «hikmet - Sagesse», nin emrini tabi oluyorlar? Her hangi surette olursa olsun ben hadisenin, üzerinde durulmağa değer bir ehemmiyet arz ettiği kanaatindeyim.

Z. Fahri

* * *

Yukarıdaki yazıların elimize geldiği esnada Doktor Osman Şevki Uludağ da Konyada bulunuyordu ve bizden şu satırların da makalenin sonuna ilâvesini rica etti.

Eskiden kalma bir söz vardır: Kılıçlar çekilince kalemler susar, derlerdi. Bizde kazmalar işlemeye başlayınca söylemenin didinme olduğunu düşündük: kuvvetimizi israf etmemek için Osmanlı Türkiye'si ta-

[1] Bu arada Mimar Sedat beğın «Cumhuriyet», de neşrettiği feryadnamenin hakkını vermediği unutmamalıdır.

rihinde çok iyi ve çok kötü hatıralar saklayan At Meydanı sarayının tarihin göğsüne nasıl göçdüğünü tesbit etmekle kaldık. Z. Fahri arkadaşım (Balta ve kazmanın işin içine girdiği sıralarda tekrar ortaya atılmamız) lâzım geldiği fikrindedirler. Çok âlâ bilirlenki yerinde söylenmeyen sözler ancak söyleyenin çenesini yorar. Yıkılmakta olan At Meydanındaki binanın (İbrahim Paşa sarayı) olduğunu ve bunun tarihdeki yerinin ehemmiyetini söyleyenler arasında ben de vardım. O da buna işaret ediyor ve balta ve kazmanın işin içine gireceği sırada tekrar ortaya atılmadığımızdan şikâyet ediyor. Bizi iyi tanıyan kıymetli arkadaşım ilim ile siyaset karşılaşınca bizim ilmi feda ettiğimize dair verdiği hükmün doğru olmadığını söyleyebiliriz. Anlarız ki şehirleri imar ederken tarihi yıkmamak hakkında icabeden yerlerden söylediğimiz sözleri sayın arkadaşımız işitmemiş, okumamışlardır. Harcın ve malın yükselttiği duvarların üstüne iki yüz kazma birden üşünce ilmin yapacağı şey tarih abidesinin tarihe göçüşünü eksiksiz olarak tesbit etmekten ibaret kalırdı. Bizde onu yapıyoruz

Mimar Ali, Sinan ve Mehmed Ağanın, içinde tarih yaşayan büyük abidelerinin enkazı üstünde yeniden yükselecek olan binanın modern veya kübik üslûbda bulunacağı endişesine ve böyle bir yapının ancak züppeleri memnun edeceği fikrine elbette ben muhatab değilim. Fakat yeni yapılacak olan bina kübik veya modern olmasa dahi mimarının klâsik eserlerimizi tamir ederken gösterdiği zihniyet göz önüne getirilirse Sultan Ahmed camii karşısında ne biçim bir kütle yükseleceği tahmin olunabilir.

Anadoluda Coğrafi Keşfiyat

Vivien de Saint - Martin

in

«Histoire des découvertes géographiques en Asie Mineure» isimli eserinden

Çeviren:

NACİ FİKRET BAŞTAK

[Baş tarafları bundan evvelki sayılardadır]

Kendisinden Türkiyede kârvansarayların tarzı inşası ve kervanların intizam ve inzibatı hakkında biraz malûmat almaksızın *Tavernier* yi terketmiyelim: Bu, onun seyahatlarında, üzerinde dikkatini hasseten tesbit ettiği iki nokta olduğu gibi bu hususta bizim de vazih bir fikir edinmemiz itibarile haizi ehemmiyettir. Seyyahımız şöyle söylüyor: «Kervansaraylar, şarklıların müsafirhaneleridir. [1], Yalnız bizimkilerden çok farklıdır ve bizimkilerdeki esbabı istirahat ve temizlik de onlarda yoktur. Bunlar, hemen hemen manastırlar gibi murabba' bir şekilde bina olunmuşlardır, ve ber mutad yalnız bir kattan ibarettirler; bunların iki katlısını görmek pek nadirdir. Büyük bir kapıdan havluya girilir; ve diğer üç cihetten her birinin ortasında: Karşıda, sağda ve solda birer divanhane = *salle* yahut birer koğuş, birer büyük oda vardır ki bunlar

[1] Kârvansaray = *Caravanseraî* İranilerden alınmış bir kelimedir, Türkçesi han = *khan* dır.

(*Adr. Duprè. Voyages en Perse, t. 1, p. 3*)

yolculardan en itibarlı olanlar içindir. Bu divanhane yanına mütaaddid küçük odalar bulunup bunlar da bu zevatın tek başlarına çekilip istirahat etmelerine mahsustur. Bu odalar, istihkâm siperleri tarzında, havlunun boyunca dizilmişler ve iki yahut üç kadem yükseklikte bulunmuşlardır; ve ahırlar da bunların arkasına bitişiktir, ve çok defa bunlarda da vaziyet odalardakinin aynidir. Bu ahırlarda, her atın başönünde bir yuva (batma, yemlik) ile bir küçük pençere yapılı; her pençere bir odaya mukabildir, ki her yolcu bunlardan atına nasıl bakıldığını göre bilir. Bu yuvalardan her birinde iki, üç adam otura bilir, ve işte uşaklar yemeklerini ber mutad burarlarda yerler.

«İki türlü kervansaray vardır. Bir kısmının varidatı vardır, ki bunlarda yolcular, bizim hastahanelerde olduğu gibi, meccanen kabul olunur. Diğerleri böyle değildir, ve bunlarda yenilen şeylerin bedelleri virilir. Birinci neviden olanlar yalnız Budin = *Bude* den İstanbula kadar olan sahada görülür ve bu türlü kervansaraylar inşası ancak Padişahın validesi ile hemşirelerine veyahut hristiyanlara

karşı yapılan üç muharebede bulunmuş olan Vezir ve Paşalara mahsustur. Bermutad hayrat olarak inşa edilmiş olan bu nevi kârvansaraylarda yolculara lâyiki vechile ve namuskârâne bir surette yiyecek verilir, ve bunlar giderlerken hancıya yalnız teşekkür edip keselerinden bir şey vermezler. Fakat İstanbuldan İrana kadar olan sahadaki kârvansarayların asla varidatı yoktur, ve buralarda size çıplak odalardan başka bir şey verilmez. Şiltinizi ve yemek pişirmek için icap eden kapları tedarik etmek size aittir, ve ya hancıdan veya oraya civar köylerden gelen köylülerden, oldukça ucuz bir fiatla, kuzu, tavuk, tereyağı ve mevsime göre meyva satın alırsınız. Orada atlar için arpa ve saman da bulunur; köylerde kârvansarayların odaları kirası olarak hiç bir şey verilmez. Şehirlerde verilir; fakat verilen pek az bir şeydir. Bermutad kârvanlar şehirlere asla girmezler, çünkü şehirler okadar adam ve atı istiab edemezler, ve oralarda yüz atlıdan fazlası rahat rahat beytütet edemez. Muvasaletden itibaren, zengin ve fakir her kesin bir oda almağa hakkı vardır; zira bu mahallerde insanların rutbe ve mevkiine asla itibar edilmez. Bazañ, gerek nezaketen ve gerek menfaat ilcasile, bir küçük çerçi bir büyük tacire terki mevki' eder; fakat bir adamı işgal ettiği odadan çıkarmağa müsaade edilmemiştir. Gece olunca, hancı kapıyı kapadır ve her şeyden mes'uldür, ve daima kervansarayın etrafında nöbetçi olarak birisi bulunur. [1]

[1] *Bousbeke: [Itinera Constantinopolitanum et Amasianum, p. 29, édit. 1581]* isimli eserinde kervansarayları tasvir ediyor ki bu da *Tavernier* nin kine yaklaştırılabilir: «Kârvansaraylar bu memlekette (Rumelide) pek meşhurdur. Bunlar geniş olmaktan daha ziyade uzun bir takım binalar olup ortalarında, yükleri indirmek, develeri, katırları ve arabaları yerleştirmek için, bir havlı vardır. Bu havlının etrafında, aşağı yukarı üç kadem irtifanda ve dahilen binanın çevre divarına muttasıl bir korkuluk vardır. Bu korkuluğun sathı düzdür ve genişliği dört kademe varabilir. Türklerin yatakları işte oradadır. Yemeklerini de orada yaparlar (zira yukarıda zikri geçen çevre divarının dibinde bir takım ocaklar vücade getirilmiştir): Bu adamlar develerin-

«Türkiyede ve İranda muhtelif suretlerle seyahat edilebilir, ya kârvanla, ya on, on iki adam bir arada, veyahut yalnız bir klavuzun delâletile. Bunlardan en emniyetlisi bir kârvana iltihak etmektir; Fakat bu surette seyahat daha uzun olur, çünkü bunlar ve bilhassa deve kârvanları ağır yürürler. Zira evveli emirde şunu nazarı dikkate almak lâzımdırki eşyayı ticariyeye aid yanlarında hiç bir yükleri olmayıp yalnız paraları bulunan on, on iki kişilik bir kafiye, atlı kervanların iki günde ve deve kârvanlarının dört günde kat'ettikleri mesafeyi bir günde alırlar.

«Kârvanlar da, bir çok ticaret eşyasından mürekkep büyük kafiyeleler gibi, muayyen zamanlarda ve muayyen mahallerde toplanırlar, çünkü, içinden geçecekleri, kısmı âzami çok ıssız bir halde bulunan memleketlerde ekseriya büyük çeteler halinde dolaşan eşkiyaya karşı kendilerini müdafaa edebilecek bir halde bulunmak için bu suretle hareket etmek icabeder. Bu tacirler içlerinden birini reis olarak intihab ederler ki ona «kârvan başı» denilir, ve bu adam yürüyüşü tanzim, günleri tayin eder ve, kârvanın ileri gelenleriyle birlikde, yolda vukua gelebilen niza' ve ihtilafları hall ve fasl eder...

«İki türlü kârvan vardır. Bunlardan birisi deve kârvanıdır ki en mutad olanlar bunlardır, çünkü bu en az masraflı bir

den yahut atlarından yalnız bu korkuluk ile ayrılmışlardır, ve bu hayvanlar, başları ve boyunları korkuluğun hizasını geçecek surette onun dibine bağlanmışlardır. İşte bu suretle sahiplerinin refakatinde kalan bu hayvanlar onlar yemek yerken veyahut ısınırken onların ellerinden bazan bir ekmek parçası, bazan bir meyva veyahut büsbütün başka bir şey alırlar. Seyyahlar da yataklarını aynı korkuluğun karşısına yaparlar. Evvelâ, halı gibi, yamçaları sererler ki bunlar bu suretle serildiklerinde bütün egeri kaplarlar; bu halının üzerine yağmurluklarını koyarlar. Egerleri de onlara yastık hizmetini görür. Gündüz sırtlarında taşıdıkları kürklü elbise de geceleyin yorgan vazifesini ifa eder. Ve süse müteallik tekellüfat ve tesannüat kaydından vareste olarak kendilerini uykuya teslim ederler. Bu işde gizli kapaklı hiç bir şey yoktur, her şey her kesin gözü önünde vuku' bulur, meğerki gece karauluğunun sakladığı şeyler ola.»

vasıtai nakliedir, çünkü develer pek az masraf yapar ve bunlardan bazıları ise üç atın ve bazıları ise dört, beş atın taşıyacağı yükü taşıyabilirler. Fakat bu deve kârvanlarında at ve katırlar da vardır ki bunları tacirler kendi şahısları için satın alırlar. Yalnız atlardan mürekkebe kârvanlar da vardır...

«Şarkda, günleri merhalelere, konaklara göre ta'yin ve tahdid etmek adettir, gerek bir kârvanla yörünsün ve gerek yalnızca seyahat edilsin. Fakat bu «gün»ler hep birbirine müsavi değildir; bunlar bazan altı saatlik bir yörüüş müddetinden, bazan da on, on iki saattten ibarettir. Bu konakların müddetini tayin eden şey, her tarfda bulunmayan, suyun mevcudiyet ve ademi mevcudiyetidir. Her zaman kârvan gündüzden ziyade gece yürür: Yazın harareten kaçındığı için; diğer mevsimlerde de konaklanılacak olan mahalle aydınlıkta yetişmek için...»

Tavernier nin küçük Asiyaya yaptığı ilk ve son seyahatlerini bir birinden ayıran otuz üç senelik fasıla zaman içinde yani 1631 den 1664 e kadar diğer birçok seyyahlar bu yarım adanın muhtelif noktalarına temas etmişler ve buna dair olan seyahatnamelerini neşr eylemişlerdir. Bunların en ehemmiyetlisi *Oxford* üniversite sinin *astronomie* profesörü olan ve meşahiri ulemadan bulunan *John Greaves* dir ki, ilk defa olarak ve doğrudan doğruya icra ettiği tedkikat ve müşahedat ile, eski *Byzance* in arz daire sinin tayininde *Ptolémée* tarafından ileri sürülüb uzun zamanlar kabul ve tasdik edilmiş ve hatta arab coğrafyonu tarafından tashih olunmak şöyle dursun şayani hayret bir surette büyütülmüş olan bir hatanın farkına varmış ve tashih etmiştir. *Greaves* bu ehemmiyetli müşahede ve tarassudu 1638 senesinde icra etmiş ve ancak pek çok zaman sonra yani 1683 de neşr olunabilmiştir. *Greaves* 1638 ve 1639 senelerini tahsis ettiği Şark seyahatlerinde her nekadar Küçük Asiyanın hususî surette hiç bir parçasını ziyaret etmiş değil ise de onun seyahati yarım adanın coğrafi tarihinde daha az ehemmiyetli bir mevki işgal etmez; çünkü

o, bu yarım adanın, *Eratosthènes* in usule aid hatalarile şayani hayret bir surette tahrif olunmuş ve *Hipparque* ve *Ptolémée* taraflarından da böylece yanlış bir surette kabul ve tasdik olunmuş olan, heyetteki hakikî mevkiini esaslı bir nokta üzerinde ıslah ve tashih ediyordu. İşte *Armagh* piskoposu meşhur *Usserius* (*James Usher*) e gönderdiği bir mektuptadır ki *Greaves* in bu tarassudu kayd ve işaret olunmuştur. Bu tarassud, bakırdan mamul ve dört kadem nısıf kutrunda bir *sextant* aletile icra edilmiş ve ona netice olarak 41°, 6' [yani 41 derece 6 dakika] vermiştir. Her ne kadar halâ 5' [yani beş dakika] ya yakın fazla göstermek gibi bir hata ile malûl ise de bu netice, diğer tashihlere yol açmak için kâfi derecede hakikate yaklaşıyordu; *Greaves* bunun kıymet ve ehemmiyetini evvelden sezmişti; diyor ki: «Coğrafyanın tashihi için mühim bir usul olacak olan bu tarassudun en mühim neticesi olarak şu cihet meydana çıkacaktır ki Karadeniz Boğazına = *Bosphore de Thrace* ve Karadeniz = *Pont - Euxin* e hemhüdud olan Avrupa ve Asiya aksamının bütün haritalarının ve hatta çok daha uzak yerlerinkilerin tashih olunmaları ve binnetice Küçük Asiya şehirlerinin kısmı azamının mevkileri *Ptolémée* de gösterildiklerinden iki derece ve Arab coğrafyonunda gösterildiklerinden dört derece belki daha fazla cenuba götürülmek lâzım gelmektedir.» [1]

[1] *An Account of the Latitude of Constantinople, dans les Philosophical transactions de 1685 vol. XV, p. 1298 M. Thomas Smith* bu takririn tabından iki sene evvel, *Greaves* in, kendisinde bulunan ve henüz tabedilmemiş olan mektubuna atfen, *Société Royale* a bu hususta malûmat vermiş ve kendi tarassudatına istinaden fazla olarak orada oldukça ehemmiyetli bir tashih yapmıştır, yani *Greaves* tarafından verilmiş olan rakamı 8' [dakika] kadar daha küçültmüştür. *Smith* in 1669 da İstanbulda bulunduğu arz derecesi 40°, 58' [yani 40 derece 58 dakika] idi. Daha sahih aletlerle mücehhez ve hisabat ve tashihat için daha ciddi ve doğru cedvellerin muavenetine mazhar olan zamanımız rasadlarının bu hususta buldukları rakam ise 41°, 0' 16" [yani 41 derece, sıfır dakika, 16 saniye] dir; şu halde *Greaves* in rakamı 5', 44"

Bununla beraber, İstanbulun arz derecesinde yaptığı bu mühim tashihin yanında *Greaves*'in mektubu, Asiya sahilinin berikinden daha az ehemmiyetli olmayan bir noktasının: Rados = *Rhodes* şehrinin arzının ta'yininde o kadar kuvvetli bir hata arz etmektedir ki bunun takdiri güçtür. Malumdur ki *Ptolémée* adanın başlıca üç şehrini: Rados = *Rhodes*, *Lindos* ve *Ialysos*'u, sanki bunlar hakikati halde olduğu gibi heman heman cenupdan şimale doğru değil, fakat şarkdan garbe doğru uzanmış gibi hep aynı 36 ıncı arz derecesi üzerine koyuyordu. Arab coğrafyonu, Rados adasının arzı olmak üzere, daha sarıh ve vazih bir surette tayin etmeksizin, 37 (derece) 40 (dakika) rakamını veriyorlardı. Hakikat şudur ki 36 ıncı dairei mütevaziye, birkaç dakikalık bir fark ile, adanın cenubî burununun arz derecesidir, ve münthai şimalinde bulunan Rados şehri isi 36 derece 26 dakika, 53 saniyededir. Halbuki *Greaves*, Rados şehrinin sur'u altında, *Gemma Frisius*'un bakırdan mamul ve on dört parmak nısıf kutrunda bulunan *usturlab* aletile 37 derece 50 dakika bulduğunu söylüyor! Ve bu ne bir «sehvi kalem» dir, ne de bir «mürettip hatası» dir; zira *Greaves* şunuda ilâve ediyor: «Tayin ettiğim bu arz derecesi, aynı isimdeki adanın şimali şarki sahilinde kâin olan *Rhodes* şehrine aittir; görülüyor ki bu, *Ptolemee*'nin kinden daha ziyade Arablarınki ile tevafuk etmektedir, ve bunu nasıl mazur göstermeli bilmeyorum» Bir buçuk dereceye yakın bu azim hata, hakkıla düşünülürse tarassud veyahut hesap esnasında vukua gelmiş olan bir dalgınlığa atfolunabilirki bu bile bir heyet profesöründe daha az hayretle karşılanacak bir şey değildir; fakat bu meydana hiç şüphesiz şunun da farkına varılmıştırki *Greaves* in müsveddelerini tekrar gözden geçirmeğe ve onları neşretmek için bir intizam dahiline koymaya vakit bulup

[yani beş dakika, 44 saniye] fazla göstermek suretile hata ediyordu. *Smith* in rakamı ise mâkûs istikametde yani 2 dakika, 16 saniye eksik gösteriyordu.

bulamadığı meselesidir. O devirlerde İngiltereyi elim bir vaziyete sokmakta olan dahili harb ona vakit vermemiş olsa gerektir. Kral *Charles* in ölümü ile *Cromwell* in himayesi ahtında Cümhuriyetin teessüsüne müncer olmuş olan bu bazin ihtilâl ve münazaalara maalesef karışmış olan *Oxford* prsfesörü kral tarafdarlığıyla itham edilmiş, kürsüsünün zorla elinden alındığını görmüş ve hapse atılmıştır: Ve, mecburî bir tebdili mekân arasında müsveddeleri öteye, beriye dağılmış ve kısmen de zayı olmuştur. *Greaves* in *Usserius* e gönderdiği bir mektubunda, İstanbul ve Radosun mevkii coğrafileri için yaptığı terassudata göre tashih olunmuş bir Küçük Asiya haritasını haber veriyordu: Ne bu harita, ne de ağlebi ihtimale göre bununla beraber bulunmuş olması icap eden seyahatname asla intişar etmemiştir. Dağınık bir halde bulunan terassudatından az bir kısmı muahharan dostları tarafından toplanmış ve neşrolunmuştur; Padişahın sarayının bir tavsifi, ve Mısır ehramlarına aid bir takrir, *Usserius* e olan mektubuyla beraber, onun Şarka olan seyahatından kalan asarın heyeti mecmuasını teşkil eder.

Bu cildin nihayetinde, Küçük Asiya ve Şarki Akdeniz haritalarının tarihine tahsis ettiğimiz hususî fasıl, İstanbulun hakiki arz derecesinin tesbiti hususunun mahal verebileceği mülâhazat üzerinde tevakkuf etmekten bize sarfı nazar ettirir.

Bu zamandaki diğer seyyahlardan, üzerlerinde tevakkuf olunabilecekler pek azdır. Bunların en malûmatlılarından birisi olan *Du Loir*, bizim İstanbul büyük ilçimiz olup 1639 da *M. le Comte de Cesy* ile becayiş edilmiş olan *M. de la Haye* e refakat ediyordu, ve onunla birlikte İzmirden *Ephèse* e kadar bir cevelân yaptı, ki bu gezinti o vakittan beri, *İonia* sahilini ziyaret eden her merak sahibi için adeta ananevi bir nevi mecburiyet hükmüne girmiş ve bundan bize yüzlerce seyahatname verilmiştir: Bunlardan *Du Loir* in kinin diğer bir meziyeti yoksa da hiç olmazsa bu sahada tabi' edilmiş olanların en eskisi olmak gibi bir şerefi vardır. Bir

şehirden diğerine olan mesafe bir buçuk günlük yoldur; *Ephèse* in bir yarım fersah ilerisinde bir çay geçilir, Klasik Ezimine kadimede *Caïstre* diye maruf olan bu ırmak harabelerin bulunduğu mevkiden bataklık bir ova ile ayrılmıştır. Bu ovanın içinden bir şose ile geçilir, ki «bunun kaldırımı, *Du Loir* söylüyor, bana hurmet hissi lika etmiştir; çünkü kısmı azami sütunların ve kırılmış kornişlerin ve resimli muhtelif aksamın parçalarından yapılmıştırki bunlar bizim eshabı merakımızın kabinelerini mükemmel surette zenginleştirirler. Bu kıymetdar ve necip kaldırımın nihayetinde *Mendres = Mèandre* üzerine inşa edilmiş olan üç gözlü bir köprüden geçilir. [1]

Bu nehrin suyu son derecede berraktır ve cereyanı o kadar sakindir ki ancak sezilebilir. » Bir tepenin üzerine bina edilmiş olan eski bir şatodan başka hemen ayakda hiç bir şey kalmamıştı, ve orasını işgal etmekte olan Türkler dühulüne kolay kolay müsaade etmiyorlardı; geri tarafı hep harabe ve enkaz halinde idi. Bu meyanda en az tahrib edilmiş olan, vaktile *Saint Jean* [a ithaf edilmiş ve bir küçük tepe üzerine bina edilmiş olan bir kilise idi; Memleketin yeni sahipleri onu kısmen camiye tahvil eylemişlerdi. *Amphithéâtre* in bakayası halâ görünüyordu; Bundan başka beyaz mermerden inşa edilmiş tam bir kemer mevcuttu. Yer in her tarafı karma karışık taş kütleleri ve kırılmış sütunlarla mestur idi. Fakat zamanın tahribatinin ve insanların gayzü tehevürünün bu hazin şahidleri ortasında seyyahın müfekkiresinin bil-

[1] Burada bir iltibas vardırki yalnız iyi bir haritanın yoklanmasıla tenvir olunabilir. Seyyahın zikrettiği *Meandre*, Zamanı Kadimde, mecrasındaki hisapsız kıvrım ve bükümlerle o kadar meşhur olan *Maeander* değildir, fakat eski *Caïstre* dirki filhaka memleketin adamları da onu « Küçük Mendere » tesmiye ederler. Şüphesiz müteaddid i'vicâclarından dolayı bu isme kesbi istihkak etmiştir. Saniyen burada mevzu bahsolan ırmak, daha evvelce yani bataklık ovaya girmeden evvel *Du Loir* in üzerinden geçtiği Küçük *Mendres* de değildir, ki bu ovanın nihayetinde tekrar geçsin, fakat bu biraz aşağıda onunla birleşen küçük bir çaydır.

hassa aradığı şey, *Ephèse* lilerin mabudei hamiyesi *Diane* a tahsis edilmiş olan meşhur mabedin bakayasıdır : Onun mevkii heman ancak tefrik olunabiliyordu. Ve bu da ancak zan ve tahmin ile sezilebiliyordu, çünkü bütün harabeden, mevcudiyeti farz ve tahmin edilen mâhalde, gayet az miktarda kırılmış sütunlar ile mermerle örtülmüş bir çeşme ve bir çınar ağacının gölgesi altındaki bir nevi su hazinesinden başka bir şey kalmamıştı. *Du Loir*, memlekette cari bir ananenin, kendisini « Yedi Uyuyanlar = *Les sept Dormants* [*Eshabi Kehf*] hikâyesi ile alakadar gösterdiği meşhur bir mağarayı ziyarete gitmekte kusur etmedi. [*] « Bu mağara *Amphithéâtre* in arkasında olup kayanın tepesinde hasıl olmuş ve bir kemer teşkil edecek surette tabii olarak delinmiştir. Derinliği yirmi ve genişliği on kademeden fazla değildir; mihrabı şarkta, kapısı garbdedir. İçerisi tamamen mermer ile döşenmiş ve kubbesi moza-yıklardan müteşekkil nakışlar ile tezyin olunmuştu, fakat üzerlerindeki ağaçların rutubeti ve tazeliği bunları bozmuştur. Girerken sağ tarafta kaya ile *chapelle* arasında oyulmuş veyahut tabii bir surette tehassul etmiş bir dar yol vardır. Burası o kadar dardır ki bir adam ancak geçebilir, ve işte deniliyor ki Yedi Uyuyanlar oraya çekilmişlerdi. (1) » On ikinci asırdaki Arab seyyahlarının bize öğrettikleri şeylere nazaran gördük ki Küçük Asyanın diğer aksamı, Kurunıvustadaki Şark an'anelerinde büyük bir rol oynamış olan bu mağaraya malikiyet hususunda - *Ephèse* lilere itiraz ediyorlardı.

Coğrafyaya aid teharriyattan ziyade kabalistik hayalât ile uğraşmış olan *Monconys*, 1648 de her ne kadar Suriye ve Tarsusdan İstanbula kadar olan büyük kârvan caddesi üzerinde yarım adayı boy-

[*] *Eshabi Kehf* in makamı olmak üzere Anadoluda üç muhtelif yer gösterilir, birisi burada yani İzmir *Ephese* inde, diğeri Tarsus civarında, bir üçüncüsü de Elbustan civarındaki (Efsus) dadır, ve en kuvvetli ihtimal de bu üçüncüsü üzerinde tekâsuf etmektedir.

N. F. B.

dan boya kat'etmiş ise de onun içerileri hakkında bize faydeli hiç bir mütalâa dermeyan etmemektedir. *La Boullaye le Gouz*, 1647 de, bir başka kârvan yolunu, Tosya, Amasya ve Sivastan geçen İstanbul - Erzurum arasındaki şimal yolunu takip etti: Bu, hemen hemen *Tavernier* nin 1631 seyahatında tasvir ettiği hattır. *La Boullaye* in seyahatnamesi ne memleket, ne de ahali hakkında hiç bir nevi tafsilat vermeksizin sadece konak yerlerini tâdad ile iktifa eder. *Jean Thévenot*, ki bunu, çok defa görüldüğü üzere, bir Seyahatlar mecmuasının müellifi olup daha evvelce bir vesile ile zikrettiğimiz amucası *Melchisedech* ile karıştırmamalıdır. *Jean Thévenot* diyorduk, Türklerin adet ve ahlâkı, tarzı idaresi, dini ve şekli hükümeti hakkında giriştiği uzun uzadıya tafsilâtta kendisinden evvel gelmiş olanların sözlerini istinsah ve yahut tekrar etmekten başka bir şey yapmıyor; bununla beraber, onun seyahatnamesi, ondan evvel hiç bir seyyahın takip etmediği bir *Itinéraire* i ihtiva etmektedir ki bu da Bursadan Manisaya (*Mağnésie de Sipyle*) ve Manisadan İzmir kadar olan hattı seyahattir. (1) o, İzmir ve arazısını, keza Sakız = *Khio* ve Rados Adalarını tasvir etmektedir. Bir Fransız seyyahını: *Pouillet* yi de zikr edelim: Mevahib ve atayasını taksim ve tevzi'de oldukça mütelevvin ve hercayı meşreb olan ilâhei Şöhret, on yedinciasrın diğer seyyahlarından bir çoğuna bezl ve ihsan ettiği iştihari, liyakatca onların bir çoğundan ne daha fazla ne daha eksik bulunmasına rağmen, bundan diriğ etmiştir. *Pouillet*: Rumeli hakkında iyi bir seyahatnamesi bulunan *M. Quiclet* ile beraber 1658 de İstanbulda bulunuyordu; İstanbuldan deniz tarikle İzmir gitti. o, Bosfora yakın memleketlerin astronomik vaziyeti hakkında şayanı dikkat bir mütalâa serd etmektedir: O da şudur ki zamanının haritaları İstanbulu 43 ve Edirneyi 44 arz derecesine, yani bu iki şehri hakikat halda buldukları dereceden iki

[1] *Du Loir, Lettre Iere, p. 22 et suiv.*

derece daha şimala vaz' ediyorlardı. Orada görülyorki yirmi sene evvel *Greaves* tarafından *Ptolémée* nin arz derecelerinde yapılmış olan tashihat, Frenk mahallesinin munevverlerince meçhul kalmamış ve şühesiz bizim vatandaşımız da bu hususdaki vukufunu onlara medyon bulunmuştur.

Herne olursa olsun, o devirde böyle bir mütalâadan kendisinin coğrafyanın terekkiyatile alakadar bir adam olduğu anlaşılmalıdır ve seyyahımızın seyahatnamesinin bilhassa Küçük Asiyaya müteallik aksamında bilfi'l gösterdiklerinden daha ziyade va'd ettiği zannolunmaktadır. Bununla beraber, *Pouillet*, yarım adayı İzmirden Erzuruma kadar bütün uzunluğunca kat'etti: Bu, temamilâ, bir sene evvel yani 1657 seyahatında *Tavernier* nin takib ettiği hattın aynıdır. Fakat *Pouillet*, hattı seyahat = *Itinéraire* ini bize öğretmek hususunda hiç telaş etmiyor; ancak o kadar az malum olan vilâyetlerden geçen uzun yolda, tesadüf ettiği mevkilerden bazılarını pek seyrek bir surette zikr ediyor. Öyle görünüyor ki o, istifadeyi mucib ciddi şeyleri kasden terk ederek daha ziyade kariini eğlendirebilecek olan vakaya ehemmiyet vermiştir. Adalar Denizi ile Fırat nehri arasında bulunan memleketin bütün vusati üzerinde, kendi kavlince, dikkate şayan yalnız üç mevki görmüştür: Bunlardan birisi *Carahissard* (*Afioum*) dinilen küçük bir kasabadirki, ehemmiyeti de gözalabildiği kadar yüksek bir kayanın sivri tepesi üzerine konulmuş olan küçük bir şatodan ileri gelmektedir. Diğeri, *Orléans* dan biraz daha büyük bir şehir olan Tokat = *Tocate*'dir; sonuncusu da Erzurum = *Erseron*'dur ki biz ona Fransada şehir ismini bile çok görürüz, her ne kadar Türkyada çok itibarda bulunub kendisinde bir paşa = *bacha* da bulunmakda isede. » [1]

Bununla beraber, seyyah burada, kendisinden evvel çok daha az tanıtırlmış

Thevenot: Voyage au Levant, Ch. 29, p. 172 et s.

[1] *Pouillet: Nouvelles relations de Levant, seconde partie, p. 38 et suiv.*

olan, şayanı dikkat, bazı hususiyetleri ilâ ve etmektedir: «Tokattan Erzuruma kadar evler, doğrusunu söylemek lâzım gelirse, yerde oyulmuş bir takım kulübelerdir ki bunlar sazdan mamul çitlerle mestur olub üzerleri, kesafet vermek için içlerine tezek karıştırılmış kum ile sıvanmıştır.

«Bu köyler kendilerine yaklaşanlara pek az görünürler, ben ise bu yerlerde kârvandan ayrılmış olmaktan endişe ediyordum, korkum şu ki atımın ayakları bu adamların saraylarına dalmasın, çünkü da ha evvelcede bu kabilden vesilelerle tahkir olundukları iddiasıyla benimle iki üç defa kavga yapmışlardı, ve o vakit ansızın ve gayet süratli bir surette yerden çıktıklarını görünce kendimin ba's ba'delmevz zamanında bulunduğumu zannemiştin.»

Poulet ilâve ediyor ki bu sefilâne kulubeleri teşkil eden yegâne oda içinde erkekler, kadınlar, çocuklar, atlar ve eşekler karma karışık bir surette ikamet ederler, çünkü aileyi diğerlerinden tefrik için odanın dört tarafını çevirmiş, yerden üç kadem irtifanda ve bir parmaklıkla muhat, on, on iki kadem genişliğinde bir nevi sedden başka bir şey yoktur...

«Bu köylülerden başka Türkmen denilen diğerleri vardır. Bunlar göçebelendir, ve çamurdan yapılmış ve keçe ile mestur çadırlar altında yaşarlar... Bu adamlar bir yerde ancak orada otlak ve su bulunduğu müddetce otururlar, ve heman her ay yer değiştirirler.

«Bütün eşya ve hamuleleri için üç deve kifayet eder. Bunlardan birinin üzerinde bir kadın vardır, ve sanki bir yatak üzerinde oturmuş gibidir, ve devenin havıtının kenarlarına dikilmiş dört direğe bağlı bir kac yamalı kumaş ile çevrilmiştir.

«Diğer devenin üzerinde dört yahut beş dane küçük mahlûk vardır, bunlar heman temamlı çıplaktır, ve küçük cinler gibi karadılar ve büyük bir havıtın dolabı içine, aynı yuvaları içinde bulunan karga yavruları gibi, gömülmüşlerdir.

«Sonuncu deve ev işlerinde kullanılan bir takım kap kakak ile yüklü olup bunu

da bir kaç sürü ve birkaç inek takip etmektedir, binmek ve yahut lüzumu halinde kullanmak için bunların sırtına da semer koyuyorlar.»

Seyahatların umumiyet üzere daha ilmi bir mahiyet almağa ve en basit cevelânların gittikçe «istikşaf = *exploration*» a mübeddel olmağa başladığı bir devre temass ediyoruz. Avrupada, zekâlar nazariyat ve teharriyatı alimane müteveccih olmağa başlıyorlardı, [1] ve bu umumi hareket, seyahatların hal ve vaziyetleri üzerinde aksi tesir göstermekten hali kalmayacaktı. Her nekadar ilk zamanlarında bilhassa arkeolojik teharriyata müteveccih bulunmuş olan bu yeni ciddi tedkikler devrinde, asıl manasile tedkikat ve teharriyatı coğrafiye, hiç olmazsa Küçük Asiyada, ilk mahsullerini iktifat etmemiş ise de coğrafya, asari atika takibatından ehemmiyetli surette istifade etmekten hali kalmayordu. Fikri faaliyetlerde her şey bir birine merbut ve müteselsildir: Arkeoloji = *archéologie*, coğrafyayı kadime aid malûmatdan ayıramaz; bu beriki ise esas itibarile arazinin tedkik ve mütaleasına ve coğrafyayı hazırladığı sahit ve sarih malûmat üzerine istinad eder. İşte, *M. des Mouceaux* nun seyahatı, on yedinci asırda Küçük Asiya coğrafyası tarihinin şu yeni devrini küşad etmek şerefi de Fransaya aid bulunmaktadır, nasilki aynı Fransa *Gilles d'Alby, Guillaume Postel ve Pierre Belon* in seyahatları ile on altıncı asırda ve *Bertrandon de la Brocquière* in okadar haizi ehemmiyet olan seyahatnamesile on beşinci asırda Anadolu seyahat devirlerini küşad etmişti.

M. des Mouceaux, bilhassa Mısır, Suriye ve Küçük Asyanın o kadar mebzul

[1] Avrupada bulunan ilim Akademilerinin en eskisi olan İngiltere Cemiyeti Kralisinin teessüsü 1645 senesine çıkar. Paris Ülum ve Fünun Akademisinin teessüsü 1666 da ve Kitabeler ve Edebiyat Akademisi (*Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*) nin ki 1663 dedir; gerçi bunun mesaisi ancak 1701 den itibaren hakikaten ilmi bir terakkiye mazhar olmuştur. *Philosophical Transactions* lar Londrada 1664 de intişar etmişlerdir; bizim *Journal des Savants* in ilk cüzü 5 Kânunı sani 1665 de çıkmıştır.

surette ihtiva ettiği kadim abidelerin en şayanı merak olanlarının bakıyelerini teharri ve tersim etmek maksadile 1668 de Şark seyahatına teşebbüs etti. İlmî cevelânından avdette, itina ile tutulmuş bir jurnal ile bir çok miktarda resim ve kitabe kopyeleri getirdi; fakat neşir için onları bir tertip ve nizamına koymağa muvaffak olmadan vefat etti. Müsveddeleri ailesinin ellerinde hemen hemen unutulup kalmıştı, vaktaki meşhur *Fréret*, bizde hakiki tenkidi tesis ile onu Kuruniyat = *Chronologie* ye, tarihe ve coğrafyaya tatbik eden o büyük alimi, bu müsveddelerin neşri müsadesini istihsal ile bunun şümüllü bir hulâsasını vücade getirip, o vakit Felemenkli *Cornelius Bruyn* in seyahatlerinin Fransızca tercemesinin çıkarılmakta olan yeni tab'ına bir zeyl olmak üzere ilave edilmesi için *Académie des Inscriptions* daki arkadaşı rahib *Banier* ye tevdi' etti. *M. des Mouceaux* nun jurnalının Mısır, Sina yarım adasına ve Kudüse kadar Filistine aid olan ilk cüzü'leri kaybolmuştu; elde bulunanlar Suriyeye ve Küçük Asiyaya müteallık olanlardı. Bu mükemmel seyahatname hiç tab'olunmamıştır ve, *Fréret* nin 1725 de tab'olunan hulâsasını olmasaydı büsbütün meçhul kalacaktı.

Seyyahımız Küçük Asiyaya, Antakya ile İskenderon arasındaki eski «Suriye Kapıları = *Pyles Syriennes*» ndan giriyor; bu hususta yaptığı tavsifat, *Willebrand* ve *Belon* unkilerle ve onları temamlamak suretile, tevafuk etmektedir. O, zamanı kadimde *Issos* şehrinin ismini almış olan Körfez [İskenderon körfezi] in müntehasındaki sahil boyunu takib ile Misis ve Adanadan geçiyor ve oradan da şimali garbideki «Kilikya Kapıları = *Pyles Ciliciennes*» [*Külek Boğazı*] na doğru yükseliyor. Onun bu dağ geçidi hakkında yazdığı tasvir, *Belon* ve *Bertrandon* unkilerden çok daha tafsilâtlıdır, ve, mufassal bir harita ile karşılaştırınca bu tasvirdeki sıhhat ve isabeti tamme kendini gösterir. *Taurusları aştıktan sonra seyyah bizi Lykaonya ovasına sevkeder ve*

orada, tekmil memleket gibi zamanı kadime aid harabelerle dolu olan Ereğli, İsmil, Konya, Ladik ve Ilgın mevkielerini görür. Garbe doğru ve biraz uzakca olan Akşehir'de dir ki İstanbul ve İzmir yolları ayrılmaktadır. M. des Mouceaux avdet için bu ikinci yolu tercih etmiştir.

O, bu suretle Akşehir ve Karahisar'dan İzmir'e kadar evvelce bize *Tavernier* nin tanıtmış olduğu kârvan yolunu takib etmiştir. Fakat *Tavernier* tacir olarak seyahat ettiği için mevki isimleriyle mesafelerden başkasına ehemmiyet vermiyor; *M. des Mouceaux* ise, elinde bir *Strabon* olduğu halde toprağı eski zamana aid şeylerin izlerle malâmül olan harabelerde ve bu gün kendileri mevcut olmadıkları halde mermerler üzerindeki kitabelerde isimleri mahfuz kalmış olan şehirleri arıyordu. *M. des Mouceaux* İzmirden iki cevelan yapmıştır ki bunlar jurnalı memleketin Coğrafyası için ehemmiyetli tafsilat ile doldurmuşlardı: Bunlardan birisi, her devirde İzmir'in ismini almış olan körfezin garbını ihata eden geniş yarım adadan geçerek Sakız (*Khio*) adasına, diğeri, pek mufassal bir tavsifini yapmış olduğu *Ephese* harabelerine. *Fréret* nin, hulâsasında bize haber verdiği şeyler *DuLoir* in kilerle noktası noktasına ve en muhtasar malumata varıncaya kadar tevafuk etmektedir. Seyyah, İzmir'e avdet ederken, *Franklerin Scala - Nova* yahud *Port-Neuf* dedikleri Kuş - Adası ismindeki küçük limanı ziyaret etdi.

İzmirden İstanbul'a gitmek için *M. des Mouceaux* kendisinden evvel hiç bir seyyah tarafından takip edilmemiş olan bir yolu tuttu, ki bu yolu, heyeti umumiyesile, o vakittanberi diğer hiç bir seyyah takib etmemiştir. O, Manisa ve Bergama tarikile Edremit körfezine vardı, eski *İda* dağının cenubi kollarını aşdı, *Troade* ı ziyaret etti, Çanakkale Boğazı sahili boyunca giderek nihayet Mudanya ve Bursaya kadar Marmara = *Propontide* kıyılarını takib

(Bitmedi)

ANADOLU HALK ŞAİRLERİNDEN

SİLLELİ
AŞIK FİGANİ

Yazan:

KEMAL AKCA

Fiğani 1878 (M.)de Konyanın Sille nahiyesi merkezinde doğmuştur. Gençliğinde desticilik yapmak için babası ile birlikte üç defa Ankaraya gitmiş gelmiştir. Son gidiş gelişinde babası Mehmed Ali, Haymananın Tavşan Çalı köyünde ansızın hastalanarak ölüyor ve bundan sonra Fiğani bir daha yabana gitmiyor M. Zeki «Sille halk şairleri» nâm eserinde Fiğaninin hal tercemesini anlatırken: (Büyük oğlu uzun müddet muharebelerde bulunuyor ve İstiklâl harbinde şehid oluyor, küçük oğlu da Konya lisesinde okumakta iken ayağından yapılan bir ameliyat neticesinde ölüyor. Kendisi ihtiyarlamış ve son ömründe bir kazaya uğramıştır; Kiremit fırınından çıkardığı sıcak küle dalgınlıkla bastığından uzun boylu yatağa düşüyor. Ölünceye kadar hiç bir iş göremiyor.) demektedir. Halbuki Fiğani içli ve lirik bir halk şairi olarak yaşamıştır. Fiğaninin üçü oğlan ve üçü kız olmak üzere altı çocuğu dünyaya gelmiş ve en büyük oğlu üç yaşında iken 1315 hicri yılında ölmüştür. Ortanca oğlunun adı Mehmed Ali olup elyevm sağdır. Küçük oğlu Konya Erkek Öğretmen okuluna gidiyorsa da malî vaziyetlerinin müsaadesizliği daha doğrusu kefil bulamamak yüzünden okulu terke mecbur olmuş-

tur. Bugün Sille belediye tahsildarı olan bu zat babasının yerini tutacak kadar kudretli bir halk şairidir. [1]

Fiğani hakkında şimdiye kadar, değerli üstatlarımızdan M. Ferit Uğur ile Sadeddin Nüzhet Ergun «Konya Halkıyat ve Harsiyatı»nda ve merhum öğretmen M. Zeki de «Sille Halk Şairleri» nde kısaca bahs etmişlerdir. Fiğani on dokuzuncu asrın sonlarını görmüş ve yirminci asrın ilk rubunu yaşamış, zamanının acı ve tatlı hadiselerinden müteessir olmuş ve duyularını deyişleriyle anlatmağa çalışmış kalender bir aşiktir. Hayatının başlangıcından sonuna kadar yoksulluk çeken Fiğani, halkın hislerinin, derdlerinin iyi bir tercemanı olmuştur. Onun koşmaları kendi aşkının dağıl, zamanındaki delikanlıların aşklarını yavuklularına duyuruyor; onun destanları saltanatın ezici baskısı altında inleyen köylülerimizin acılarını haykırıyor; onun divanları kendi hayatının perişanlığını, lâkaydi ve lâübâliğini ifade ediyor. Bu içli aşık 19 Birinci Kânun 1928 tarihinde gözlerini hayata ebediyen yummuş ve Sille kabristanlarından birine gömülmüştür. Ka-

[1] Adı Eyub İnci ve mahlası, Mansuridir. Şiirleri bilâhare neşrolunacaktır,

bir taşının üstünde adı ve mahlası «Fiğani Cinci Osman ağa» diye mahkûttur.

Fiğaninin şimdiye kadar gizli kalan koşma, semai, divan, destan, öğüş ve taşlamalarını kendi el yazısıyla yazılmış olan bir cönkten çıkardım. (Konya) mecmuasında peyderpey neşredeceğim. Bu vesile ile Türk şiirine, Türk diline, halk kültürüne bir hizmet edebilirsem bana ne mutlu.

KOŞMA [2]

I

Acab nedir benim isyanım bilmem
Şu fani dünyada şaşkırdım felek
Cihana geleli şad olub gülmem
Enginden engine düşürdün felek

Bir perişan arayerde kul oldum
Kıymeti yok bir belirsiz kul oldum
Derdü mihnetle yandım kül oldum
Bu kadar bağırmı pişirdin felek

Pek tıfılken mahzun idim kederden
Küçücükden yetim koydun pederden
Kıymetimi kidre attın kaderden
Yokluğu serimden aşurdın felek

Gezmesem maderin ben kucağında
Kalmışam girdâbin ta bucağında
Derdli Fiğaniyi aş ocağında
Kaynadı kaynadı daşırdın felek

II

Firakin ateşi cihanı yakar
Yıkılası gurbet eli yolları
Derd ile mihneti boynuna takar
Aşıp giden yüce yüce dağları

Niceler var ah edüb de ağlaşır
Didelerden abı buran çağlaşır
Ateş vurub ciğerini dağlaşır
Mevlâm esirgese edna kulları

[2] Halk kütlesile saz şairlerine mahsus şiir nevelerinden biridir. Hususî bir hava ile terennüm edilir. Koşmalar çok defa saz âlemlerinde âşıklar tarafından hem söylenir, hem çalınır. Vezni Türk veznidir yani parmak hesabıdır. Hepsi Türk dörtlüğüdür. Bazan kafiyesiz, bazan da mesnevi tarzında kafiyeli olur.

Kimi aglar gezer kimi şad olur
Cihanda derdsiz kul azdan az olur.
Geçer bun günümüz elbet yaz olur
Kimse bilmez gizli gizli halleri

Ben geda da gitti derdin yazarok
Ah ede, vah ede candan bezerek
Garib mecnun gibi bağırn ezerek
Geçti Fiğani bunca yılları

III

Şu fani dünyada kâmyab olsam
Perişan gönlümüz şadman olur
Nasib olsa nazlı yarimi alsam
Gizli muhabbetim her zaman olur

Mahbub olduğumu verseler bana
Sarılısam bir gece ol şirin cana
Emsem yanağından ben kana kana
Bilmem bu maksudum ne zaman olur.

Bir güzelin sevdası var serimde
Tatlı canım soldu gitti çermide [1]
Bir muradım hasıl olsa benim de
Deli gönül güler merd-i kân olur

Sabr ile Fiğani yetmedi adar
Nice gülmeyen var almanmı hadar
Hak emanetini alıncaya kadar
Var ise kismetin bir beyan olur

IV

Çok şükürler olsun gani Mevlaya
Garib Mecnun gibi ağlar gezerim
Ne çare gelmişem fâni dünyaya
Derdü mihnetle bağırm ezerim

Adûnun zahmına uğradı başım
Coştı Tuna gibi durmayor yaşım
Zalim ağyar ile tuttum savaşım
Bu sebepten tatlı candan bezerim

Beyan değil kimse bilmez birsimi
Ben aşkımdan alamadım hersimi [2]
Mihnet mektebinde buldum dersimi
Derc edüb kendi derdimi yazarım

[1] İçerimde

[2] Hırs kelimesi halk ağzında hers olmuş

Nas içinde doğrulmadı boynumuz.
Hüda bilir gizli gizli oynumuz
Yazıldı fermanım geydi eğnümüz
Okuyanı yakar benim nazarım

Der Figani neler geldi başıma
Rahmeden yok gözden akan yaşıma
Yazsınlar tarihim kabir taşıma
Beyan olsun bir dertliye mezarım

V

Sevdiğimin firakından ağlarım
Yeter bu ayrılık cana yetişti
Gözlerimden abı buran çağlarım [1]
Dalğa verdi ta ummana yetişti

Yâr elinden yaralıdır yüregim
Kan ağlıyor ciğerdeki böbreğim
Kırıldı yanlarım dutmaz küreğim
Bunca dertler bütün bana yetişti

Meyil oldum bir dilberin royuna [2]
Dökülmüş geysular servi boyuna
Serim feda idem anın yoluna
Bu seveda da pek yamana yetişti

Çok yoruldum saramadım civanı
Perişan gönlümün gitmez gümanı
Cihana geleli âşık Figanı
Ah ederek bu zamana yetişti

VI

Yıkdın derunumu ey nazlı dilber
Nedir bu sendeki huri gülmanlık
Zülfün mis kokar, kâkülün anber
Açılmış ruyunda bağı gülşanlık

Bu yosmalık her güzele verilmez
Hikmeti ilâhidir seyre erilmeyiz
Aradım etrafı mislin görülmez
Heman sendemidir henüz civanlık

Ne serbest yörürsün keklik sekişli
Tavus kuşu gibi göğsün nakışlı
Görmedim sen gibi şahin bakışlı
Hak vergisi sana kaşı kemanlık

[1] Ya abı ravan demektir yahut bir fırtınadan sonra gelen şiddetli yağmur.

[2] Mail oldum yerinde Sillede meyl oldum derler.

Simzar bilezik gördüm kolunda [3]
Can verir Figani senin yolunda
Ne güzel fistanın ince belinde
Hem sezadır sana kaddi fidanlık

VII

Bu gün nazar kıldım ehli dillere
Nazlı yarım saran sarmış ben kaldım
Mevlâm sabır versin bekâr kullara
Tomurcak gül deren dermiş ben kaldım

Bir güzelin sevdası var serimde
Tatlı canım soldu gitti çerimde
Kendi re'yim yoktur benim elimde
Al yanaktan sıran sırmış ben kaldım [4]

Figaniyim şu cihanda gülmedim
Ararım dermanım halâ bulmadım
Nedir ki isyanım ben de bilmedim
Muradına eren ermiş ben kaldım

VIII

Dedim dilber bana eyle muhabbet
Aşkın ateşine yandırma beni
Nedir bu sendeki bu bed kıyafet
Aldadı aldadı kandırma beni

Rahmeyle halime ey bağı kaya
Düşürdün umulmaz beni sevdaya
Olanca aklımı verdim de sana
Bu derdü mihnetle öldürdün beni

Karıştı gözümün yaşı sellere
Düşürdün beni sen dilden dillere
Der Figani meyil verme ellere
Olur olmazına güldürme beni

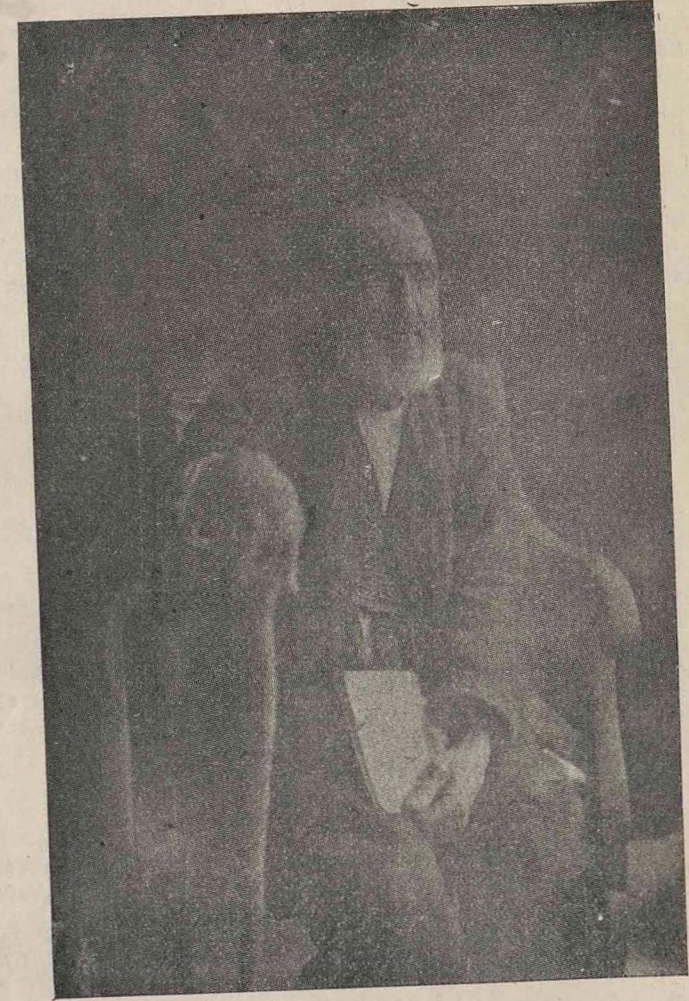
IX

Çeşmi enverimden kanlı yaş dökem
Siyah zülflerin bir tarar olsa
Bu servi kaddimi lâm gibi bükem
Karşımda salınan hüsendar olsa

Şu fani dünyada murada irsem
Bezm olub yâr ile safalar sürsem
Dest uzatıp memnu goncasın dersem
Yârin yadigârı bana kâr olsa

[3] Simzar, simkâr demek olacak.

[4] Zarureti vezn için ısıranın (ı) sı hazı edilmiştir.

Halk Şairlerinden:
SİLLELİ ÂŞİK FİĞANİ

Mecmuanın (1) inci sayısından (30) ncu sayısına kadar çıkmış olan yazıların fihristi

Abdülkadir Erdoğan:

Mahmud Hayraninin kardaşı Ahmedin torunu Seyid Alinin sandukaları: sayı 1; Necmüddin Ahmedin sandukası: 2; Seyid Alinin sandukası: 3; Kitabelerin değeri ve Konya: 4; Ebubekir efendi Coğrafiyası: 5; Konya ile ilgili en eski bir Selçuk vakfiyesi: 6; Meraim bağları: 7; Kadı asker Hamid efendi: 8; Konyada düğünler: 10; Silleli Sururu: 11; 13, 14 - 15, 18 - 19, 20 - 21, 22 - 23; Konyada eski tekyeler: 13, 16 - 17; Konyada eski medreseler ve medreseliler: 20 - 21, 22 - 23, 24 - 25, 26 - 27; Eski Türk Anadolu hatları: 28; - 29.

M. Arpaç:

«Mektubatı Mevlâna» dolayısıyla: 20 - 21

Azmi Avcıoğlu (Doktor)

Karaman: 2; Karamanda kal'a ve sur bakıyesi: 8; Karamanda Emir Musa medresesi: 10

Celâl Üzel (ressam) :

Sinan ve sanatı:

Cevat Çelebi oğlu:

Büyük Türk alimlerinden Konyalı Alâüddin Ali: 14 - 15; Karaman eyaleti valisi Şehinşah: 16 - 17; Konya valisi iken ölen Fatihin oğlu Sultan Mustafanın sureti vefatı hakkında mühim bir kayıt: 20 - 21:

Dr. Dünner:

Konya vilâyetinde sondajlar: 4; Su işleri bürosu senelik raporu (1936): 4; Konya ve çevresinde Jeolojik teşekküller: 10;

*Aşkın ateşinden yandı ciğerim
Gördüğüm güzele boynum eğerim
Ahü zardan başka yokdur hünerim
Bu derdden kurtarır bir hünkâr olsa*

*Garib bülbül gibi veranda ötmem [1]
Çiğdem çiçek gibi kenarda bitmem
Asla bir kimseye müdare etmem
Der Figani üçyüz simdar olsam [2]*

*Garip Mecnun gibi nihan ağlarken
Erişdi bir nida güldüm ne dersin
Onulmaz yaraye sargı bağlarken
Tabibü Lokmanı buldum ne dersin*

[1] Veran viran demektir.

[2] Sim mecidiye tutsam demektir.

M. Ferid Uğur:

Mecmuanın mukaddimesi; (Şikâri) tarihine başlarken: 1; Selçuk Kervansaraylarından (Zazadin) hanı: 1; Şikâri tarihi [bu eser bay Ferid Uğur tarafından muhtelif nüshalardan cem'i ve tertip ve tashih ile neşrolunmuştur]: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10; Horozlu han: 2; Gufrani: 2; Seydi şehrinin kuruluşu: 4; Takkalı dağ: 5; Eski Karaman vilâyetine ait kanunlar: 6; 7, 8; Konyada Gömeçhane: 9; Konyada Dursun Oğlu camii: 10; Tevarihî âli Karaman hakkında bir kaç söz: 30; [Konya imzasıyla çıkan yazılardan bir haylisi da Bay Ferid Uğur'a aittir.]

Feridun Nafiz:

«Mektubatı Mevlâna» hakkında: Karşılık: 16 - 17; «Mecalisî Seb'âi Mevlâna» hakkındaki itiraza karşılık: 22 - 23;

V. A. Gordlevski: Yazan:

Hasan Ortekin: Çeviren:

Konya irva ve iska tarihine dair materyeller: 18 - 19;

Hasan Fehmi Turğal:

Selçuklar tarihinde üç kardaş hükümeti [Aksarayiden terceme]: 1, 2, 3, 4, 5, 6; Büyük Selçukların tarihi [Aksarayiye göre]: 7; Sultan Ruknüddinin tahta geçmesi [İbni Bibiden]: 8; Selçuk tarihi [İbni Bibiden]: 9, 10, 11, 12, 13, 14 - 15, 16 - 17, 18 - 19, 20 - 21, 22 - 23, 24 - 25, 26 - 27, 28 - 29; Tarihde Antakya Türk heykelleri: 2; Konya tarihinin mühim bir sahhası: 3; Şark kaynaklarına göre Alman haçlı-

*Menoldu serimden bahtı karalık
Felek bana verdi bugün ferahlık
Beni hoş tutanlar bulsun çıralık
Hak küşad da aldım ilham ne dersin*

*Aşkın kelâmları geldi dilime
Mevlâm şita vermeyeydi gülüme
Muhabetnamesi geçti elim
Okuyub namesin bildim ne dersin*

*Figaniyim Hakdan buldum bir çare
Bezm olub sarıldım zülfi nigâre
Bir hacet kalmadı zalim ağyare
Bu gün maksudumu aldım ne dersin*

ları: 3; Konya ile ilgili iki büyük alimin resmen karşı durumları: 4; Timurun Anadolu hareketleri: 10, 13; Karaman oğulları tarihi: 11; Selçuklilerin başlangıcı: 12; Karamanlılar ("Camiiddüvel, e göre): 13; Anadolu'da Mogol Tavaifi Mülkü: 14 - 15; İlhaniler: 14 - 15; Cehilmi? teca-hülmü?: 14 - 15; 600 tarihli vakalar arasında: 24 - 25; [Konya imzası altında çıkan yazılardan bazıları da merhum Hasan Fehmi Turgala aiddir.]

Hayri Önol:

Konyada Kadı İzzeddin vakfiyesi: 7;

Hicri Göncel:

(Müzekinnüfus) un dil bakımından değerleri: 1, 4, Yandıgım ateş (şiir): 3; Konyanın (Fuza - Yama) sı: 5; Bir tenkidin cevabı: 5;

Hilmi Ziya Ülken:

Konyada, Anadolu Selçuklileri devrinde ilim ve felsefe: 8

İbrahim Hakkı Konyalı:

Takyeli Dağ adını nereden aldı?: 12; Konya - Bozkır madenleri: 14 - 15, 16 - 17, 18 - 19; Yecüc - Mecüc Türkleri: 16 - 17; Antakya ve havalisinin Türklüğünü isbat eden iki vesika: 18 - 19; Anadolu demir madenleri: 18 - 19; Bozkır madeninin zenginliğini gösteren yeni bir vesika: 20 - 21; Yurtdaki madenleri gösteren iki mühim vesika: 20 - 21; Bozkır altın madeni Bulgar Dağından daha zengindir: 20 - 21; Üçüncü Selim zamanında Bozkır ve Bereketli madenleri bir idarede birleştirilmişdi: 22 - 23; Tarihte Anadolu madenleri ve eski nakit vasıtaları: 22 - 23; Resmi kiltiselerde asılan büyük bir türk dahisi Ebubekir Razi: 22 - 23;

Kemal Akca :

Silleli aşık Fiğanî : 30

Mesud Koman:

Konya çevresindeki Oğuzlara dair adlar: 1, 9; Anadolu Hıristiyanlarında İslâm ve Türk adları: 3; Konyada Selçuklilerden evvelki devirlere aid eserler üzerine bazı notlar: 5; Konyada son Romen devrine aid bir saray bakiyesi: 7; Mareşal Moltkenin Şark hatıralarından Konyaya aid satırlar: 10; Birdibey Han: 30; Merhum Hasan Fehmi Turğal hakkında: 30

Naci Fikret Baştaç:

Konya [Neolitik devirde Konya: Alâüddin tepesi ve Sızma tümülüsünden çıkan Kableltarih devre aid kaplar ve ehemmiyetleri; Hittite medeniyeti: Hittitler nasıl bulundu? Adadolunun muhtelif yerlerinde yapılan hafriyat ve bunlara dair yazılan eserler; meşhur hittitolo-

gular; Hittitlerin işgal ettikleri saha; Anadolu'nun tarihi coğrafyasına bir bakış; Anadolu'da ve en ziyade Konya vilâyetindeki tek mil Hittit abideleri; Hittitlerin menşeleri; Hittitlerin dinleri; Hittit tarihi ne suretle başlar: Proto Hittiteler, Asyanıklar, Nesitler; Hittit hükümdarları; Subbilulyuma ve Mursil II nin zamanı hükümetleri; bunların Konya vilâyeti ile olan münasebetleri ve muharebeleri; Boğaz köy Hittit devleti ne suretle munkariz olmuşdur? Lu-viler - Pelasgiler; Deniz Akvami; Phrygialılar; Yunanlılar; Romalılar; Bizanslılar; Selçukliler; ve Karaman Oğulları ve Osmanlılar zamanında konya] sayı: 1,2, 4,5,6, 7,8,9, 10,11,12, 13,14 - 15,18- 19,22-23, 24-25, 28-29, 30, Namaz ve Şivililik: 1; Arziyat bakımından Konya [Chaput den terceme]: 12, 13, 14-15, 20-21, 24-25, 28-29, Sille [Konyanın Sille kasabası hakkında jeolojik, coğrafi, etnoğrafik, arkeolojik ve mitolojik tedkik]: 16-17; Konya: mukaddes şehir [Noelle Roger den terceme]: 20-21; Anadolu'da yapılan coğrafi keşfiyatın tarihi [Vivien de Saint-Martin den terceme]: 20-21, 24-25, 30; Selçukliler devrinde Avrupalıların Konya ile olan ticari münasebetleri [Heyde'den terceme]: 22-23; Mefanın eski yaz günlerinden birinde [R.Delbeufden]: 24-25; Mevlevi velileri [Eflâkiden]: 24-25,30; Madencilik menşei ve Türkler: 26 - 27; Garb eserlerine nazaran Konya [İslâm Ansiklopedisinde Huart dan] 30

Namdar Rahmi Karatay:

Halk sanat ve edebiyatına dair düşünceler; 1

Dr. Niyazi Çıtakoğlu:

Konya - Beyşehir çöküntü sahaları ve aralarında ki eşik arazi: 20-21

Osman Şevki Uludağ:

Tarih yazarken: 1; Zühullere karşı: 4; Bursa'da ki yeşil cami hakkında bir cevap: 9; Deyip kesiyorum:

Pertev Boratav:

Halk edebiyatına aid bir eser münasebeti: 5; Nasreddin hoca (İslâm Ansiklopedisinden): 18-19;

Rıza Çavdarlı:

Konyada hiyeroglif yazılar: 18-19;

Dr. Süheyl Ünver:

Selçukliler zamanında ve sonra anadolu kaplıcaları tarihi üzerine: 30

Talat Mümtaz Yaman:

200 sene evvel Konya (Uluslu İbrahim Hamdi elendiye göre) 22 - 23.

Turgut:

Suğlalara dair: 18-19; Türk dili bayramı münasebetiyle: 24-25; İzmirde Ermenekli Rüşdi: 24-25; Ermenekli Hasan Rüşdünün İzmirde bıraktığı bazı hatıralar: 24-25.

M. Turhan Tan:

Şirzad Hatun: 1; Konya önünde savaşlar: 2; On yedinci asırda Konya: 3; Nizami: 5;

M. Yusuf Akyurt:

Mimari Türk Osmanlı devri: 1,2; Mimari zühullara karşı cevap: 7;

Ziya Çalık :

Obruklar: 30

Ziyaeddin Fahri:

Naima Haleblimi, Konyalı mı? : 24-25; İlim ve Siyaset : 30

Konya:

Konya niçin çıkıyor?: 1; Üç Selçuk Sultanına sadakatla hizmet eden Emir Celâleddin Karatayın Konyadaki muhteşem medresesine aid Arabça vakfiyeden çıkarılan hulâsa: 2; Karatay vakfiyesi: 3; Selçuk arması hakkında notlar: 5; Divanı Sultan Veledden bir not: 6; Anadolu'da Timurun abidesi: 7; Mimari tarihinde bir durak yeri: 7; Muhik bir talebin isafı: 7; Ta-

rihde kelle hazinesi: 8; Selçuklardaki beş nöbet meselesi: 8; Halkda at edebiyatı: 9; Spora dair tarihi notlar: 9; Halkevinin konferansları: 9; Husbe ve ihtisap: 10; Konya ile ilgili iki eser: 10; Bir Ahi icazetnamesi: 11; At hakkında mitolojik malumat: 11; Ayyarlar ve Ahilere dair notlar: 11; Mektubatı Mevlâna hakkında: 11; 11; Kitabiyat (Karamanlı bir müellif ve eseri): 12; Mecalisi Sabai Mevlâna hakkında: 16 - 17; Tarihi notlar: Amerikanın keşfinden önce Doğuda ne gibi bilgiler vardı?: 16 - 17; tarihi notlar: Türklerde on iki yıl hesabı: 16 - 17; Tarihi notlar: Ayyarlar ve Civanmerdler hakkında: 16 - 17; Konya tarihine dair bir kayd ve tedkik: 18-19; Askerliğe dair tarihi notlar (Devşirme fermanı) 18 - 19; Büyük Mimar Sinan hakkında notlar: 20-21; Risale der tahkiki Ahval ve zindegânii Mevlâna Celâleddin Muhammed meşhur bi mevlevi: 20 - 21; kâğıtçılık hakkında notlar: 20 - 21; Sangar ağaya aid mühim bir not: 22-23; Kert Mülûkü hakkında faydeli bir not: 22 - 23; Kutalmış ın babasına aid bir kayd: 22 - 23; tarihte kürek cezası ve kürekçilik mükellefiyeti 24 - 25; Şark vilâyetlerimize aid tarihi notlar: 24 - 25; Kürekçilik mükellefiyeti hakkında bir hüküm: 24 - 25; [Konya imzası ile çıkmış olan yazılardan bir kısmı bay Ferid Uğura, diğer bir kısmı da Bay Faik Soyman ile merhum Hasan Fehmi Turgala aiddir.]

Bu sene C. H. P. genel sekterliği Üniversite profesör ve doçentlerine bazı Halkevlerinde bir seri konferanslar verdirmiştir. Bunlardan evimizde verilmiş olanlar şunlardır :

- 1 — Devletçilik : Profesör Hüseyin Derbil
- 2 — Türk köylü ve işçisinin hakları : . . . Profesör Mahmut Esad Bozkurt
- 3 — Hürriyet ve intihap ehliyeti : Doçent Yavuz Âbâdan
- 4 — Şeyh Galib'in hayat ve eserleri : . . . Doçent Ali Nihad Tarlan
- 5 — Alman folkloru : Profesör doktor Möller
- 6 — Selçukliler zamanındaki kaplıcalar : . . Profesör doktor Süheyl Ünver
- 7 — Türk dilinin bünyesi ve dil inkılabı : . Profesör doktor Rağıp Özmen

Bunlardan Profesör doktor Süheyl Ünver'in konferansı dergimizin bu nüshasına birinci makale olarak derc olunmuştur.

HALKEVLERİ DERGİLERİ LİSTESİ

HALKEVİNİN ADI

DERGİNİN ADI

KAÇ AYLIK OLDUĞU

HALKEVİNİN ADI	DERGİNİN ADI	KAÇ AYLIK OLDUĞU
Adana	Görüşler	Aylık
Afyon	Taşpınar	"
Amasya	Yeşilirmak	"
Antalya	Türk Akdeniz	İki aylık
Artvin	Çoruh	" "
Bafra	Altın yaprak	" "
Balıkesir	Kaynak	Üç aylık
Burdur	Burdur	" "
Bursa	Uludağ	" "
Denizli	İnanç	Aylık
Diyarbakır	Karacadağ	"
Elazığ	İlten	"
Eminönü	Yeni Türk	"
Eminönü	Halk bilgisi haberleri	"
Erzurum	Atayolu	"
Eskişehir	Halkevi	"
G. Antep	Başpınar	"
Giresun	Aksu	"
Isparta	Ün	"
İzmir	Fikirler	"
Kars	Doğuş	15 günlük
Kayseri	Erciyeş	Aylık
Konya	Konya	"
Manisa	Gediz	"
Mersin	İçel	"
Merzifon	Taşan	"
Milâs	Yeni Milâs	"
Muğla	Muğla	"
Niğde	Akpınar	"
Samsun	19 Mayıs	"
Sinop	Dranaz	"
Sivas	IV Eylül	"
Trabzon	İnan	"
Urla	Ocak	İki aylık
Yozgat	Bozok	15 günlük
Zonguldak	Kara elmas	Üç aylık

Sahife	Sütun	Satır	Yanlış	Doğru
1541	2	25	Şekin	Eşkin
1541	2	32	Basirret	Beibret
1542	1	"	No. 3 (Haşiye)	Kalkaeak
			No 4 (Hasiye)	No.3 Olacak
1542	2	7	Fohiğ	Fu hiğ
"	2	3 ⁶	Hün	Hun
1543	1	"		Farsça beytlerin başına (Derbeyan iklimi Oğuz) konacak
1543	1	26	Oeel (Arap harflerile)	Emri ecel
1543	2	11	Göyük	Küyük
"	2	"	(Haşiye No 3) Türklerde	Türkler
1544	1	16	Fitnei kü güca (Arap harflerile)	Fitne-ger güca
1544	1	"	Haşiye (No. 1 Ozhan)	Uzhan
"	2	"	Haşiye (No. 4 Gart)	Garet (Bunun altındaki satır silinecek)
1548	1	39	Kasabası	Kasabasına
1549	1	8	Gibi muhtelif Vilâyet Gazetelerinde çıkan	Gibi muhtelif mecmualarla muhtelifvilâyetgazetelerinde
1555	2	13	Haşiye (devatı hüküm) ünvanı	Üvanı kalkacak
1556	1	2	Elürafe (Arabçaharflerle)	Eluraza
1559	1	47	Paleotolojik	Paleontolojik
"	1	24		Bu sütunun son satırının altı ikinci sütunun son satırındır
"	2	37	İşletilmiyen	İşlenilmiyen
1561	1	1	Layrinthler	Labrinthler
1562	1	14	Emlâkin	Emlâhın
"	1	16	Müsbit	Münbit
"	1	24	Müstebid	Müsteb'at
1563	?	24	Şimalde	Şimalinde
"	"	"	Cenubda	Cenubunda
1576	1	11	Bunlarda	Buralarda
1572	2	20	Olu bir	Dolu bir

Diğer yanlışlar okurken anlaşılır